

P O L O N I A

Siue

DE SITV, POPVLIS,
MORIBVS, MAGISTRATI-
bus, & Republica, regni Poloni-
ci libri duo. C. 22.

*Authore Martino Cromero, Coadiutore,
ac designato Episcopo Varmiensi.*

ADIVNCTA EST SACERDOTIS
suisdam Poloni, adlectorem admonitio, de Silesiorum
nouis annalibus.

Secunda æditio priore locupletior &
emendatior.

à optimi Imperatoris Ferdin
COLONIÆ.

Apud Maternum Cholinum.

A N N O M. D. LXXVIII.

Cum Gratia & Privilegio Casarea Maiestatis.

Ex libris
Alfred...

Manuscriptum
Regula Bivariata pro...
1738.

Accu

Ma

Ma

MARTINVS

CROMERVS CANDIDO LECTORI.

Ante complures annos, posteditum opus id, quod de origine & rebus gestis Polonorum conscripsi, cum essem in aula & ministerio D. Sigismundi Augusti regis, operæ precium me facturum esse existimaui, si de situ quoque & natura terræ Poloniæ, & de moribus, magistratibus, atque omni Republ. gentis aliquid conscriberem, quod quasi clavis foret ad annales illos nostrates faciliùs intelligendos. Et orsus quidem sum opus, multis nominibus perdifficile: Sed abstractus ab eo eiusdem regis iussis ad obeundas subinde peregrè legationes: & in aula optimi Imperatoris Ferdinandi in septimum annum commoratus, intermisi, ad finem quidem deductum, sed rude & impolitū, nec satis fortassis exquisitè conscriptum: Cum amicis tamen aliquot, quale tunc

A ij erat

P R A E F A T I O.

erat, communicauit. Quamuis autem postea plus à publicis functionibus ocij nactus essem, non resumpsi tamen id in manus, siue tædio ac desidia quadam senili, siue alijs curis ac muneribus ecclesiasticis impeditus: cogitabamque id quasi abortiuum foetum intra domesticos parietes sepelire. Sed aliter Stanislao Carnouio Episcopo VVladislauensi viro non solum iuris prudentia, verum etiam elegantiore literatura, theologia, pietate, & omni virtute ornatus. meique amantissimo visum est. Nam ante annum tertium cum Henricus Valesius (quem non sine præfatione honoris nomino) Francisci Francorum regis F. tunc Andegauenfium dux, nunc autem post obitum Caroli fratris Rex Francorum, magno ordinum Regni Polonici & annexarum ei prouinciarum consensu, liberis que suffragijs rex creatus esset, & ad suscipiendum id regnum adueniret, suavit & persuasit mihi Carnouius (cuius ego iudicio plurimum tribuo) vt opus id ipsi offerrem. Fore enim ei gratissimum, & venienti ad oras & gentes

gentes sibi incognitas accommodatissimum, ut iam inde à primo quasi limine eas salutans pernosceret, neque diutiùs apud eos populos, quibus præfutura esset, in eorumque republ. peregrinaretur. Obsecundaui: Resuscitavi opus abortiuum; Resumpsi in manus: Recognoui, quoad breuitas temporis, quo rex aduentabat, & negocia muneris mei ecclesiastici patiebantur. Et cum ipse Regi obuiam prodire commodè non possem, obtulit ei munusculum meum ipse Carncouius, qui tunc eum in finibus regni nomine vniuersæ *Poloniæ publicè salutabat*, & faustum aduentum ipsi gratulabatur. Ex illo autem exemplari castigatis. descriptum est postea à nescio quo (nec scio an à pluribus deinceps) opusculum. Quod nactus Vechelus typographus Francofurtensis, ut erat descriptum, ita excudit: nempe mendosissimè, non solum proprijs & vernaculis hominum, locorum, & magistratum nominibus, ab imperito quoque Polonicæ linguæ, sed etiam latinis verbis ab illiterato prorsus scriptore deprauatis

P R A E F A T I O.

uatis atque corruptis, ita ut à nemine intelligi, à me verò vix agnosci posset. Præfatio tamen loquebatur quasi per coniecturam, à me id conscriptum esse. Cuius ita excusi exemplum cum mihi fuisset exhibitum, puduit me magnoperè, non tam meo, quam patriæ meæ nomine, cui tam mala opera nauata esset: & quo opere illustrari ea deberet, non sine infamia quasi traduceretur: Misertum est etiam eorum, qui id lecturi essent non sine iactura temporis & molestia, & pro thesauro, ut est in prouerbio, carbones reperturi. Et cupiebant id Vechelus, & aliquot alij typographi castigatiùs recudere. Proinde non existimaui mihi committendum esse, quin existimationi cum meæ, tum patriæ meæ confulerem, ac tibi, optime lector, iuxta, ac Martino Cholino, nostri studiosissimo, qui nostrarum lucubrationum non minimam partem hætenus excudit, gratificarer. Misi itaque eidem exemplar ita, ut tunc Regi oblatum est, castigatum. Admonendus autem mihi es, candide lector: ne requiras in tali opere

opere puritatem & elegantiam sermonis Latini. Neque enim in eo ab usitatis vulgò verbis, & nominibus vernaculis temerè discedendum fuit, si non quasi per somnium, sed ^{ὕπαρ} ut græco verbo utar, id intelligendum, de quo eo conferendum est. Nonnulla quidem alia, fat scio, requires, nimirum de principe provincia Lithuania & Lituani: De Prussia etiam & Prussia, ducali præsertim: Itemque de Liuania, Volynia, Polèssia, & magna parte Podoliæ, cuius metropolis est Kiouia: Quæ provinciæ cum quodam tempore (Liuania excepta) à Polonia ferè abalienatæ fuissent, quemadmodum suo loco à nobis memoratum est, nuper adeò post conscriptum hoc opus in ditionem Polonorum reuenerunt. Requires & ea fortassis, quæ proximis aliquot superioribus annis publicè in comitijs Polonicis acta & constituta sunt. Sed ea partim non huius sunt operis: partim huius quidem modo sunt, tunc autem non fuerunt, cum id nobis elaboraretur, vel certis de causis à me omissa, & alijs scriptoribus, qui exactiùs ea

P R A E F A T I O.

nossent, & conscribere possent, relicta sunt. Supplere autem nunc ea, quæ non iniuste desiderari possunt, ætas, & munus mihi impositum prohibent. Non deerunt, spero, qui florentes annis & ingenijs, emunctioribus iudicijs, & stylo elegantiori præditi, maiore cura ac diligentia non solum illa residua perquirent, persequentur, & attexent, verum etiam hæc nostra ornabunt. Tu lector amice, quæ dantur, & qualia dantur, boni consules. Vale. Ex arce nostra

Heilsbergensi, Prid. Non.

Januarij. M. D.

L X X V I.

SACERDOS AMI- COLLECTORI

CVM opus hoc non nemine postulante in publicum proditurum esset, obtulerunt se mihi Gentis Silesiæ annales cuiusdam, qui se Ligium (etymo nimirum liguæ suæ Germanicæ) haberi vult è fabulosis campis Elysijs. Qui quamuis sedulò dissimulare studeat, quo animo scripserit, & vnde pleraque omnia compilarit, prodit tamen sese petulans eius malevolentia & maledicentia. Non tam authorem autem huius operis, & eius, quod est, De origine & rebus gestis Polonorum (quem suppresso nomine immerito nonnunquam perstringit) quàm gentem Polonam omnem (cui se amicum esse simulat) & res gestas eius deprimere & insectari sibi proposuit. Et tamen homo modestus & integer contra alienas calumnias sese præmunit. Non est autem operæ precium, hoc tempore eum refellere, quandoquidem ipse reprehendit modo nostratia nudis verbis, aut citandis authoribus non grauisissimis, & in sua ipsorum gentisque suæ causa non minus, quàm nostrates ipse iudicat. suspectis, neutiquam coherente sibi alicubi rerum serie. *Commone facere tamen te, optime lector, mihi visum est, vt cogites, quantam fidem habere debeas ei homini, qui, quem non rarò citat Dlugossium, ne nominare quidem nouit, tantum abest, vt legerit, opusque illud de origine & rebus gestis Polonorum, quod sibi ad mordendum inprimis proposuit, Dlugossi epitomen esse dicat. Nec animaduertit, homo lepidus, alios quoque authores in eo citari, & Dlugossium nonnunquam reprehendi, & leniter refelli. Adhæc onerat is suspicionibus vniuersè Polonicam historiam eo nomine, quòd à Polonis, & ijs quidem sacerdotibus, conscripta sit. Cur autem non iisdem de causis etiam Germanicæ suspectæ sint, à Germanis & ipsæ conscriptæ, & ferè à sacerdotibus & monachis? Quod nomen gregalibus istius pseudeuangelicis longè abominabilius est. Quasi verò non apud omnes populos peculiaris cura sacerdotum fuerit antiquitus, conseruare publica literarum monumenta, & prodere in publicum res gestas. Et quasi non maxima fides semper eis habita sit. Idonei scilicet ijs rebus & actionibus sunt magis coci, vel baiuli, vel lenones, aut certè medici, quorum ars ferè omnis coniecturalis est, historiæ scilicet inprimis*

consentanea. Nec sanè à professione sua iste in eruendis & recensendis Ligiorum & Elyfiorum suorum, & nescio quorum non portentorum, vel, vt iphus verbis vtar, terribilium nominum, quæ ipse maiores suos appellat, originibus vel latum, quod aiunt, vnguem discedit, non rarò ex vna aut alteta litera coniecturas captans. Quælia sunt, quòd Suiones, Sidinos, & Sitones, Sueuos vult esse: Nimirum quia in his omnibus nominibus prima litera eadem est: Nortuedos item, quia duæ mediæ v & e, Misnios à Mysis, Lignicienses & Libussenses à Ligijs, Saxones à Sacis deducit: Liuonas Lemouios, propter primâ itidem literam, Silesios Elyfios propter duas, quàmuis interpolatas, esse autumat: Burios, Byrrias Comicos, Brugos, Bituriges, Phryges simili ratione couiungit: Et ne linguarum diuersitas ei obstet, Gotos, (quos etiam cum his eiusdem stirpis esse censet) Gallica, hoc est, Heneta lingua loqui asserit. Quasi non *διὰ τὰ πρῶτα* hæ tres linguæ inter se differant, si modo Heneti Poloni & Slaui sunt, è Paphlagonia profecti, vt ipsi cum præceptoribus suis Melanchthone & Peucero videtur. Sic nempe ille in præbendis ægroto pharmacis butyrum pro buglossa, aconitum pro acoro fortassis administrat. Cur autem idem Germanos non à Carmanis (Quæ duo nomina non vna aut altera, sed omnibus fermè literis inter se congruunt) potiùs, quàm aliunde deducit? Cur autem mauult tam infirmas & incertas coniecturas, aut verius somnia sua, nulla Suevicæ linguæ aut cuiusquam de tribus illis etymologia adstipulante sequi, & excisa olim cum ipsis populis nomina ab orco reuocare, quàm oppidorum, locorum, & populorum nomina non vetustissima, eorumque etyma Polonis & Slauis (à quibus ipse non diffitetur loca illa habitata, & culta esse) relinquere? Est hoc candoris eius: est eximix scilicet erga gentem Polonam beneuolentiæ. Nemo sanè vel mediocriter peritus linguæ Polonicæ non intelligit, Polonica esse, & Polonicas habere etymologias Suidniciam, Legniciam, Bregam, Glogouiam, Boleslauiam, Gorliciam, Odram, & penè innumera alia locorum vocabula, eo tempore indita, quo Poloni extirpatis priscis illis istius maioribus eas oras tenuere: Slesiam verò & Vratislauiam Boëmica, posterius vsurpari cœpta. Nec scio, an gentilitium ipsius nomen eiusdem notæ sit, à gallo gallinaceo sumptum. Nisi fortè Polonicæ originis eum pudet. Nos quidem eum inuitum

nobis

nobis non vindicabimus, vt olim decem Græciæ ciuitates de Hō-
 mero contendisse memorantur. Sit sanè Sueuus, vel Phryx, vel
 Elyfius, vel Ligius, vel Stygius denique, dummodò Polonis Vene-
 dicam Sarmaticamque originem ne inuideat. Sed non est nobis pro-
 positum suauis & vnguenta olentis hominis, atque etiam ma (hoc
 est, valde) theologi ineptias refutare. Rectè autem is & ordine fecit,
 quòd religionem suam non dissimulauit, & leges historiæ videlicet,
 non transiit: eademque opera optimum Cæsarem Maximilia-
 num, cui opus illud suum, dedicauit, non idem secum sentientem,
 vna cum d. Patre, & maioribus, & liberis eius inclytis, non semel
 impietatis condemnauit. Nimirum hoc sibi proposuit (vt & Sleida-
 nus, & personatus Carion, & Magdeburgenses centutiatores, & alij
 eiusdem farinae historici) historiæ prætextu virus hæreticum incau-
 tis obrudere. Sed vellem, apertius is nobis explicasset, quemnam
 in præclaro isto euangelio suo & verbo Dei ducem, vel interpretem
 cum suis Ligijs & Elyijs sequatur. Non Svvenfeldium, opinor, ci-
 uem suum, licet permultos is habeat sectatores in ea gente, Confes-
 sionem Augustanam, ni fallor. Eam verò quamnam? Primæne, an
 mediarum, an vltimæ æditionis, (Quandoquidem eæ diuersæ sunt)
 Siue, vt eam Flacciani, an vt Interimista & Melanchthoniani, an vt
 Calviniani probant? Omnes enim, quamuis admodum dissentien-
 tes inter se, & pro hæreticis se inuicem damnantes, eam sibi vendi-
 cant. Authoris eius, opinor, & præceptoris sui sensum cæteris ante
 ponit. Piè: Et nemo rectiùs & synceriùs leges interpretatur, quàm
 qui eas condidit. Sed cum Melanchthon ante mortem suam, & post
 mortem Lutheri, aliter de præcipuis quibusdam dogmatibus sen-
 serit, quàm antea senserat, (quod in confesso est) quæram ex isto, pri-
 mōne sensus eius sequatur, an postremos? Hos nodos vbi soluerit,
 tum demum fortassis patiemur nobis persuaderi, nihil eum ne in
 historia quidem fingere, nihil odio vel gratia deprauare, nihil deni-
 que calumniari. Quinetiam non indulgentem affectibus, probabi-
 liora secutum esse. Cæterum leges historiæ eum non transiisse,
 nullum honestum ordinem sauciare voluisse, Polonicæ nationi a-
 micum esse, vt credamus, ne ita quidem adduci poterimus. De eo
 verò, quòd ea, quæ mutili, vt ipse vult, Polonici historici omiserunt,
 ipse suppleuerit (quæ duntaxat alicuius momenti sint) amplius de-
 liberandū censebimus. Quod si quid eiusmodi proferetur, admira-

binur hominem, è muscis elefantos facientem. Laudabimus eti-
 am acumen oculorum, qui Carpathum montem maiori Poloniae
 proximum esse perspexerit. Sed non vacat ineptijs diutius im-
 morari. Satis est, lector candide, nos tibi qualem qua-
 lem gustum fidei, sinceritatis, & integritatis anna-
 lium illorum, subdolè aliena scripta fa-
 ctaque fugillantium, & venena
 incautis instillantium,
 præbuisse. Vale.

POLO

P O L O N I A E
M A R T I N I C R O M E R I
L I B E R P R I O R.

De situ Poloniæ, & gente Polona.

N ijs libris, quos triginta de origine & rebus gestis Polonorum conscripsimus, ostendimus, Polonos gentem esse Slauicam, & Sarmaticam: Quæ quodam tempore è Sarmatia progressa, transmissa Vistula flumine, in ijs Germania locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, consederit, finesq; domiciliij & imperij sui versus occasum & Septentrionem longè lateq; protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus in Septentrionem quidem secundum utranque ferè eius fluminis ripam, in occasum verò secundum dorsum Hercinia silua, quo Boëmia clauditur, atque inde porro secundum Albim fluum, ad eius ipsius, atque adeò usque ad Visurgis seu Vesera ostia, & sinum Venedicum siue Baltheum, quicquid ter-

Polono-
rum origo.

Poloniæ
prisca fides

Populorū
nomina.

rarum est, eius gentis ditione teneretur. Ac
 uniuersè quidem eos populos Slaus, seu Slau-
 nos sese dixisse: Afinitimis verò cum Venedos,
 seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui
 prius ea loca incoluerant, populorum nomini-
 bus appellatos esse: Peculiariter verò, eos, qui
 versus occasum Germanis erant viciniores,
 partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, si-
 ue Lutzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios,
 Vetalabos, Retareos, Licicaucos, Heueldos,
 Vuloinos etiam: quod nomen cum Polonorum
 nomine cognationē habet, dictos esse. Quos om-
 nes Slauica nationis atque lingue fuisse, & par-
 tim domesticis satraparum ac ducum defectio-
 nibus & pactionibus, partim armis in finitimo-
 rum Saxonum, & Germanorum ditionem no-
 menq; postea transisse memoria proditum est.
 Polonorum autem nomen vernaculum an com-
 mune fuerit horum omnium, an peculiare uni-
 us cuiusdam populi: & vetustumne, an recenti-
 us, non liquet. Ante septingentos quidem annos,
 nusquam in annalibus vllis externis id inuenio.
 Nec vnum eius etymon memoratur, quemad-
 modum

Polonorū
nomina.

modum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho, seu Lacho, duce Polachos, quasi posteritatem Lachi dictos esse: Alij verò à campestri planicie, quam incolunt, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataq; una litera Polonos, & ab ijs regionem Poloniam appellari volunt. Eius autem non idem semper fines fuere. Nam Russia per-

Polonia f-
nes acci-
& prolati.

magnam partem cum Podolia subactam, & Prussia nonnullam, & Polessensem tractum barbaris lazigibus siue lazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adiecerunt imperio. Prater illa autem dudum memoratorum à me populorum occidentalium detrimenta, posteriori tempore Silesia ferè omnis Polonis sese subduxit, & Pomerania Cassubiaq; reliqua magna pars detracta est. Decefferat & Russia Podoliaq; pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masovia ferè. Sed haec provincia his duobus, non amplius, seculis recuperata sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesia & Cassubia, Pomeraniaq; ea, quae nunc Prussia continetur. Rursus

tamen Lithuani, securis fœdore & societate ipso-
 rû Polonis, Polessensem tractum ferè omnem, &
 Volyniam, & magnam partem finitima ei Rus-
 sia & Podolia auorum nostrorum memoria, re-
 gibus vel fauentibus, vel coniuuentibus, ad se
 reuocarunt, quemadmodum suo loco exposui-
 mus. Sed ij populi nuper adeò extremo regni Si-
 gismundi Augusti tempore, cum hoc opus nos ad
 finem perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro
 in ius & ditionem Polonorum a quo fœdere pror-
 sus uenerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum
 secuti, sese cum Polonis, renouato & ampliato
 antiquo fœdere, coniunxere. Instituta tamen
 sua, & magistratus, & Iurisdictionem peculia-
 rem retinuere. Caterum nos quemadmodum il-
 la superius recensita Polonia detrimenta in hac
 descriptione prateruimus, ita modo commemo-
 ratas accessiones cuiuspiam alijs operi reserua-
 mus, alijs iam distenti studijs, & occupationibus.
 Nec Liuoniam attingimus, cuius à vicinis
 principibus miserè discerpta maxima pars ante
 pauculos annos in ditionem eiusdem regis uenit.
 Ne Prussiam quidem ducalem exactius descri-
 bemus

Lithuani
 se cum Po-
 lonis con-
 iunxere.

Quatenus
 describitur
 hic Polo-
 nia.

Prussia du-
 calis.
 Hist. lib 27.

bemus. Licet enim ea iustis armis repressa ac dormita, ex fœdere maiestatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoscat, neque linguam tamen, neque instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis penè priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima est Masovia: Quæ à Polonis colitur antiquitus, & Polonicè ferè iuris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua est oppidum Lemburgum, & arx Bythouia, complectemur, propterea, quòd ea beneficio regum superiorum in ius ducum vltioris Pomeraniæ transijt. Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarij regis Poloni, iurantq; ritu solenni in verba eius, quemadmodum & dux in Prussia, & ante eum nostra memoria creatum, Magistrum cum primoribus ordinis Crucigerorum, seu Teuthonicorum Sanctæ Mariæ militum, cum eius prouincia dominarentur, iurabant. Valachiam quoq; pratermittimus: quæ fuit & ipsa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum, sed suis legibus, sua lingua, suisq; ducibus vtens, qui Voieuoda seu Palatini dicuntur. Qui duo pri-

Lemburgum & Bythouia.

Pomeraniæ duces Valalli regis Poloniæ.

Pruss. dux & Magistri Valalli Polonorum.

Valachia & partes eius. Hist. lib. 15.

mum fuere, Transalpinensis, & Moldauicus quorum hic à nostratibus peculiariter Valachia Palatinus dicitur: ille verò Multanicus. Ve-

Bessarabia.

rùm extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diuiso inter fratres principatu

Hist. lib. 3.

Moldauico. Ac Bessarabia quidem iam pridem

Valachia
in clientela
Polonorum.

subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsiam dedititij sunt eiusdem gentis, patrum, auorum, & proauorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, non-

Poloniae
situs geo.
graphicus.

nunquam Vngaricorum quoque, & ipsi iurare soliti. Nunc igitur Polonia, quae quidem uno regno & iure continetur, quatenus à nobis describi-

Longitudo

tur, secundum longitudinem terrae habitabilis, è sententia geographorum, & imprimis secundum deliniationem amici mei Venceslai Grodecij, à tricesimo octauo gradu, ad quinquagesimum secundum, vel tertium (incerti sunt enim in illa solitudine Scythica fines eius) ab occasu aestiuo versus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quàm per ducenta miliaria Polonica: quorum unum quodq; quatuor Italica in se continet. Tametsi Russica & Podolica sunt aliquantulo longiora. Quin certis literarum monumentis

Milliaria
Polonica
& Russica.

doceri

doceri potest. Ociacouiam arcem ad ostiū Bori-
 sthenis 54. gradu longitudinis sitā, aliquando in
 ditione Polonorum regum fuisse. Latitudo autē Latitudo
Poloniæ
 Polonia, quā maximē Orientalis, & quā Occi-
 dentalis est, triginta plus minus milliariorum
 est. Et Occidentalis quidem habet imam poli e-
 leuationem quinquaginta duorum summam 54
 grad. & 40. ferè minorū. orientalis verò sum-
 mam quidem 51. ferè, imam autem graduum.
 Pocucensis tamen Russia tractus à quadrage-
 simo octauo incipit. Caterū in medio, quā latif-
 simè centum miliarijs patet Polonia, & cum in
 meridiem paululum recuruatur, tum in septen-
 trionem magis ad mare Balthicum seu Venedi-
 cū, & secundū extremā orā Masouia dorso pro-
 minet, imā quidem poli eleuationē habet in ora
 Scepusij quadraginta nouem grad. summā verò
 in litore maris, & in Puscensi ora quinq. ferè,
 & quinquaginta: ita ut figura eius intenzi arcus
Figura.
 speciem præseferat: cuius neruus paululum re-
 ductus, ad meridiem & occasum hybernum qua-
 dātenus spectet, exterior verò curuatura in sep-
 tentrionē, & ortū æstiuū obuersa sit. Quòd si quis
 nouas accessiones Polesia, & ei confinis Russia, Poloniæ
regni am-
plitudo.
 C 2 Volynia,

Volynia, Podolia, & Liuania, Prussiaque du-
calem, & Lithuaniam cum sua Samogitia, &
Russia alba Moschis finitima (quae omnia iam
uno regno continentur) annumeret, multò lon-
gius & latius versus orientem solem, & Septen-
trionem ea patebit. Ad Nieprum enim sita sunt
arces & oppida, Kiouia, Caniopia, & Circassi,
ultra 54. gradum longitudinis. Prussia verò
ducalis & Samogitia latus Septentrionale quin-
quagesimum sextum, finitima autem Russia al-
ba 57. gradum latitudinis attingit. Porrò conti-
nens his Liuania, quatenus cum duce nouo Cu-
roniensi, siue Curlandico (qui partem eius non-
nullam obtinet) regis Poloni Maiestatem ag-
noscit, 61. gradum excedit. Atque ita longitudo
regni Polonici à finibus Marchia Brandebur-
gensis ad Nieprum ducta recta linea non minus
240. milliaria complectitur, si 15. milliaria uni
gradui respondent: Latitudo verò ab ora Pocu-
censtad Pernauiam Liuania ducenta plus mi-
nus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc cir-
cumscribimus, ab occidente sole incipientibus,
Marchia Brandeburgensi, & Pomerania ulte-
riore: A Septentrione mari Venedico & Sar-
matico

Caronien.
 dux.

Finitimi
 Poloniae
 populi.

matico: Cuius aduersa litora tenent Sueones siue Sueti. Inde Prussia ducali, eiq³ continente Lithuania in ortum aestiuum ferè vergente. Hinc porrò campestribus Scytharum siue Tatarorum solitudinibus prorsus Orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde verò planè Australi Valachia siue Moldauia: Deinceps Vngaria, & in Africum & occasum hybernum obuersa Silesia Boëmica ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania vltiore, & Lithuania palustres densaq³ siluæ eam ferè dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria verò syluestrium montium cacumina: itemq³ ab Occidentali parte Moldauix. Nam à reliqua Moldauia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nestor fluuius eam & finitimam ei Podoliam diuidit: Idemq³, nisi fallor, limes est eius ipsius Podolix cum Bialogrodensi Turcarum ora, vt Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tataris Ociacouensibus: Aut certè cum utrisque incertus is est, vt diximus, propter vastitatem, & solitudinem. E qua solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal pascuorum nomi-

Limites.

ne. Prussia verò ducalis sic est implicata regia (hoc enim nomine à ducali seiungenda est) difficulter ut queant distingui. A Masovia silux eam dirimunt. Partes insigniores Poloniæ sunt, Maior & minor Polonia, Russia, & Prussia regia, Podolia, Masovia, & Cuiavia. Quæ & ipsæ deinde satrapijs, vel, ut vulgò loquuntur, palatinatibus, ac territorijs ferè distinctæ sunt. Maior Polonia duas satrapias, nimirum Posnaniensem, & Calisiensem complexa, Occidentalis est Silesiam, Marchiam, Pomeraniamq; ulterio- rem meridionali, occiduo, & Arctoo latere attingens. Magis autem ad Occidentem vergit Posnaniensis satrapia, Calisiensis contra ad ortum & septentrionem: qua parte sunt Paluci, Craina, & Cassubia, tractus terræ non contem- nendi. Minor Polonia orientalis est, Cracouiensi, Sendomirensi, & quæ huius pars quoddam fuit, Lublinēsi satrapijs definita, hoc ipso ordine quo nunc sunt enumeratæ, versus Aquilonē & ortū æstiuū sitis. Quæ à septentrione Masovia & Pollessensi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat, ab ortu Russiæ, à meridiè verò Vngariæ, & Silesiæ finitima est. Sunt autē Satrapix Craco-

mientis

Polonia
partes &
satrapia.

Maior Po-
lonia, Pos-
naniens. &
Calisien.
satrapia.

Paluci,
Craina,
Cassubia.
Minor Po-
lonia.
Cracouiē.
Sendomi-
rien. & Lu-
blinen. sa-
trapia.

uiensis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepufio & Vngaria finitimus. Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracouix vicinior est: Submontanus verò Rusiæ & Seudomiriensi satrapix iungitur. Lublinensis itē satrapix pars est Poleſſe reliquū, q̄ à Lithuanis detractū nō fuit, utrunq; à siluis ita dictū verius, quàm Podlaſſe dialecto Ruſſica, quaſi Poloniæ finitimū. Niſi quis fortè Podlaſſe Poloniæ ſubiectū interpretari malit. Sileſiæ pars ea, quæ adhuceſt Poloniæ ditionis, ſic implicata eſt Cracouiensi ſatrapix, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapia ea nullā habet: Sed in Cracouiensi ferè cenſetur: Habet autē tria territoria, Oſuēcimense, Zatoriense, & Seuerienſe, quorū duo priora ſuperiori tempore ſuos habuerunt duces: Nunc p̄fecturę Regię ſunt. Seuerienſe eſt in ditione Ep̄ſcopi Cracouiensis. Meridionale & Occidentale latus eius ipſius Sileſię: cętera tenet Sileſia Boēmicię ditionis, nempe Ceſſinensis, & huius pars quondā Pelcinensis, Ratiboriensis item & Opoliensis principatus, ſiue ducatus, ut vocant. Ab ortu verò hiberno Scepufiensem tractum vix & modicè ea attingit.

Sciricius & Submontanus.

Poleſſe feu Podlaſche.

Sileſia.

Scepufium

Hist. lib. 5.
& 17.

Est autem Scepusium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici iuris esset, ad Vngaricum traductus: de quo alibi suis locis attigimus. Deinde verò nonnulla pars eius, cum tredecim oppidis & arce Liblio, siue Lubouulia rursus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta est, atque etiam nunc ab eius præfecto, & eius nomine administratur Cracouiensi satrapia, tractu inq; Sciricio versus meridiem adiacens. Inter minorem verò & maiorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes intermediæ sunt Satrapia, Siradiensis, Lenciciensis, & Rauensis, nullum commune nomen habentes. Quarum prima ad meridiem & Silesiam, Lenciciensis & Rauensis ad septentrionem vergunt, Masouiamque attingunt. Harum autem occidentalior est Lenciciensis. Nonnunquam ex tres vnà cum Cuiavia, imò & Masouia, maiori Poloniæ, sicut Russia & Podolia minori, accensentur. Cuiavia verò ab ortu Masouia & Rauensis satrapia, à meridie Lenciciensi & Calissiensis iungitur. Continet autem in se duas satrapias, Brestensem, quæ magis ad ortum, & meridiem vergit, atque Inouladislauensem, siue Inouladisla-

Siradien.
Lencicien.
& Rauen.
satrap.

Maioris &
minoris
Poloniæ
appellatio-
ne quæ cõ-
tincantur.
Cuiavia.

Bresten. &
Inouladis-
lauien. sa-
trapia;

ladisla-

ladislauensem, quæ magis est occidua & septentrionalis. Cuius non exigua pars est Dobrinum, Dobrinum
ultra Vistulam, ab oppido sic dictum, latere orientali confine Masouia: septentrionali verò
Prussia. Masouia quoque eodem latere Prussia, Masouia.
am, Orientali Lithuaniam & Poleffensem tractum, & versus ortum hibernum Poloniam
minorem, eiusq; satrapiam Sendomiriensem,
Meridionali verò Rauensem attingit. Duabus
satrapijs distincta, Plocensi nimirum, quæ Occi- Plocensi &
dentalis est, & ea, quæ peculiariter Masouia no- Masouia
men retinet, propterea quòd diutius ducum satrapiæ.
suorum (de Polonorum principum stirpe oriundorum) dominatu segregata, postrema omni-
um nostra memoria defecta ducibus, ex pactis,
& iure feudi, ut vocant, Polonia redintegrata
est. Quæ quidem Orientalis est. Rauensis quoque
satrapia quòdam pars Masouia fuit, suosq; du-
ces habuit, sicut & Plocensis, & pleræque omnes.
Prussia Regia præter meridionale latus, quod Prussia Re-
gia,
iam est expositum, ab occasu. ulterio rem Pome-
raniam confinem habet. A septentrione sinu
Balthæo seu Venedico, siue Codano, Ab ortu
Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapijs
D distincta

Culmensi.
Marienburg
& Pome-
ran. satrap.

distincta est, Culmensi, Marieburgensi, & Pomeranica. Quarum hæc Occidentalis est. Reliqua duæ Vistula flumine ab illa diremptæ, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Marieburgensis verò ad Septentrionem.

Varmia.

Varmia, & ipsa pars est Prussia Regia, ad Aquilonem seu Euroaquilonem vergens, ducali ferè undique cincta & ab ea quodam tempore maiorem in modum accisa: Marieburgensem quoque satrapiam contingit: Nec in ulla satrapia censetur, subiecta episcopo suo, & sacro Ecclesie eius collegio, Regis Poloni Maiestatem agnoscantibus. Michalouiense autè territorium est in satrapia Culmensi Masouia ac Dobrino finitimum: olim pars Masouie. Ducalis Prussia (ut eam quoq; quo magis perspicua sit hæc Polonia descriptio, hic obiter attingamus) præter Regiam Prussiam, limes est à septentrione mare Sarmaticum cum Lacu Curoniensi, & ora Liuania: Ab ortu Samogitia, ceteraq; Lithuania: A meridie verò Masouia. Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Prussia priusquam sub iugum Christi missa est, alios fines habuit, & aliter diuisa fuit. Fuit autem ea decem re-

Michaloui
en. tractus.

Prussia du-
calis.

Prussiae ve-
tus diuisio.

gioni-

gionibus siue tractibus descripta: videlicet Pomesaniensi, in quo est Marienburgum, Christi-
 burgum, Quilinum siue Marieuerderum: Pogesaniensi, in quo est Elbinga & Hollandia: Er-
 minio siue Varmiensi, qui retinet etiam nunc in
 lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland
 vocatur: Natāgino, ubi est Balga, Brādembur-
 gum, Cruciburgum: Sambiensi, in quo sunt mōs
 regi^o siue Kænixberga & Lochstete: Nadrauen-
 si, quo Tapelauuca, Insterburgū, & Vonsdorffia
 cōtinentur: Salauensi, in quo est Ragnet a & La-
 bia: Sudino, qui & ipse nomen suū retinet, & ad
 aquilonem ortumq; æstiuum inter utrunq; Ha-
 bum & mare longè p̄minet: Bartheno, quo Ra-
 stenburgum, Barthesteinū, & Resla siue Reselia
 cōtinentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo
 Galindas populos ponit Ptolemeus. In his Sudin^o
 tract^o fuit primarius, opibus & virib^o maximè
 pollēs, ita ut ad sex millia equitum, peditum et iā
 ingentem numerum cōficeret. Caterorum quili-
 bet minimū ter mille equites, peditū verò decem
 millia cōficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in
 vetusto quodā libro Germanica lingua scripto le-
 gimus. Caterū Culmensis tractus & Pomerania,

Russia Re-
gia, siue ru-
bra.

Polonia non Prussia partes fuere. Sed nos cetera
prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli
vocant, latere occidentali minori Polonia iun-
gitur. A septentrione Russiam albam, & Voly-
niam habet: Ab Austro Vngariam, eiusque po-
pulum Ceculos, & nonnullam Moldaviae par-
tem attingit eo tractu terra, qui Pocuce appel-
latur. Nam cetera Moldavia siue Valachia,
qua Podolia quoque iungitur, magis est Orien-
talis Russiae. Continet Russia duas satrapias,
nempe Belsensem, quae ad Volyniam & Lithua-
niam vergit & eam, quae peculiariter Russica
& Leopoliensis dicitur, australem magis & ori-
entalem: Nisi quod Chelmenis tractus eius non
exiguus ad septentrionem, etiam ultra Belsen-
sem prominet, & Polesiae finitimus est. Reliqu-
um autem orientale latus eiusdem Russiae, ac to-
tius Polonici regni claudit Podolia, ab Aquilo-
ne & Euro albae Russiae, à cetero ortu vastis cam-
pis Tataricis atque Turcicis, ut diximus, à
meridie verò Moldaviae continens: Totaque
una satrapia censetur, quam Podolicam vo-
cant. Olim Podolia & Russia tam ea, quae nunc
Poloniae pars est, quam ea, quae est in ditione
Lithuano-

Podolia.

Lithuanorum & Moschorum, suos habuit du-
 ces, quemadmodum luculentius ostendimus in
 historia: Quorum stirps cum latè propagata es-
 set, partim ipsa sese intestinis dissidijs atque civi-
 libus bellis confecit, partim à Polovucijs, qui
 Goti fuisse videntur, ac Tataris extirpata, par-
 tim Polonorum & Lithuanorum adiuncta est
 imperio, partim in nomen & ius de se ortorum
 Moschorum transfijt. Extant etiam nunc per-
 multi, ducale nomen, sed plerique nudum prope-
 modum & inane retinentes: Inter Polonos ve-
 rò nulla ducum superest memoria. Hi nunc sunt
 Poloniæ, quatenus hic eam descripsimus fines:
 hæ partes. Est autem regio tota ferè plana & a-
 prica, maximè quæ ad occidentem solem & sep-
 tentrionem vergit, & quæ penitus orientalis est
 Podolia, ac vel nomine ipso declivitatem præ se
 fert, vicinorū Moldaviæ, Russiæ & Vngariæ mō-
 tanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque
 Russia, quo propius accedit ad fines Vngariæ,
 hoc magis montana est, & sylvestris. Quo lon-
 gius autem inde recedit, eò lenius declivis est, ma-
 gisq; culta & meliore gleba. Tametsi in medi-
 tullio quoque Sendomiriensis satrapia aliqua

Hist. Pol.
lib. 3.Polovucij
GotiSolum Po-
lonicum
quale.Podolia
vnde dicta.

ex parte leniter montosa seu verius cliuosa est. Prussia pleraque omnis excepta Marieburgensi satrapia, qua ad Habum & mare vergit collibus molliter & ad fertilitatem, amœnitatemq; commodè distincta est. Itemq; pars nonnulla Cuiavia. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Russiam ab Vngaria dirimunt, ardui & syluestres, non ignoti sunt etiam veteribus Geographis & Historicis: & in his celebris est in primis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus: Alij Biesciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellari, externis ignoti sunt. In medietate verò minoris Poloniae Lyscius est, quasi tu dicas caluum, siue caluastrum, in quo monasteriorum est S. Crucis nomine lignoq; celebre: & Vauelus, arce Cracouiensi, quàm suo ipsius nomine nobilior, & is, in quo situm est Cienstochouiense monasterium, quem clarum latine Monachi, ni fallor, incolæ appellauere. Syluestris sanè fuit superioribus temporibus pleraq; omnis Polonia: Ex eòne autem tempore, ex quo habitari cœpit, an postea pestium, bellorumq; in commodis eò redacta, non liquet. Sed Sigismundi senioris, filijq; eius Sigismundi Augusti optimo-

Montes
Polon.

Vbertas.

rum

rum & mitissimorum, sapientiumque regum studio diuturnam pacem nacta, nunc ubique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferax, & pratis abundans. Nec tamen deest etiam nunc sylvarum copia. Neque enim ea penitus exciduntur & extirpantur, partim propter pascua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac necessaria, partim etiã propter saxosi, vel arenosi soli sterilitatem. Sunt autem sylvæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ. Ac piceæ quidem ferè in planis & arenosis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utrisque, sed uberiore gleba præditis. Multæ sunt etiam in planis iuxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & pascuis optimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum alvearijs gravidæ fiunt, materiamque ædificijs navium ac domorũ, malis, tabulis, & vasis aptam, ut & taxi & terebinthi, suppeditant. Quercus & fagi etiam pastum uberè porcis ferisq; præbent: Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta subministrant. Tãta est enim vis frigoris in his regionibus interdũ, ut radicitus arefcant

Sylvæ.

Frigoris & gelu vis.

arbores, & aqua ex editiori loco effusa, priusquam terram contigerit, in glaciem concresecat, Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribusve mensibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac sextum usque glacie concreta, non modo peditibus, verum etiam equitibus & curribus ac plaustris, quamuis oneratis, multis simul longo spacio peruia & secunda prebent itinera. Equidem quodam tempore ultima die mensis Martij Vistulam in Masovia per firmam adhuc glaciem cum curru & quadrigis, & aliquot equitum comitatu transiui. Hac etiam preterita hyeme in Prussia glacialis piscatio in lacubus post initium Nouembris cæpta, durauit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem cæli intemperie pomaria tamen sunt non infrequentia, & fructuosa, ad Vistulam presertim, & in suburbanis Cracouiensibus, Sendomiriensibus, Varsauiensibus, Torunensibus, Gdanensibus: Elbingensibus item, Fraumburgensibus, Veliscensibus & Bochnensibus, licet remotioribus à Vistula, totoque tractu submontano atque Sciriciensi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, persicorum

rum, ceraforum, & nucum bonitas & varietas
 certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, Vincæ.
 quarum vva in minore Polonia esui quidem
 non insuaves sunt, præsertim si æstas & autum-
 nus temperiem suã seruent: sed vinum inde ex-
 pressum acerbius, ubi defecatum est. Aliquan-
 to suavius & copiosus exprimitur apud Cros-
 nam Silesiæ in finibus maioris Polonia. Apud
 Toruniam quoque in Prussia vineæ coli cœ-
 père non infeliciter, ut audio. Neque negat so-
 lum Polonicum castaneas, mora, cotonea, ficus,
 amigdalas, pepones, melopepones, herbas & flo-
 res omnis generis, & alias hortenses Italia deli-
 tias, & palatinariumq; lanocinia, si adhibeatur
 culture diligentior, & à gelu custodia. Nec me- Metalla.
 tallafossiliaque desunt in montanis: plumbi qui-
 dem intermixto argento apud Ilcussum, Slaui-
 couiam, Chranouiam, & Nouagoram oppida
 satrapie Cracouiensis, & in finibus Silesiæ: Ar-
 genti vini apud Tustanum in Russia: Æris &
 Lazurij, & plumbi item apud Chencinos: Ferri
 plurimis in locis syluestribus: Nitri apud Visli-
 ciam & alibi: Salis apud Bochnam & Veliscam Salinæ.
 in satrapia Cracouiensi, & apud Haliciam, Co-
 E lomeiam,

lomeiam, Solum (quod quidem à sale nomen habet) & alijs compluribus in locis Russiae. Ac in Russia quidem id ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in modum farinae, vel niuis minutum relinquitur, partim in frustula conformatur: In tractu verò Cracouiensi, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum & rupium in subterraneis specubus, altè lateq; excauatis, & villas, templa, oppidaq; superaedificata sustentibus, ferro excinditur, comminutumq; deinde, & mola tritum, ad usus hominum accommodatur, partim & ipsum ex aqua iniectis lapidei salis frustulis & quisquilijs, quae secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in massa liuidus est ferè, ac luto respersus. Candidum, & in modum cristalli pellucidum rarius est. Tritum candet aliud alio magis. Coctum verò despumatis sordibus candidissimum redditur, niui non dissimile. Fertur in salinis Bochnensibus reperiri quiddam picis concreta simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum soluat aluum. Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, galorum, & aliorum animalium a simulatae voces

in profundissimis specubus : idque mali & incommodi alicuius imminentis portentum vulgò habetur. In maiore quoque Polonia apud Pinum salinae sunt, verùm tenuiores. Sunt etiam in confinio Osuencimensis territorij & Scepusij aqua salsa, unde salem coctum vidimus regi exhibitum. Salinae tamen nullae sunt. Porrò in desertis Podoliae, & Boristheni vicinis locis lacus est, cuius aqua sereno & ardente sole in solidum salem concrefcit, ita ut homines cum iumentis & curribus in eo, tanquam in glacie, versentur, sectumq; in frusta arbitrato suo auerant. Quamprimum autem pluit, soluitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezzum verò siue Beciam oppidum in submontana regione, vitreolum effodi, ac in viridem lapideamq; duritiem decoqui nupercepit : Copperuaasser, hoc est, aris aquam Germani, & nostrates item appellant. Antiquitus autem id conficitur ad aris metalla in Scepusio. Marmor quoque & alabastrer quibusdam locis effodiuntur. Est in maiore Polonia prope Sremum oppidum collis, ubi (res incredibile, sed à multis confirmatur) ollae, amphorae,

Lacus fa-
lis in Podo-
lia.

Vitreolū?

Ollae spon-
te nascent-
es.

cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata durefcunt. Vidi unum atque alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porrò in mari Sarmatico Prusiam alluente colligitur succinum (Ambram etiam externi vocant) Quod fluctibus appulsum ad litora, homines nudi obviam euntes parvis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, sed mox in aëre durefcit, tornoque ac scalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: ut in Pisia Episcopæ Varmiensis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis fossa altius humo fertur inueniri. Spumane maris concreta id sit, an succus & guma arboris, an quippiam aliud, non est huius loci disputare. Est sanè leue & pellucidum: Estque fuluum & candidum: Candido maius precium. Ferunt, si incendatur, odore eius venenata necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices & alia insecta, non arte, sed vel opificio nature, vel fortuitis casibus inclusa. Aquis irrigua est pleraque omnis Polonia, sed fluuios nauigabiles non multos

Succinum.

Fluuij

multos habet: Præcipui sunt Vistula, Donaiecius, Sanus, Vieper quasi quis dicat Porcū, Varta, Notefsius, Nester, Prutus, Bugus, Bobus siue Bogus, Pripetius, Narua, Dreuancia. Nam Odra, in confinio Morauix & Silesiæ existens, & per hanc secundum Poloniæ limitem, perque Marchiam ac Pomeraniam vltiorem permeans, infra Scecinum in Venedicum sinum decurrit. Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Russiam albam, eiq; confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacouiam munitionem Tataricam sese exonerat, ortus in Moschouia. Boristhenes is est veteribus Grecis & Latinis, omnium scriptorum consensu, præter Bernardum Vapouium. Qui similitudine nominis, ut credibile est, adductus, Boristhenem vult esse Berezinam: qui in Nieprum ab æstiuo occasu influit, minor eo & ignobilior. Vistula in Cefsinsenſi ora è Sarmaticis montibus exoriens, versus æstiuum occasum & septentrionem primum, mox versus orientem aliquantis per, deinde à Sendomiria versus septentrionem rursus per minorem Poloniam decurrit. A Varsavia verò rur-

Odra.

Berezina.

Vistula.

sus ad occasum aequinoctialem, & mox astitum
 flexus, Masouiam interluit: Dobrinumq; à
 reliqua Cuiavia dirimit. Vbi autem Prussiae fi-
 nes attigit, in septentrionem reflexus, deinceps
 mediam eam diuidit. Supra Marieburgum au-
 tem in duos alueos praaltis aggeribus obiectis se-
 ctus, insulam insignem & fertilem, quam Zula-
 uam maiorem vocant nostri, efficit, & nomen
 amittit. Ac sinister quidem alueus, qui maior est
 Leniuuca, dexter verò Nogatus vocatur: Quo-
 rum hic in Habum lacum tribus ostijs, ille verò
 duobus partim in eundem Habum, partim in
 mare infra Gdanum sese exonerat, longitudinis
 quidem gradu 41. latitudinis verò 54. Fontes
 autem Vistula sunt longitudinis itidem 41. gra-
 du, latitudinis 49. minuto 20. Fluens autem am-
 plius centum milliarium Polonicorum spacio
 Vistula, Solam, Premsam, Scauam, Donaieci-
 um, Vislocam Ropa auctam, Nidam, Sanum,
 Vieprum, Pilciam receptis Dreuicia & Volbo-
 ria, Bsuram, Naruam cum Bugo, Dreuanci-
 am, Berdam, Ossam, & Motlauiam minora
 flumina excipit: & Osuencimum, Zatoriam,
 Cracouiam, Cazimiriam, Sendomiriam,
 Varfa-

Flumina
 Vistulam
 in fluentia.

Vrbes op-
 pida & ar-
 ces ad Vi-
 stulam sitae.

Varſauiam, Ploſcum, Vladislauiam, Toruni-
am, Culmam, Crudentum, Quiſinum, No-
uum, Gneuum ſue Meuam, Marieburgum,
Derſauiam, & Gdanum vrbes & oppida non
ignobilia praterfluit. Arces item Liponeciam,
Nepolomice, Corcinum Zaichoſtum, Cer-
uenſcum, Monasterium, Zacrocinum, Viſſe-
*gradum, Sochaciouiam, Dobrinum, Bobro-
 u-*
nicos, Raciazum, Sluzouiam, Dybouiam,
Nieſſouiam, Starigradum, ſue Althauſum, &
*Suece, & adherentes eis vicos alluit. Donaieci-
 -
 us (quod nomen paruum Danubium ſignificat)*
ex eiſdem Sarmaticis iugis non longè à Viſtula
fontibus paulo orientaliſior exortus, per Scepufi-
um & Submontanum tractum decurrit, Sor-
ſtenumque & Muſſinam, & Melſtinum arces
& Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, Popruths.
praterlapſus, non longè ab Opatouecio vico Vi-
ſtula miſcetur. Sanus è Bieſciadis iugis longitu-
dinis gradus 44. latitudinis 48. minuto 30.
nascens, & verſus ſeptentrionem & occa-
ſum aſtium profluens, poſteaquam Lieſcum,
Sobenum, Sanocum, Brozouiam, Præmiſ-
ham, Radimnum, Iaroslauiam, Lezeiſ-
cum,

Lezeistum, Rusiæ arces & oppida prætergressus est, Vislocumq; alium à Visloca, & viarum minores fluuios in se recepit, apud Sendomiriam oppidum longitud. grad. 44. ferè, latitud. 50. minuta 30. Vistulam & ipse subit. Varta apud Cromolouiam satrapix Cracouiensis oppidum ortus, longitudinis gradu 40. min. 50. latitudinis gradu 50. min. 30. per Siradiensem satrapiam, & maiorem Poloniam versus occasum æstiuum ferè decurrit, Olstinum, Censtochouiam, Mestouiam, Siradiam, Vartam, Vneouiam, Colum, Coninum, Pysdros, Sremum, Curnicum, Pofnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, Vvroncos, Siracouiam, Mezichodum oppida & vicos cum adiunctis arcibus, & Landisbergam veteris Marchie præterfluens, Nyrumq; Vvresniam, Velinam, Prosniam, Obram, & Notesium minores fluuios excipiens: Et apud Costrinum oppidum in Odram è Silesia occurrentem, influit longitud. grad. 37. latitud. 52. minut. 50. Notesium verò apud Crusuiciam Cuiauix oppidum è Goplo lacu existens, & ipse per maiorem Poloniam versus occasum hibernum means, Pacossum ambit, Labysinum, Naclum, Pirlam

lam, Vſce, Drenumq; arces & oppida præterla-
bitur. Neſter, quem Tyram veteribus vocari ^{Neſter ſive}
volunt, in Ruſſia è Sarmaticis iugis non longè à ^{Tyras,}
Tybiſci & Sani fontibus ortus, initio verſus
Aquilonem profluit, deinde ad ortum conuer-
ſus, Biſtriciam, Lipam, Seretum Ruſſicum, ali-
um à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vſci-
am, & Moraquam ignobiliora flumina abſor-
bet, & Zidacioniam, Haliciam, Ceſibieſos, Cer-
uonum, Chocimum Valachie, & alia quedam
oppida præter lapſus, infra Pocuce Podoliam à
Valachia longo ſpacio diuidit: Ad extremũ de-
flexo nonnihil in meridiem alueo, ſuper Bialo-
grodum urbem Scythicam, ſive Turcicam, quæ
& Moncaſtrum dicitur, in Pontum Euxinum,
ſive continentem ei Obidouum lacum inſluit
longitud. grad. 53. latitud. 47. minut. 30. Bugus ^{Bugus!}
in Ruſſia & ipſe non longe ab Oleſco oppido, lon-
gitud. grad. 46. latitud. 49. exoriens, & primum
in occaſum, mox in Septentrionem ſecundum
occidentale latus Volyniæ tendens, poſtremo ad
occaſum reflexus, ubi Poleſſenſem tractum (re-
ceptis Rata, & Muchauecio flumijs) emenſus
eſt, & Buſcum, Grodecum, Grodlum, Lubom-

liam Russica, Brestequae, Iancuiam, Drohici-
num, Polessensiam, & Cameneciam Masouiti-
cam oppida praetergressus est, apud Serocium vi-
cum longitud. grad. 43. latitud. 52. minut. 40.

Narua ve-
nenosis
carens.

Narua à septentrione & ortu estivo è Lithua-
nia profluenti agrè miscetur, nigrorem suum re-
tinens aliquamdiu: Nec multo inferius victor

Narua apud Nouidvorum oppidum Vistu-
lam subit. Est autem peculiaris Narua natu-
ra, sicut & Dlugossus annotavit, quod non fert
venenosa animalia, usque adeò, ut serpentes,
qui nauibus Bugo delatis adhaeserint, edito sibilo
refugiant, cum primum aquam eius fluminis at-

Pripetius.

tigerint. Pripetius in Chelmensi tractu è palude
non longe à Lubomia existens longitud. gradus
47. latitud. 50. praeter occidentum & septentrio-
nale latus Volymia diuersus à Bugo per Russiam
albam longo spacio versus Orientem solem pro-
greditur, & cum nonnullis alijs, tum Styro,
Turo, Slucio, Suislocio grandibus fluijs au-
ctus, Nieprum siue Boristhenem supra Kioui-
am subit, longitud. grad. 51. latitud. 53. ferè. Bo-
hus autè, siue Bogus è palude ortus in finibus Po-
dolia long. grad. 49. latitud. 49. min. 30. itidè per

Bogus.

Russi-

*Ruſſiã albã meridionalior longo terrarũ tractu
 ad ortũ tendit: ad extremũ deflexo in meridiem
 curſu, & ipſe in Borithenem non longe ab oſtiji
 eius long. grad. 55. lat. 48. ſeſe exonerat. Prutus* Prutus.
*è iugo montium Sarmaticorum long. grad. 46.
 minut. 50. latitud. 47. minut. 30. verſus aquilonem
 in Pocuce delapſus, & Colomeiam Sniati-
 numq; præterlapſus, inde per Valachiam ſive
 Moldaniã primum orientalis, deinde australis
 verſus Bulgariã in Danubiũ decurrit, long. gra.
 52. lat. 45. ferè. In Pruſſia verò Alla ſive Alna,
 & Paſſaria, non longis inter ſe ſpatijs orti, ver-* Paſſaria.
*ſus ſeptentrionẽ fluunt: Et Paſſaria quidem in-
 fra Olſtinecium, ſive Hochſteinum (ut vocant
 Germani) ducale oppidum exiſtens, Morango,
 Liſtadia, Brunsberga, & Helgebeila oppidis
 præteritis, Habum lacum ſubit, long. gradu 42.
 min. 30. latitud. 54. Alla verò ſupra Alleſteinum* Alla.
*S. Collegij Varmiẽſis arcẽ & oppidũ, cui etiam
 nomen dedit, oriens, præteritis Vartember-
 ga, Guteſtadia, Heilsberga, ſive Allesberga
 Varmiẽſibus, & Bartheſteino, Sipelbeino,
 Fridelandia, Allemburgo ducalibus oppidis,
 apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per* Prægola.

ducalem Prussiam decurrenti, miscetur, & cum
 eoinfra Kœnixbergam, hoc est, Regium mon-
 tem, urbem longitud. grad. 43. latitud. 54. Habo
 Dreuantia. lacu recipitur. Dreuantia verò non ita longo ab
 ijs interuallo oriens, diuersoque meatu versus
 Austrum Auens supra Toruniam à Vistula
 excipitur. Atque hæc de Auminibus nunc suffici-
 ant. Lacubus piscosis imprimis abundat Prussia.
 In his nominatissimus est Habus, cuius modo
 mentionem fecimus: quem etiam recens mare
 vulgò vocant. Ad quindecim milliaria in longi-
 tudinem inter Gdanum & Regium montem
 vrbes secundum mare patens, & ab eo angusta
 insula, quæ Neringa appellatur, disinctus: In
 latitudinem verò duo milliaria plus minus. Ac
 Elbingam quidem urbem non longo spacio ad-
 spicit, eiq; portum efficit, eiusdem nominis flu-
 mine navigabili influente. Tolkemitam verò,
 Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in mo-
 dum arcis munita impendet) Balgam, Brande-
 burgum, & Fisshausum oppida & arces alluit,
 receptisque, vt dixi, Vistula & Prægola, & ali-
 is minoribus fluminibus, apud Lochstete arcem
 mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus al-
 ter

Lacus
 Habus.

Neringa
 Insula.

ter est eodem nomine, cognomento Curoniensis, Hab us Curonienſis.
 in Prussia ducali, in quo sunt ostia Nemenis fluvij (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos & mare peninsula est, quæ & ipsa Neringa, sed Curoniensis appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos est Drusus sive Drausus lacus in Marieburgensi satrapia, unde Elbinga flumen profluit: Partecinus Lubnus, Reusina, & Elbinga flumen.
 Vicininus in Culmensi: In Pomeranica verò Sturzonagaci, quasi quis stratum vel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochouiam, ac Tucholiam oppida, septem miliarium spacio longus, quinque latus: Unde Berda fluvius profluens, per Crempscum, Lubonum, & Charficonum minores lacus in Vistulam influit infra Bydgostiam. Nec ignobiliores his sunt Vsdice, Lubscus, & Osbiecinus in eodem tractu: Alij minores. Sunt & in Varmiensi ditione non pauci. Varmienſis lacus.
 Præcipui verò Dadaius, Zainus, Vadangus, Piſſia, Blanke, quasi albus, Sinſer, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plaucicus, Vulpingus, Clebergus, Coſnicus, Obelus, Marangus, & alij complures. Sunt & in ducali Prussia multi &

grandes, quos ommittimus. Habet & maior
 Polonia & Cuiavia nonnullos, piscososque. In
 Goplus. quibus Goplus princeps est, quinque milliaria
 patens in longum, semis in latum: Secundum
 hunc sunt Blendnus, Pouizus, Slesinus, Sanus,
 Piednicia, Niezamyslus, Voniesca, Lomunice,
 Pcieuus, Lubstouus, Drauuscus, Noblun, Tu-
 langus, Ielen, & Lednicia, in cuius insula Gnes-
 nensis basilica initio condita fuisse, indeque pro-
 pter difficilem aditum, in eum, in quo nunc est,
 locum translata esse putatur, quemadmodum
 Dlugossus memorat. In Cuiavia verò Tur,
 Lanscus, Bielscus, Lubotinus, Orlie, Berdouus,
 Borimouus, Creuianta: Et in Dobrinensi tra-
 ctu Gorznus, Mocouus, & Scampsus, minores
 aliquanto superioribus. Pro lacubus minor Po-
 lonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent
 arte manuq, factas per multas & grandes. Non
 carent tamen & lacubus, Lublinensis maximè
 & Chelmensis tractus. Equibus Biale, hoc est,
 Bialelacus. Albus, per antiphrasim sic dictus, prater eundus
 non est: Cuius aqua Aprili & Maio mensibus
 fuscus reddit lauantes: Pisces autem pinguis-
 simos profert, qui brasmi, à nostratibus au-
 tem

tem Clescy vocantur. Est & in Belsensilacus
 Crinice, non amplius, verum profundus. De quo ^{Crinice.}
 illud memorabile annotavit item Dlugof-
 sus, quod certis temporibus altero vel ter-
 tio quoque anno cum mugitu fluctus attol-
 lens exhauritur prope ad fundum usque, aquis
 vicini montis cavernas subeuntibus: Atque
 ibi tunc facileprehenduntur pisces in aqua va- ^{Piscationes}
 dabili. Post dies aliquot ea refluit. In cate- ^{hyberna.}
 ris lacubus, atque etiam in maioribus piscinis
 & fluminibus hiberno tempore commodiores
 ferè sunt piscationes, quàm estate, pertusa certis
 interuallis glacie, retique per maius foramen
 in aquam immisso: quod longis funibus ad per-
 ticas alligatis hominum equorumve opera lon-
 go spacio in diuersum tractum, coeuntibus rur-
 sus piscatoribus alio foramine piscibus refer-
 tum extrahitur. Sunt autem eadem genera
 piscium in lacubus & piscinis. Vtrobique enim ^{Piscium}
 sunt lupi, siue lucei, prasmi, perca, rhom- ^{genera.}
 bi (si modo sic appellandi sunt ij, quos nos Ca-
 rassios dicimus) sumi, sendacy, cirta, siue certa, à
 delitijs, ni fallor, apud Germanos nomen sorti-
 ta, tineæ, anguilla, ruboculi, carpones, quos re-

Pisces flu-
uiatiles.

ginas vocāt Itali, Latini Cyprinos, quemadmo-
dum vult Ioannes Dubravius Olomucensis E-
piscopus. Tametsi minus frequentes hi sunt in
lacubus, quàm in piscinis: In quas paruuli tan-
quam in viuaria studiose includuntur. Ferunt
etiam lacus nonnulli eos, quos suluižas & siela-
uas nostrates, Germani Marenas vocant. Piscis
est dulcis & sapidus, aleci similis: Fluiuatiles ve-
rò sunt cum iisdem ferè omnes, tum delicati in-
primis, truta, barbo siue mullus (Paruenam vo-
cant) fundulus, occulata, quæ lampreda quoque
dicitur, alosa, siue borbocha, cuius iecur potissi-
mum est in delicijs, à nostratibus Mientus vo-
catur: Itemque Lipien, sliž, beržana, vcleia, ias-
dež, & quæ bialariba, hoc est, albus piscis à nostra-
tibus appellatur: quibus latina nomina dare nō
habemus. Quanquam quid vetat Alberti Mag-
ni, & aliorum scriptorum, qui eiusmodi res per-
secuti sunt, exemplo, eos vernaculis nominibus
ad latinum sonum cōformatis appellare? Quod
in superioribus quoque nonnullis factum est.
Canceris & anguillis abundat inprimis Nida
fluvius. Anguillis etiam & Stintis Habus, &
alij nonnulli lacus Prussici. Marinis piscibus
non

non admodum abundat ea regio. Nobiles autem præcipuè sunt haleces, quos haringas Germani vocant, quorum sale conditorum maximus est vulgò usus in tota Polonia, atque adeò in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Moravia & Ungaria. Tanta eorum copia est. Sed in Prussia pauci præhenduntur: A Cymbrica autem Chersoneso, & Scandia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi nauibus eò importantur. Pomuchla non desunt, neque passeris. Salmonem sue esocem, & sturionem inter marinòs ne, an fluuiatiles numerem, nescio, Vtrobique quidem præhenduntur: Sed è mari sursum fluminum certis temporibus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tanto sunt autem suauiores, quanto longius à mari & Habo recesserint. Quin vniuersè pisces ij, qui in fluuijs iuxta ac lacubus & mari victitant, sapidiore sunt in fluuijs, quàm in mari vel lacubus capti. Non est hìc prætereunda quarundam aquarum non vulgari natura. Est in Scepusio riuus ex arduis montibus profluens, cuius guttæ in lapideam duriciem concresecunt, ita ut ex ijs sponte existant ful-

Salmones
& Sturion-
nes.

Aquarum
mira natu-
ra.

cra sustentantia canales, quibus rivus ille ad moletrinas deducitur. Est & fons siue lacus pestilentem aquam & vaporem emittens, cuius non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aves necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniae scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & ulcera hominum & iumentorum curantur, Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animantes transeamus. E ferarum animantium genere fert hac regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorū quoque alicubi: Ceruorum etiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt Ceruorum venationibus. Et horum autem, & Onagrorum atque Bisontium Prussia ducalis, eiq^{ue} suavitima Masovia ferax est & in primis Podolia: ubi agminatim in campis non modo haec fera, verum etiam ferre equi pascuntur. Est autem bisons praegrandis, verum perniciosissima fera, magnis & introrsus leniter incuruis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem iactat, & arbores mediocri crassitudine e-

uertit.

Thermæ.

Fera.

Bifons siue
Zubr.

uertit. Magnitudinis eius illud quoque est argumētum, quod in capite eius inter cornua, duo imò tres etiam homines possunt cōsidere. Habet villosum & hispidū coruum, & sub mento palearia. Caro eius sale condita in delitijs est magnatibus & principibus. Cornu sonorū, & ob id venatoribus in vsu est. Zubrum seu Zambrū vocāt nostrates: Imo & Graci recentiores: Onager verò los appellatur. Alcē hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & nonnulli alij ex veteribus. Fera est longis cruribus, & auribus, aliquanto maior equo, colore cesio & fusco, mas capite cornuto: Cuius unguia posteriorum crurum, si Autumni initio spiranti adhuc desecentur, expetitur, comitiali praesertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca Vngaria finitima. Cæterum Vri, hoc est, boues syluestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masouiticis syluis apud Vyskitcos extant. Et harum quidē ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui verò pelles subministrant panthera, siue is est lupus ceruarius (Ris appellatur à nostratibus) maculosis vëtre & pedibus: quæ partes maximè in precio sūt. Martes, siue Mardures, quas cunas dici-

Onager &
Alec Lœj

Vrus siue
Thur.

Panthera.

Castor.

mus, vulpes, lupi, Rosomaci, Lutra item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, cauda etiam inter delicatos, cibos, & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili prope modum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus alijs super alias distinctum, ac secundum incrementum aquae domicilium mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso hispida, sed mollem: unde fimbriae fiunt exornandis vestibus hibernis & pileis. Ursorum quoque volacum digitis esitantur: pelles etiam stragulae vestis usum praebent. Quin & amicitiae his famulos ceperunt ij, qui feroculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & sciuri cultui iuxta ac esui apti sunt. Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum vel cuniculorum magnitudine, in caavernis degentia, varias & maculosas pelles habentia, quae & ipsae ad vestitum & pallia foeminarum expetuntur. Cræcicos vulgò vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania propter vastitatem sylvestrem. De bisonium venatione scire opere precium est, quòd in

campis

Bisonium
venatio.

campis Podolicis segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittariis ordine in girum dispositis conficiuntur. Unus enim post alium ferè ad equitantes, iaculantur, citatisque equis refugiant. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem insequitur. Interim ferit eam alius. Què illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In sylvis verò ij deprehensi opportuno aliquo loco deiectu arborum à rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiã quàm singuli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principi & magnatibus ac fœminis cauea siue tabulato editori, ex quo tuto spectare possint, venatores cum venabulis ad suam quisque arborem disponuntur. Mox ab equitibus strepitu & clamore, admissuq; canum fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore post arborem latentè, ut cuique maximè appropinquaret, venabulo petitur efferataq; ictu, arborem, cuius obiectu ille se tegit, cornibus petit, & cum arbor sit gracilior, quàm ut ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incum-

bit, cornibus utrinque prominentibus. Urget interim semel adactū in præcordia ferrum venator, sensim cedens appetenti se feræ, ac circum arborem giranti: nec desunt canes grandiores moribus adiuvantes, donec ea exanimata vel defatigata prorsus concidat. Quod si venator ictum frustratus sit, aut minus opportunè intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ obiectat. Hoc enim colore maximè efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit recipientem se ad suam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Lingua eius contactus vitatur, qua longius exerta attrahit ad se hominem, si vel extremā vestis eius orā contingat. Est enim ea scabra. Vrsi verò, quamvis prægrandes, etiam vivi capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedesq; feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune constringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita, ut se commouere nequeat, & auehitur. Vnde post, ubi libitum est, ad spectaculū, & urbanam vel campestem venationem emittitur. Sic autē colligatur, ut uno tractu funis ex arca

promi-

Vrsorum
venatio.

prominentis soluatur. Vidimus aliquādo in spectaculo equulum, & quidē castratum, cum Vrsoprae grandi commissum. Qui ex interuallo accurrens obuerso tergo calcibus vrsū petebat & refugiebat, vrsū ad stipitem, laxiore tamē fune alligato, Sed alia persequamur. De iumentorum genere bobus & equis abundat Polonia: camelis, asinis & mulis caret. Aliunde ij nonnunquam adducuntur, sed non durāt. Ouium itē & caprarū ferax est: Auiū quoque magnam habet copiā. Præter altilis autē, nempe gallos gallinaeos, domesticos iuxta ac Indicos, (qui nuper a deo inuecti sunt) anseres, anates, & columbas, in delitijs hæ sunt: Pygargus, quem quidam Bistaradam vocāt, eò quod tardior sit propter molē corporis, & vix à terra euolet, pavo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturus sine starnus, & quæ Cietrze-vu & Cieciorca, & Glussetz, quasi surdaster, à nostratibus vocantur. Et ut rapaces aquilas, falcões, accipitres, miluios, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorū quoq; auicularū aptarū esui ingēs est copia. In his nobilis imprimis ea, quæ in solis ferè loniciensibus campis cum niue existit ac disparet,

Animalia domestica.

Aues.

auicula, passere non multo maior: quàm à niue
Sniegula. Sniegulam vocamus. Turdus rarior est, itemq;
Pardua. Pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo,
quando latinum non habemus. Avis est sylue-
stris, gallina non multo minor, in campis Russi-
Coturni- cis & Podolicis. In iisdem reperiuntur coturni-
ces Russicę. ces virentibus pedibus, quarum esus spasmodum
inducit. Ex auibus maiores atque teneriores
sub hyemis initium gregatim auolant, veręq;
Aniculę redeunt: Nonnulla minores, velut hiru-
rediuinæ. dines & Cypseli, implicitis inter se pedibus & a-
lis conglobatę in lacus, paludes, & piscinas sese
immergunt, ac vere nouo emergunt, & expli-
cantes sese euolant. Hiberno quidem tempore re-
tibus extracta à piscantibus sine ullo sensu &
motu, & ad ignem admota, vel in hypocaustis
calidis posita reuiuiscunt, & euolant, sed statim
lesę frigore, vel ignis calore atque vapore inso-
lito emoriuntur. Cetera hyemis tolerantiores,
in syluis, vel circum domos & villas vitam de-
gunt. Nec plura nunc de situ, ubertate & omni
Lingua. descriptione Polonia. Genti Polonę sicut origi-
Polonica. nem, ita & linguam communem esse cum Bœ-
mis, Russis, Moschis, Croatis, Morauis, Silesijs,
Cassu-

Cassubiis, Bulgaris, Rasciis, Serbis, Illyris, & uniuerso nomine Slauico seu Venedico alibi exposuimus. Tametsi dialectis ea tam varia est, ut nonnulli ex his populis ægrè & vix se inuicem intelligant. Ceterum ab aliis omnibus linguis ea prorsus diuersa est: Nisi quod multa instrumentorum, operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priscis, ni fallor, incolis Germanis mutuata est. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi sparsim in urbibus habitantes, verum oppida penè tota & pagi pleni utentium lingua Germanica in Submontana regione, eiq; finitimis Russia & Scepusio, itemque in extrema ora maioris Polonix, deductis eo, sicut & in Silesiam & in Prusiam, quodam tempore Germanorum colonijs, & multis de plebe compendij sui causa subinde immigrantibus. Quin & equestres quadam familia antiquitus è Germania ducunt originem. Cui rei argumento sunt stemmata siue insignia, & eorum nomina. Seditam iij, atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilij, & connubijs magna ex parte in Polonos transie-

Histo. Pol.
lib. i.

Germani-
ca linguis
vlus.

H runt.

Latine lin-
guæ vsus.

runt. Libenter autem & Poloni propter multum vsum & cōmercia cum Germanis condiscunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinā, propter sacrorum ritus & sacerdotia, scribendiq; vsum, qui vulgatissimus fuit antiquitus hac lingua cum in priuatis scripturis & epistolis, tū in actis publicis, ac diplomatibus, mā datis, edictis, decretisq; principum, & omnium iudicum & magistratum. Estq; etiam nunc, aliquanto tamen minus, in vsu. Nostrās enim lingua neq; tam copiosa est, quā alia, neq; scriptu leuē & facilis. Sed Prussia incola, cum maxima ex parte Germani, aut ē Germanis oriundi sint, in cōscribendis actis iudiciorum Germanica lingua magis vtuntur vulgō, mixtim Polonica & Germanica loquentes. Prisci Prussi, quorum per tenues adhuc extant reliquia, peculiarem habuerunt habentq; ab utraq; penitus diuersam. In Russia, meridionali præsertim, iam fere vsitatior est Polonica dialectus, quā vernacula, ex quo gens ea Polonorum celsit imperio, Polonis propter vbertatem soli & militiam aduersus Tataros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiam in Russia Podoliaq; Armeni, mercaturam

Armeni.

turam exercentes: Hebraei verò longè frequen- Hebraei
tiores, etiam in cetera Polonia, præter Prussiam,
sparsim oppida & vicos incolentes. Vtrique sua
lingua vtuntur: sed & Polonica, vel Russica: He-
braei verò passim & Germanica. Penetrarunt &
Itali mercatores atq; opifices in vrbes primari-
as nostra ferè memoria: Estque nonnullus eius
lingua vsus etiã apud Polonos elegantiores. Li-
benter enim ij peregrinantur in Italia. Pagis
autem & vicis potissimum, atq; etiam oppidis
gens Polona antiquitus habitat: quibus ferè ca- Habitandi
*stella & arces adiunctæ sunt, dominorum & præ- ratio.
fectorum domicilia. Vrbes munitas atq; cultas
non multas habet. Princeps est Cracouia in mi- Vrbs
nore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ Cracouia.
cum aedificiorum priuatorum iuxta ac publico-
um splendore atq; munitione, tum rerum omni-
um ad victum cultumq; corporis pertinentium,
& mercium exoticarum copia, emporio, magnis
ad vitã degendã commoditatibus, hominumq;
frequentia, ciuilitate, & elegantia facile pri-
mium locum obtinet, & cum claris Germaniæ
Italiq; urbibus certat. Germanis autem mer-
*catoribus abũdat antiquitus. Neq; caret Italis.**

Habet opportunitatem Vistulae fluvij, quo pisces, ligna, & omnis adificiorum materia, & alia quadam è vicina Silesia importantur. Nonnulla etiam cum alio, tum in Prussia deportantur, & inde merces exoticae reportantur. Habet item suburbana ampla & frequentia, & cum hortis atque pomariis delicatis, tum vinariis piscium & pradiis culta, ac temperie caeli amœna. Adiuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo iuncta interlabente Vistula. Est tamen intermedius urbi & ponti continens viculus, cui nomen est Stradomia.

Cazimiria.

Stradomia

Quem flexus Vistulae tria latera ambientis, & influentis in eum Rudava occursum facit insulam. A septentrione verò pomeriis urbis continens est Cleparia, non tamen cincta mœnibus,

Rudava.

Cleparia.

ut est Cazimiria. Habet & arcem per amplam Cracovia, à latere Australi in colle seu rupe, Vistulae & Stradomiae imminentem, mœnibus turribusq; munitam, & magnificis regia ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumq; præterea delubrorum, & aliarum privatarum domuum aedificiis exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex senior nostra memoria in eam, quæ nunc visitur

visitur, formam, amplitudinem & splendorem
 redegit. Habet Academiam quoque omnium Academia
Cracouien.
 disciplinarum atque doctrinæ studis & profes-
 sione florentem. Olim tamen, quàm nunc hone-
 stis disciplinis, & frequentia præceptorum iux-
 ta ac studiosorum florentiorem, cum principes
 viri ornamentis patriæ magis fauerent ac stu-
 derent, necdum vel Luteranismo infectæ, vel
 ferro Turcico diuexatæ, & fermè subactæ essent
 gentes finitimæ. Sita est autem vrbs ea non pro-
 cul à finibus Silesiæ, Vngariæ & Russiæ, longitu-
 dinis quidem gradu 42. latitudinis verò 50. Se-
 cundum hanc sunt haud ignobilia oppida in ea-
 dem minore Polonia ac diœcesi Cracouien-
 Lublinum, tricesimo sexto milliario versus or- Lublium.
 tum æstiuum, longitudinis 45. ferè, latitud. am-
 plius 51. gradu: non spaciosum quidem, sed bene
 exadificatum, & externarum gentium Chri-
 stianarum iuxta ac barbararũ, emporio nobile:
 Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouia, Bieł-
 Zum siue Becia, Vislicia, Ilcussum & Osuenci-
 mum in Silesia. In maiore Polonia Posnania
 vrbs est, æmula Cracouia, quinquaginta millia-
 riis ab ea distans, longitudinis quidem gradu 39.

lat. verò 52. min. 30. itidem cōmercij & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipsa Academiã, opera & sumptibus Ioannis Lubrãtij episcopi nostra etate fundatã, sed à successoribus eius neglectã habet. Nunc tamẽ ea cura & munificentia

Adam Conarius episcopus Polnan.

Episcopi Adami Conarij instauratur. Habet & arcem, & basilicam sedemq; episcopi cum oppidis Srodca & Valisseuo, interlabente Varta flumine disunctã. Secundum hanc sunt oppida Calissia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede basilicaq; nobilis, vuschouua, quã Freistadium Germani vocant, Costenum, & Slupcia episcopi. In

Leopolis.

Russia Leopoldis longitud. grad. ferè 46. latitud. 49. sita, quinquagesimo à Cracouia milliario. Vrbs est satis munita, duas arces adiunctas habens, emporio, ciuiumq; elegantia & humanitate florens, ac sede alterius Archiepiscopi, & duorum episcoporum, nempe Armenici atq; Russici non ignobilis. Sunt etiam oppida Premislia & Grosna: Quorum Premislia arcem munita, & duobus episcopis, latino siue catholico, & Russico cohonestata est. Chelma quoq; itidem duos habet Episcopos: sed propter oppidi seu vici immuniti infrequentiam, Tataricasque excursiones, catho-

catholici Episcopi cathedra Crasnostauia trans-
 lata est. In Podolia Camenecia est, vrbs cum Camenecia
 arce, natura loci manuq; permunita, triginta
 milliarijs bene longis distans à Leopoli versus
 ortum hybernum, longitudinis gradu 49. fermè
 latitudinis verò 48. minut. 30. Habetque & ip-
 sa suum Episcopum. In Masouia Varsauia est Varsauia.
 longitud. 43. lat. 52. grad. & minut. 20. pari ferè
 spacio, hoc est, quadraginta milliarijs à Craco-
 uia & Posnania. Deindè Ploscum basilica nobile Ploscum.
 & episcopo, eiusque episcopi oppidum Pultouia
 cum arce, & Lomza. In Cuiavia sunt, Breste, &
 Vladislauia sedes & oppidum episcopi, cum arce, Vladisla-
uia.
 quam Stanislaus Carnouius Episcopus nuper
 splendidiorè, & magis habitabilem reddidit.
 In Prussia verò Gdanum siue Dantiscum, octo- Gdanum
siue Dan-
tiscum.
 gesimo fermè à Cracouia milliaro, à Posnania
 verò quadragesimo, à mari uno fermè: longitud.
 quidem gradu 41. minut. 30. lat. verò 54. minut.
 20. vrbs est è tribus oppidis coagmentata, portu,
 naualibus, & horreis nobilis: copia & varietate
 mercimoniorum partim maritimorum ex toto
 occidente & septentrione, partim terrestri-
 um ex diuersis mundi partibus, & fluiuatili-

Torunia.

um, maxime Vistulae praterlabentis opportunitate abundans: munitione firma, civium & conucnarum industria ac diligentia culta. Quae anno superiori, dum opus hoc primum editur rebellis facta, virtute & dexteritate fortissimi prudentissimiq; regis Stephani post insignem cladem & diuturnam obsidionem clementer in deditioem redacta est. Gdano proxima dignitate nunc est Torunia, viginti quatuor milliariis

Culma.

intorsum versus Posnaniam & Cracoviam ab eo distans, & in ripa Vistulae sita, longit. gr. 41. lat. 32. duobusq; oppidis distincta. Olimemporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non parvis detrimentis affecere,

Ius Culmen
sc.

& infrequentem reddidere. Quod ipsa itidem Culme prius usu venerat: Quae civitas ea dignatione fuit antiquitus, ut ab ea caetera omnis Prussia, atque etiam Masovia pleraque ius peteret: Quod inde etiam nunc Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum: Cumque superiori tempore in ditione Regia fuisset, nunc paret episcopo: qui inde nomen habet. Tametsi cathedra

eius

eius est in oppido Culmesea, uno milliario inde
 distante. Elbinga etiam Prussiae urbs est gemina, Elbinga.
 permunita & copiosa: nisi quod eius quoque lu-
 minibus, ut ita dicam, officiant, ab altera parte
 Gdanum, ab altera Regius mons siue Koenix- Regius
mons, siue
Koenixber-
ga.
 berga, vicina, & maiore commoditate portuum
 copiosa urbes. Est autem Regius mons, ducalis
 Prussiae caput, tribus oppidis & arce magnifica,
 nostraque memoria etiam basilica & sede Epif-
 copi Sambiensis insignis: terrestri quidem itine-
 re decem octo milliarium, per Habum vero ali-
 quanto minore interuallo à Gdano distans, long.
 gradu 43. latitud. 54. minut. 50. Pragola flumen
 oppida intersecat, & uno fermè milliario infra
 ea in Habum influit. Minoribus item oppidis
 frequens est admodum utraque Prussia, & qui-
 dem nec incultis, nec immunitis. In regia, pri-
 marium est Marieburgum, cum ipsum per se Mariebur-
gum.
 mœnibus turribusque permunitum, tum arce
 amplissima & munitissima nobile, situm ad No-
 gatum brachium Vistulae, sexto ab urbe Gdano
 milliario: Propter adiacētis autem insulae, cuius
 mentionem supra fecimus, ubertatem glebae, pa-
 gorumque frequentiam & cultum, copiosum &

frequens. Ea verò infula in palustri olim restagnantis Vistule solo operibus & præalti ac firmi aggeris obiecta ad utrunq; fluminis brachium effecta, magno hominum labore non sine periculo ab inundatione defensatur. Maior ea vocatur.

Minor. Minor autem appellatur, continens ei ad occidentale Leni voca latus, & ad Motlaviam Gdanumq; pertinens planicies: & ipsa palustris olim. Nunc autem fossarum ductibus exculta & facta compascua. Marieburgo non multum ut-

Heilsberga la re cedit Allesberga, siue Heilsberga, episcopi Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra

Fraumberga. Fraumberga est, quemadmodum superius at-
ga. tigimus. Initio verò, Brunsberga ea fuit collo-
Brunsberga. cata. Quod ipsum quoque oppidum geminum, permunitum, frequens & copiosum est, ita ut inter primarias urbes Prussia numerari queat.

Stanislaus R. E. Cardinalis & Varmiensis Episcopus unà
Hosius cum sacro eius ipsius Ecclesie collegio studijs literarum atque doctrinà nobiliorem reddidit, nobis adiutoribus, & in religione catholica conseruat, collegio religioso eorum hominum, qui de societate Iesu vocatur, in ea collocato. His oppidis

Oppida Prufs.

non multum cedunt *Gutestadia, Allesteinum, Resla, Vormita, Melsacum, Vartemberga, Seburgum* in eodem tractu ac *diecepsi Varmiensi.* Siue Reso-
lia.

In *Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta* siue *Starigrodū, Nouum, Gneuū, Dersauia.* In reliqua *Pruſſia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentū, Lubauia, Raſinum,* & inter hæc *interiectū ducale, Quiſinum, quod Germani Marieuerder* vocant, non ita pridem *sedes Pomesaniensis episcopi:* Pomesani-
ensis epif-
copa. Cuius *diecepsis inſulam* quoque *maiores,* & *Stumense* territorium completebatur. Nunc ea caret episcopo. Hæc omnia oppida & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & ferè arces validas & benè exadificatas, sed vetustas, adiunctas habent. In cætera quoque *Polonia* non infrequētia sunt oppida (aut si vicos appellare malimus) pleraque sine ullis mœnibus, nec nisi ligneis adificijs, præter templa & castella, siue arces adiunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adiunctis oppidis: *Melſtinum, Tencinum, Landiscorona, Ogrodenecia, Lipouecia, Olſtinum, Pilcia, Sorſtenum, Soben, Ocecium, Viſnice.* Sunt & monasteria admunitionem pariter & commoditatem Arceæ Poi.

Monaste-
ria.

habitorum ex aedificata, & vicis pagis ve non longe distantibus frequentata: Tynecense, Mogilense, Miechouienſe, Andreouienſe, Breſcense, Stananticeſe, Copriuunicenſe ſive Pociuunicenſe, Lyſſecenſe, Cienſtochouienſe, Vitouienſe, Suleouienſe, Landenſe, Lubinenſe, Ceruenſenſe, Paradifenſe, Mogilnenſe, Tremesnenſe, Secehouienſe, Vangrouecenſe: & Sarnouicenſe, Pelplinienſe, Oliueneſe, Zucouienſe in Pruſſia.

Pagi.

Pagi plerique omnes ad lacus, riuos, & flumina ſiti ſunt, ſparſim duplici, vt plurimum, ordine diſiectis agreſtium domicilijs. In his caſe ſunt lignee vel luteae, humiles, pleraque omnes ſtramentis, nonnullæ aſſerculis inteſtae, praeter praedia domosque dominorum, quæ ampliores ſunt & cultiores. In Pruſſicis tamen pagis agreſtes Germani minus inculte habitant: Oppidani vero cultius etiam lateritijs ferè domibus interiectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem inſtructis: Quæ tamen pleraque ſtramentis te-
 etæ ſunt: nonnullæ lateritijs tegulis. Vrbes longe ſunt cultiores, niſi quòd habent domos anguſtiores. Cætera vero Polonia vrbes primaria laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus

Vrbes qua
les.

quibus cum Germani mercatores superiori a-
 te lateribus & lapidibus elegantius edificare cœ-
 pissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenen-
 tur, illosque superare contendunt: Nec in urbi-
 bus modo, sed etiam in villis lautius habitare
 student, Italarum ferè opificum opera & indu-
 stria. Hypocaustorum permagnus est usus ma-
 iore parte anni in tota Polonia, præter Cassubi-
 am, & Prussia partem quandam: ubi agre-
 stes per hibernum tempus accenso in medio do-
 micilij foco, cum pecudibus, iumentis, ac cæteris
 animalibus & avibus domesticis in sordibus, fœ-
 tore, atque fumo (licet non desint ampla fuma-
 ria) vitam degunt: sicut & in Samogitia, & alijs
 ad Septentrionem vergentibus regionibus.
 Quanquam hypocausta quoque, agrestium dun-
 taxat, pleraque fumosa sunt, (ut quæ furnis ad
 coquendos cibos & panes intus extractis calo-
 rem excipiant, & fumarijs magna ex parte ca-
 reant) Et anserum, anatum, gallinarumque
 cum pullis suis, ac ouicularum quoque, capella-
 rum, vitellorum, ac fucularum, propter hiber-
 num gelu, admissu & receptu sordida. Balnea-
 rum item excalfactarum frequens est Polonis

Hypocau-
sta.

Balnea.

Vestitus.

usus estate iuxta ac hyeme ad abluēda & leuan-
 da sudore corpora. In quibus mares seorsum la-
 uant à sceminis. Vestium genus neq₃ unum est,
 neq₃ certum, aut suum cuiq₃ ordini, conditioni,
 atati & generi hominū. Exoticis delectātur plu-
 rimi. Fœmina passim cum alio cultu vario, tum
 virorum amiculis vtuntur. Quanquā id nouū
 est. Reticulis tamē, aut lineis velis siue flammeis
 ex capita integunt. Puellæ antiquitus nuda ca-
 pita fertis aureis, gemmatis vel sericeis, vel flo-
 reis, vel herbaceis redimitæ progrediuntur in
 propatulum: Sed nunc ex atque etiam matrone
 pileis sericeis, pellibus suffultis, itidem ac mares
 ferè tectē, incedunt. Victus genti antiquitus
 vulgo & in plebe, agresti presertim & vicana,
 succidia, lactarijs, pisciculis, oleribusq₃ potissimū
 cōstat. Nunc multi veruecina quoq₃, & vituli-
 na, & bubula carne victitant: Quarum carniū
 fora in pagis quoq₃ apud templa & parœcias fe-
 stis diebus instituuntur. Urbanis, atq₃ nobilita-
 ti victus est daptilior: Et iam lautior etiā, men-
 seq₃ cum altilibus, tum feris animalibus, auibus-
 que, & piscibus lautis instructæ: In quibus per-
 magnus est aromatu, neq₃ exiguus saccari & ali-
 orum

Victus ra-
tio.

orum

orum exoticorum condimentorū vsus: Nec ole-
ribus exquisitis ea carent. Nec desunt bellaria,
aliaq; lautitia cum domi natæ, tū exoticæ. Tri-
ticei panis viniq; vsus non ita pridē inoleuit a-
pud elegantiores. Nunc quidem utroq; multum
utitur etiā vulgus in conuiujs: Vino quoq; pre-
sertim in minore Polonia vicina Vngariæ &
Morauix. Nec obstat precium. Cæterum siligi-
nei panis, & cereuisiæ promiscuus est vsus in tota Cereuisia.
Polonia. Fit autem cereuisia in Prussia quidem
ex ordeo, in cætera verò Polonia etiam è tritico
minutatim molito seu confractō, & aqua deco-
cto cum lupulo. Admiscetur nonnunquam triti-
co siligo, vel spelta, vel auena. Mel quoq; itidem Medo sine
aqua mul-
sa.
cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est:
Russis presertim & Podoliis, apud quos perma-
gna est apum & mellis optimi ex dictamo & a-
liis benè olentibus herbis ac floribus collecti co-
pia. Nec Prussis & Masouis mel deest: Qui &
ipsi itidem id decoquunt. Medonem vulgò vo-
cant. Solet autem is condiri Varsauia peculiari-
ter succo è cerasis, rubi ve malis expresso, aut a-
romatibus: & pro ratione condimētorum, Ker-
strangi, Malinici, ac Troinici nomen accipit.

Corporum
habitus.

*Color hominum ferè candidus est: capillus flavus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulò excedens, habitudo corporum succulenta. Nisi quòd fœminis, & maximè puel-
lis nobilioribus urbanisq; studium est, ut se red-
dant curatura iuncea, quemadmodum inquit*

Terentius.

*ille. Alioqui forma atque teneritudinis non ma-
gna ab ijs adhibetur cura. Fucare autem faciem
& capillos tingere, indecorum habetur. Sed est
in viris iuxta ac fœminis naturalis quædam
formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia*

Ingenia &
mores Pol.

*Polonorum sunt aperta & candida, & falli,
quàm fallere magis apta: non tam irritabilia,
quàm placabilia: minimè proterua aut pertina-
cia: imò valde tractabilia, si commodè ac placi-
dè tractentur. Exemplis autem in primis ij cõ-
mouentur: & sunt principibus & magistrati-
bus suis satis morigeri. Ad comitatem, ciuilita-
tem, benignitatem & hospitalitatem prompti,
ita ut ignotos & externos non modo libenter
suscipiant hospitio, sed etiam inuitent, & omni
officio prosequantur: & non modo ad conuictum
atque familiaritatem quorumlibet faciles, ve-
rum etiam ad mores & imitationem eorum,*

Hospitali-
tas & ciui-
litas.

cum

cum quibus viuunt, externorum præsertim, flexibiles. Inuentutis laxior est paulò & neglectior educatio: Sed ea natura bonitate compensatur. Educatio.

Ad Scholas quidem & magistros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatem imbuere, omnibus, pauperibus iuxta ac diuitibus, nobilitati ac plebi, oppidana præsertim, studium est. Multi pædagogos domi aliunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos vulgò, cum quibus latine tamen loqui possit. Puella quoque nobiles & urbana vel domi, vel in monasterijs vernacula, imò & latina lingua legere & scribere discunt. Adultiores, puella quidem reifam, culinaria præsertim & pecuaria curanda, lanificioq; seu linificio potius, atque textrina, & acu pingendi arti manus admouent: Mares verò agricultura vel opificio cuiquam, vel mercatura, vel magistratuum & procerum, sacerdotumue opulentiorum ministerijs & affectationi sese addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eosq; in refamiliari curanda subleuant, ac decedentibus eis, patres familias facti, rem suam agunt. Complures libenter peregrinantur, dispendiorum reifamilias negli-

K

gentes,

Peregrinatio.

gentes, egestatisq; & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tollerantes. Externa enim magis, quàm domestica admiran-
 rantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas peruenierint, cupide & facile discunt. Quin etiam in victu cultuque corporis, & moribus noui
 aliquid peregrè afferre student, indeq; elegantia
 laudem querunt. Quod iam ad opiniones quoq; de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocun-
 que intenduntur: Sed alienis inuentis per discendis ea magis accommodant, quàm ut noui aliquid ipsi excogitent, & excellere magnoperè vllare student. Id adeò fit, siue quod uni alicui arti & studio non libenter sese addicunt, sed multa nosse cupiunt: siue incuria, segnitie, laborisque fugitatione, qua plerisque in rebus peculiaris est huic genti: præsertim quòd homines, ad quorum usum ferè liberalia iuxta ac mechanica studia referuntur, mediocritate contenti, exquisitam artificum & operum præstantiam non magnoperè requirunt: Seu denique quod ditiores ocio, delitijsque sese dedunt, relicta tenuioribus ingenij & industriae exercitatione: Hos verò cum sit
 diffici-

Studia.

difficile, ut ait Philosophus, egentem bene opera-
 ri, presidij vitæ comparandis distineri, & alie-
 nis nonnunquam ab ingenio suo studijs & nego-
 cijs implicari necesse est. Atque ubi, quod satis
 est, cõpararint, & ipsi ferme superiorum similes
 euadunt, vel reifam. tuenda cura, litiumque an-
 fractibus, vel potentiorum consecratione di-
 strahuntur, idque siue ambitionis stimulis inci-
 tati, siue quo se suosque certo aliquo presidio ab
 aliorum iniurijs & contumelijs vindicent. Nes-
 cio enim quomodo fit, ut ad vitæ commoda &
 ornamenta non modo comparanda, sed etiam
 tuenda non satis presidij sit, hac nostra præser-
 tim etate, in solis animi & ingenii bonis, & in
 legibus ac iure communi. Non tam autem ad
 artes mechanicas tractandas Poloni apti esse
 videntur, quàm ad studia doctrinæ. Nisi forte
 illas contempserit potius, quàm assequi nequi-
 uere. Externis quidem plerisque opificibus
 antiquitus vsi sunt, & utuntur etiam
 nunc non paucis. Bonarum literarum atq; do-
 ctrinæ studia accuratius consecrantur, in primis
 ij, qui his presidij ex humilitate sordibusque

Doctrinæ
 studia.

Academ'ia
Cracouiē.

domesticis emergere cupiunt, aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adiungunt. Seniores autem disciplinas ad nostra usque tempora potissimum consecrati sunt Poloni. Non defuere nobis sanè superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi, atque etiam theologi, ij præsertim, qui vocantur Scholastici, cum instituta Cracouiē ante centum septuaginta annos Academia, magistri eius generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi essent vulgo, & primoribus, atque ipsis etiam regibus. Humanitatis & linguarū eruditæ studia diu neglecta iacuerunt: Nec solum apud maiores nostros, verum & alibi, fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas, & cultum vitæ mitioris. Quo factum est, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid fortè exercitandi sui, aliorumve docendorum causa conscripsissent. Neque sanè expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita docto-

rum

rum virorum memoria cum ipsis pariter extin-
 cta est. Nunc certè, posteaquam animaduersum Eruditio.
 est, in precio esse linguarum, eloquentiæ, huma-
 nitatisq; studia, cupidè ea quoque nostrates am-
 plexi sunt, sed ad usum ciuilem & vulgarem ma-
 gis, quàm ad gloriam. Non defuere tamen no-
 stra hac ætate, neque nunc desunt, cum in studijs
 humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere
 doctrinæ magni quidam & excellentes viri, qui
 cum commoda vitæ honestissimis disciplinis, &
 gloriæ, siue utilitati publicæ posthabuissent, eò
 euaserunt, ut admirationi sint, si non suis, certè
 externis, incorruptiùs iudicantibus. Sedeos re-
 censere nunc necesse non est. Nec medicinam
 posthabent, posteaquam ea vulgatis delictiore
 & laxiore victus ratione morbis, in precio esse
 cœpit. In alijs minus elaborant, propterea quòd
 minus ea conducere videntur ad commoda &
 ornamenta vitæ comparanda. Non est enim
 nouum, plurimos mortales hunc finem studijs
 laboribusque suis statuere, patresque similes il-
 lius habere, de quo canit pœta quidam: Sæpe pa- Ouidius.
 ter dixit, Studium quid inutile tentas? Rem Rei famili-
 porrò familiarem diligentius curare non ita aris cura.

pridem, & eodem prope tempore, quo bellorum
 incommodis vacui, luxum, splendoremque con-
 sectari, cœpimus. Sed in ea minor est vulgo par-
 ta tuendi ac dispensandi, quam acquirendi dili-
 gentia. Maiores quidem nostri comparandis di-
 uitis non magnopere incubuere, satis habentes,
 sine magna cura & labore, unde in diem prope-
 modum, si non lautè, non durè quidè certè, nec
 parcè cum suis viuerēt. Itaq; tràquilliores tunc
 res domi erant. Minus appetebatur alienum:
 Minus erat litium: Minus iurgiorum atq; cadi-
 um: Minus fraudium & periuriorum. Maior
 autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum
 affiniumq; inter ipsos cōcordia, & beneuolentia.
 Maior nō modò parentum, sed etiam quorum-
 nis natu grandiorum reuerentia. Perrara fini-
 um regundorum iudicia. Herciscunda verò fa-
 milia nulla propemodum. Cæterorum enim cog-
 natorum, aut vicinorum natu maiorum inter-
 uentu & intercessione componebatur, si quid vlla
 de re exortum erat cōtrouersie, quod ipsi inter se
 vicini vel necessarij transigere familiariter ne-
 quiuissent. Res militaris quoniam cū instituto
 gētis, tum temporum quadā cōditione in honore
 fuit

Tempori
 diuersa ra-
 tio.

Controuer-
 siarum trā-
 sactiones.

Rei milita-
 ris studium

fuit superioribus atq; adeò omnibus ferè seculis, extitere multi virtute bellica præstantes viri, maxime nostra memoria, Non ita pridem extincti. Et quamuis in diuturna pace & ocio, extant etiam nunc nonnulli. Nec emarcuit vulgò in Polonis vigor ille animorum, laudisque bellica studium, si qua se usquam offerat idonea virtutis exerenda occasio. Meditationem & exercitationem viri sapientes requirunt. Idque ideò fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod ignavo ocio & conuiuio plusculum indulgetur. Ad hæc autem, & festas epulas conueniunt plerunque vicini & necessarii inter se ad vnum aliquè viri soli, vel pariter cum fœminis. Nec turpe habetur, puellas quoque interesse, & earum colloquia, conuiuia, choreasq; à iuuenibus frequentari, parentibus earum cognatis ve natu maioribus præsentibus: Atque ita plurima conciliantur matrimonia. Nec rarò in eiusmodi conuiujs simultates & immicitia abolètur, & vel dissolutæ, vel nutantes amicitia redintegrantur.

Quamquam intemperantioribus comptationibus interdum cruenta quoque pugna inter conuiuas amicos & necessarios accenduntur, iurgijs

Comptatio
num com-
moda & in-
commoda.

plerunque inter viliora seruitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur.

Quin illiberalis conuiuator habetur, cui curæ non est, ut seruitia conuiuiarum benè pasta ac

Luxus Po-
lonorum.

potata sint. Quo fertiliores enim sunt hæ regiones, eò magis indulgent homines vulgò crapule prolixioribusque conuiujs, & compotationibus, ita ut multi eum solum ducant fructum laborum atque diuitiarum suarum. Vigent autem pas-

Aequales
haustus,

sim inter mares compotationes ad æquales haustus non solum in conuiujs, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi causa conuenire solet: Eoque prouecta est hac licentia, ut quod profestis diebus partum est, festo die potando ferè prodigatur. Atque inde fit, pro serpente potandi etiam profestis diebus & ocij consuetudine, & inertia, ut angustiore re familiari utantur multi: presertim cum nemini cura sit, quid priuatus quisque gerat negotii, unde & quomodo sese sustentet: & fructuosa sit autem dominis & magistratibus illa potandi licentia.

Etenim non exigua & tributorum & vectigalium publicorum iuxta ac priuatorum portio è cauponis corrogatur. Exolefcit tamen sensim

apud

apud honoratiores illa ad aequales haustus potandi consuetudo, eorum studio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem studiosius colunt, peregrinati sunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies inolefcit. In cultu quoque corporis, vestiumque numero, varietate, ac precio maior luxus existit. Nec solum exoticis pannis & pellibus, verumetiam serico, & purpura vestiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibusque præstantium genere, honore, vel facultatibus exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus sumptuarijs modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præscribentibus. Quo planiora autem & absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona persequimur, ordines & genera hominum describamus: Quæ descriptio rei publicæ quoque fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto vitæ instituto. Ac genere quidem in equestrem ordinem siue nobilitatem, atque plebem distribuitur: Religionis autem instituto in sacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum, qui sanorum at-

Ordines &
status ho-
minum.

que sacrorum administrationem non habet, profanum appellare, vulgò ecclesiasticū & laicum, vel spiritualemente & secularem statum & ordinē vocitant. De his posterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atq; defensionem catera multitudinis regionisque segregata est. Atq; inde qui sunt huius ordinis, antiquitus milites, nunc equites ferè ab equestri militia cui sunt obnoxij, à latinè loquentibus & scribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate, mutuato, nisi fallor, à Germanis vocabulo, (quasi geschlechter) vocatur, & Ziemianie, quasi agrarij, vel, ut vulgò interpretantur, terrigena, à terra & agris, quos ferè colunt & habitant antiquitus, hereditarios, preciove, seu principis beneficio partos. Habet autem nobilitas multas & magnas prerogatiuas, quae partim regum & principum munificentia firmatae sunt, partim moribus & institutis inualuere. Quae magna ex parte sparsim opportunis locis huic, & historico operi à nobis inserta sunt. Regi quidem ea soli ferè subiecta est. Indicatur tamen ad prescriptum legum & à magistratibus regni & regijs, quemadmodū posterio-

Nobilitas.

Milites & equites.

Ziemanic.

Nobilitatis prerogati
uz.

steriore libro ostendemus. Ecateris, priuatis præsertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subiectam habet, nisi forte in Russia antiquitus, & prisco ducum gentis iure. Habet etiam Cracouiensis Episcopus in Seueriensi ditione: Habet & Varmiensis, eiusque ipsius Ecclesie collegium: Quin & Plocensis Prapositus: Et alij fortassè. Licet tamen homini nobili siue equiti scultetiam, ut vulgò vocant, siue aduocatiã, in bonis alienis paganis iuxta ac oppidanis voluntate domini obtinere: (De Scultetijs autem & Aduocatijs posteriore libro dicemus) Licet etiam priuati conditione in urbem vel oppidum cuiuslibet commigrare, saluis personæ suæ prærogatiuis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porrò genere censetur, & meritis, adiuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum maiores ^{Nobiles} aut parentes virtutis ergò in eum ordinem ^{qui} allecti, militiaq; adscripti, & gentilicio signo donati sunt, quiue ipsi hac meruere virtute sua. Sed præstabilius habetur, nobilem natum esse, quàm factum. Nasci autem nobilem patre simul & matre nobilibus oportet legitimo coniunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia

Nothi.

Nobilitas
à quo &
quomodo
conferaturNobilitatis
amissio.Nobilitas
æqualis.

mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamuis nobilibus & illustribus orti, non censentur in familijs, neque nobilitatis prerogatiuis fruuntur. Conferendi porrò huius decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem solus habet princeps: Idque vel suo ipsius iudicio & beneficio facit, vel interueniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principum alicuius familie virorum, stemma & gentem suam cum eo, qui ita creatur nobilis, communicantium. Eiusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam nouo non licet. Sed posteritas eorum pari cum alijs natis equitibus iure esse incipit. Amittitur porrò nobilitas decreto principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculture studijs, sordidum quæstum faciat arte mechanica, vel tenuiore, & minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura, & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec est ullum in ea patritiorum comitumue discrimen, exæquat a quodam tempore omnium condi-

conditione. Nuper ad eò paucis quibusdam, parentum, vel ipsorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio Comitum decus de uo partum est. Ducum, qui peculiare habent dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quàm id, quod à Boleslao Kriousto principe propagatum fuit, cum is principatum inter liberos diuisisset. Verum id iam defecit. Russi habuerunt antiquitus suos duces, habent que etiamnum ij, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuere, aut sunt etiamnum, & Volynij. Neque enim subactis, vel in ditionem acceptis ea prerogativa adempta fuit. De Prussorum & Curonensium ducibus post attingemus. Multæ sunt autem nobilitatis Polonæ gentes, & quasi tribus, non locis, & regionibus, verum signis quibusdam gentilitiis, quæ arma & insignia vocant, eorumq; appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus multas stirpes & familias cognominibus & agnationibus distinctas complectuntur. Verbi gratia, Leliuorum gens, cuius signum est, noua luna superne stellam inter cornua continens in cælestino scuto, Tarnouiam, Pileciam, Melfiniam, & alias nonnullas

Comites.

Duces.

Gentes & familiae nobiles vnde appellatae sunt.

honestas & amplas familias comprehendit. Signa verò gentilitia, siue insignia partim à rebus, quarum sunt nota, quemadmodum Topororū ab ascia, partim ab euentu, ut Ielitorum à visceribus transfixis appellationem habent: Plurimorum ratio obscura est. Nisi fortè à primis cōditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, ut nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites: Sed undelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel cōmutato patrimonio, rectè trāsmittebāt. Qualia supersunt etiā nunc multa cum alibi, tū in Submontano & Sciriciēsi tractu, & in Russia. Ut sunt Herborth, Dunin, Jordan, Gladis, Pienianscus, Pirschala, Omita, Farureius, & alia eiusdem generis. Nūc malunt pleriq; de arcium, oppidorum & pagorum nominibus deflexa paululum per denominationem in ski siue ki voce appellari. Ea verò deflexio vel adiectio syllaba à latinè loquentibus & scribentibus in ius commutatur, ita ut à Choina Choinski, & pro eo latinè Choinius, à Crasne Crasinski, & pro eo Crasinius, à Lasco Laski appelletur: Ceterum pro eo non Lascius, sed Lasc-

Cognomi-
na nobili-
tatis vnde
& qualia.

cus dicitur. Quod nos in historia secuti sumus, perspicuitati orationis & externorum auribus inferuientes. Idem veteres historicos græcos & latinos in barbaris nominibus factitasse animaduertimus. Interdum autem sine hac deflexione vel adiectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quisque ortus, vel cuius dominus est, cum præpositione de, vel à, vel ab, vel in, cognominis loco usurpatur, à magnatibus præsertim & clarioribus: ita ut verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felstein, quis appelletur. Obseruaturq; in his vulgò discrimen quoddam, non magis à Polonis, quam a Germanis & Boëmis: qui itidem vtuntur huiuscemodi appellationibus. In enim præpositionem ijs ferè attribunt, qui domini sunt locorum: cæteras, etiam ijs, qui inde duntaxat orti vel oriundi sunt, etiam si ibi non habeant, ubi pedem figant. Gentiliorum autem signorum, quæ quidem quarendo inuestigare potuimus, appellationes hæc sunt: In quibus enumerandis ordinem primarum literarum & vernaculæ linguæ sonum seruabimus. Abram siue Valdorff: Amader: Bialina: Biberstein: Bodulia: Bogoria.

Signa siue
in signa
nobilitatis
Poloniæ.

Boitza: Brog: Bożestado: Buincia, siue Buincza:
 Byliny: Cioleke: Copaczina: Coumia: Cielantco-
 ua: Coruitz siue Bies: Choleua: Cotfitz: Corab:
 Corciak siue Corczak: Dambroua: Dambroua
 altera: Dembno: Dolina: Dolenga: Drzeuicz.
 Druzina: Druia: Dzialossa: Godziemba: Gosdo-
 ua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryzima:
 Grzimala: Habdanc: Herburtowa: Helm: Ia-
 nina: Iastrzembiec: Ielita, siue Koslarogi: Iedno-
 rożec: Iunossa: Korsboc: Kerdei: Labentz: Larif-
 sa: Lelina: Liada: Leuart siue Leopardus: Lod-
 zia: Lzama: Lis, quod & Murza: Mozela:
 Morskicot: Mandrostca: Nalencz: Niesobia:
 Nieczuia: Nouina: Oliua: Osmarog: Odrou-
 wanz: Ostoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pi-
 laua: Pirzchala: Poualia siue Ogon: Poboze:
 Pogonia, Polucosia: Prawuda: Pomian: Prze-
 ginia: Prus: Prus alterum: quod & Nauilki:
 Profnia: Rana: Raduan: Roza: Rogala: Rucha-
 ba: Rolia: Scheliga: Slepouuron: Socolia: Serui-
 captur: Schilde: Staricon: Starza: quod & Osso-
 ria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srena-
 ua: Sulima: Swirczek: Sirocomlia: Schumberg
 siue Cotfitza: Swuinca: Tarnaua: Topor: To-
 pacz:

pacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniāna:
 Vuczelie: Vieruffona: Venzik: Vadua: Vier-
 zinkova: Zabaŭa: Zadora ſiue Plomien: Za-
 grobia. Duorum nomina non tenemus, Ea ſunt
 alba aquila anterior pars dimidia à capite cau-
 data tenus, erecta, cum duabus ſtellis à tergo: Et
 quinque roſe alba in quincuncem collocata. Vn-
 de, ſimul & ex gente Iaſtrzembecia ego mater-
 num genus ducò: Pater verò meus è Pirzchalia
 & Oſmarogia. Nihil autem vetat his noſtrum
 quoque adiungere, quo me unà cum fratribus
 meis, & omni poſteritate noſtra optimus Rex
 Sigismundus Auguſtus ornauit, dimidiam a-
 quilam pectore tenus, naturali colore, extenſis
 alis, laurea corolla circum collum redimitam in
 rubro ſcutò impartitus. Cui Ferdinandus Rom.
 Imperator electus immortalis memoria digniſ-
 ſimus, cum legatione apud eum eiſdem regis no-
 mine in ſeptimum annum fungerer, gentilitium
 Auſtriaca familiae ſue ſtemma, rubram in albo
 ſcutò teniam per tranſuerſum ductam ſubdidit,
 & duo nigra Imperialis aquila capita galea coro-
 natæ ſuperpoſuit. Cur autem minus liceat cui pi-
 am à ſe parto, quàm ab alijs relicto decore gau-

Nobilitatis
habitandi
& viuendi
ratio.

dere? Et hæcenus quidem de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasq; describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisq; villa, vel castello, vel arce, rem familiarem operis & laboribus adscriptitorum suorum vel mercenariorum curans, & agricultura, gregū, armētōrū, & apiariorū fructu, itemq; venatione & aucupio nō modo sustentans sese cum domesticis suis familijs, verum etiā honestas diuitias comparans vendēdis ijs, quæ supersunt vsui domestico, quæq; desunt inde vicissim comparandis.

Fœminarū
studia.

Matres autem familias, & puella nobiles lanificium, & linum, canabumq;, & rem pecuariam tractantes non dedecet vendere ea, quæ ex huiusmodi re familiari & fructibus eius supersunt vsui domestico. Quin & culinæ curā ea gerunt, exceptis illustrioribus & senatorijs, quæ hac pleraq; dedignātur, aut pedissequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis, aut curribus vehuntur: Mares verò vel iisdem, vel equis potius pedestrem incedere per viam, longiorē præsertim, minus honorificū

vulgò

vulgò habetur: nisi paupertas necessitatem imponat. Iam autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbibus domicilia figere, villis & rusticis prædijs relictis, incipiunt. Prodeuntem in publicum nobilem virum iuxta ac fœminam affectis maribus, fœminam verò etiam puellis pedissequis stipari, honorificum habetur. Et in eũ usum alit quisque domi suæ famulitium pro modo facultatum: idque simili figura & colore vestium, non sine sumptu & luxu vestiri usitatum est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non nisi per urbem, vel ad suburbana pedestres affectantur. Ac Senatores quidem primarij pedestres iuxta ac equestres, medij ferè inter affectas mares incedunt, honoratioribus antecedentibus, cetera verò turba cum pueris subsequente. In cetera nobilitate affectæ omnes heros sequuntur. Matronas autè & puellas nobiles mares quidem antecedunt, fœmine subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & sorores puellas, quæ secundum anteambulones proximè matrem vel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pedissequis

Comitatus

Famuli &
pedissequis

cum usus ad ministeria, tum statura, forma, e-
 legantia & genus. Nec deest copia equestrum
 ac nobilium iuuenum, qui vel studio ciuilitatis,
 prudentiaq; usu rerum comparanda incitati,
 vel tenuitate fortunarum adacti, vel praesidij
 contra vim potentiorum sibi suisq; comparandi
 causa, non modo in magnatum & episcoporum,
 sacerdotumq; ac doctorum clientelas, verume-
 tiam in paruum, ac tenuiorum inferiorumq; nõ-
 nunquam, eorum praesertim, qui magistratus
 gerunt, aut aliquo sunt numero in aula princi-
 pis, aut opibus, industria, eruditione, gratia ve
 populari valent, affectationem & ministerium
 parua, vel nullo mercede à parentibus & propin-
 quis traduntur, vel ipsi sese addicunt. Duratq;
 ea seruitus, quoad utriusque, hero, inquam, & ser-
 uo sine clienti placet. Multi etiam de ditioribus
 necessariorum & amicorum liberos pio quodam
 & honesto iuuentutis educanda studio ultro sibi
 in familiaritatem & ministerium adsciscunt.
 Ad eundem modum & foeminae foeminis famu-
 lantur. Nec pudendum aut dedecori affine est ge-
 nus hoc seruitutis, sed liberale & sociabile: Nec
 rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat

in ministerio, cuius parentibus ipse seruiuerit: Honestaq; habetur hæc iuuentutis equestris educande ratio, equabilitatem quandam etiam in equalibus fortunis continens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna non modo ad mediocres, verum etiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasq; facultates & opes ipsorum virtus, herorumq; beneficentia prouehit: idque maximè conciliandis luculentis coniugiis, vel sacerdotiis. Honestatis magna semper à nobilitate ratio habitæ est. Fraudem facere, promissum fallere, peierare, mentiri, probrosum & infame semper habitum est, atque etiam nunc habetur, quamuis in maiore, quàm olim, habendi studio & licentia. Quòd si quid eiusmodi in probri loco cuiquam obiiciatur, præsertim ab eiusdem ordinis viro, non tam legibus & magistratuum iudicio & auctoritate, quàm ferro manuq; vindicatur. Dissimulare quidem probrosum habetur. Loci tamen ratio ducitur. Plebeis minor est cura dignitatis, atque pomposa ambitionis, exceptis urbanis scæminis, quæ & ipsæ benè cultæ, & una aut altera pedissequa comitata incedere student: Vita autem laboriosior & sollicitior tam

Nobilitatis
studia.

Plebs.

mulierum, quàm virorum, nullo ferè sexus discrimine, nisi quod fœminæ opificia non exercent, neq; vecturam: neq; negociandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra fines regni adeunt, domiq; negociantur. In iudicio standi ius Plebeij, qui non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles siue equites non sunt, siue sint agricolæ, olitores, apiarij & pecuarii, siue opifices & operarii, siue caupones, propolæ, vectores, & mercatores, & siue in agris, quemadmodum superius attigimus, pagis, atq; vicis vitam degant, siue in oppidis & urbibus. Ac vrbes quidem & oppida à mercatoribus, opificibus, & propolis habitantur. Vici autem & pagi, & suburbana prædia ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones verò, molitores, operarii, vectores, iumentorumq; locatores, utrobique sunt. Sunt autem aliquanto meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quàm agrestes. Ac census quidem annuum utrique dominis suis pensitant, verum agrestes & vicani plerique omnes operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios vsus domesticos, non solum manuaras, verum etiam cum iumentis ipsi, per

Urbanorū
& agrestiu
discrimen.

se, vel per mercenarios & operarios suos praestant. Nec aliò cuiquam commigrare inconsulto domino licet: ita ut videantur esse gleba adscriptitii, nec multum à seruis differant, praesertim ut nunc sunt tempora. Cmiecie seu Cmetones vulgò vocantur. His autem deteriore conditione sunt hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; Chlopi appellantur: Quam appellationem, velut probrosam, non fert nobilitas. Habent sanè in eos domini vitæ necisq; potestatem: præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis, sacrorumque ministerio sese addixerunt. In plebe urbana non desunt, qui rem lautiores per famulos & vicarios administrantes, ipsi ocio, honestioribus studiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant: Atque inde crescunt rerum precia, & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hæcenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacrosive ecclesiastico ordine.

Quod ut planius fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abiectò semel impio demonum cultu, sexcentis amplius annis constantè retinet, religioseque colit, hæreticarum nouationum

Religio &
pictas Po-
lonorum.

Hereses in
Polonia.

insolens & impatiens ante nostram aetatem. Nuper adeo nostra memoria Lutherana primum, mox etiam Berengariana seu Calviniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum studiosis iuuenibus, leuitate animorum, & curioso studio nouitatis inductis peregrè inuecta, multorum animos infecit. Quod olim etiam de Hussitica & Viclesica extremis Vladislai Jagellonis regis, & primis filiorum eius Vladislai, & Cazimiri temporibus (cum horum iuxta ac illius aetas contemneretur) usu venire coeperat. Sed principum & episcoporum virtute, auctoritate, studio, ac diligentia, ceterorumque procerum pietate, grauitate, & constantia malum altius radices agere permissum non est. Itaque retinuerunt ij tunc cum prisca religione etiam dignitatem auctoritatemque suam, & rempub. Quae qui nunc viuunt, utinam posteris etiam suis relinquunt. Iam autem non solum illa, quas dudum memorauimus, verum etiam Picardorum, Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Trideitarum, Photinianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & nescio quae non pestes, proh nefas, Poloniam, laxatis semel licentia habentis,

benis, agminatim inuadunt, & prætextu, seu
 verius abusu libertatis, præeuntibus nonnullis
 de nobilitate, sibi quisque religionis magister, at-
 que adeò rex & lex esse incipit. Sed hæc alibi pro-
 lixius deplorauimus. Prussi aliquanto posterius
 Christo nomina dedere: Citius autem & cupidi-
 us Lutheranum dogma amplexi sunt, urbani
 præsertim, & qui sunt Germanici sanguinis,
 propter mercatorum & opificum Germanorum
 frequentiam & commercia, & lectionem libro-
 rum importatorum è Germania. Quum enim
 eacolluuiis hominum quasi ad pileum vocata,
 semelecclesiastica disciplina iugum excussisset, à
 magistratibus siue timore, siue peruersa animi
 inductione, & ob iusiurandum præceptoribus
 suis in Germania datum, eodem inclinatis, imò
 redemptis etiam, non modò non repressa est, sed
 magis etiam confirmatur & incitatur. Multi
 tamen adhuc pia maiorum instituta retinent,
 præsertim ubi magistratus officium suum faci-
 unt, alienum non usurpant. Masouij tenacio-
 res antiquæ religionis & pietatis, à profanis no-
 uationibus fermè abhorrent. Abhorrent etiam
 Russi. Græcos autè hi sequuntur, quos ab initio

Prussorum
religio.Masouiorum
pietas.Russorum
religio &
schisma.

religionis magistros habuere, & cum ijs à nobis, hoc est, à Romanæ & catholice ecclesie consensu sese per sacrilegum schisma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere velint cum

Latini. latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu diuino publicè latina lingua utimur, & cum sapientiss. & sanctiss. maioribus ipsorum Græcorum iuxta ac nostris summam Romani pontificis dignitatem & auctoritatem in uniuerso Christianorum populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis præterea à nobis ij dissentiunt: & quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis, quàm dogmatibus religionis. Vulgant autem diuortia, quamuis leui de causa. Plurimi tamen ex ijs, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesie societatem & instituta transierunt, eodemq; cum cæteris Polonis iure

Armeni. sunt. Armeni oppida quædam Russiæ Podoliæq; incolentes, suis & ipsi ritibus suaque lingua in sacris utuntur. Non abhorrent ij tamen sicut accepimus, à Romana ecclesia & Rom. pontifice:

Iudæi. Quin principatum eius in uniuersa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi verò, quibus aliunde pulsus, Russiæ & Lithuania, ac totius ferè Polo-

nia oppida referta sunt, suam retinent religio-
 nem: nisi forte superstitio vel impietas ea potius
 dici debet. Feruntur etiam Tatarum Ceremoniæ in Tatarum.
 uno aut altero oppido Podolix suis uti ritibus
 & impietate Mahometana, quemadmodum &
 Lithuanici. Quorum indelubro apud Trocos
 nihil præter pileum turbinatum, qualibus vul-
 go ea gens utitur, in suggesto editiore positum
 ante multos annos aspeximus. Sed mittamus
 barbaros incolas, cum falsis suis religionibus, &
 ad institutum nostrum reuertamur. Tam apud Sacer & eccl̄
 elesiasticus
 ordo.
 Russos igitur, & Armenos, quàm apud Polonos,
 qui Christi Dei, ac magistri nostri institutis cõ-
 uenienter pietatem colunt antiquitus, certus est
 ordo eorum hominum, qui religioni sacrisq; pe-
 culiariter moderantur & inseruiunt, non gene-
 re, sed eorum, penes quos eius rei potestas est an-
 tiquitus, & iam inde ab temporibus apostolicis
 (Episcoporum inquam) authoritate, segregatione,
 & initiatione siue consecratione à cætera omni
 multitudine distinctus: quem sacrum & ecclesi-
 asticum & spiritualem dici supra memoravi-
 mus. In quonon modo episcopi & sacerdotes
 verum etiam ceteri sacrorum administri,

Plebei ar- & monachi monachæque censentur, è plebeio iu-
 cētur à nō- xta ac equestri ordine allecti. Vtrisque enim an-
 nullis ho- tiquitus iam inde ab initio patuit aditus ad hūc
 noribus ec- cliaasticis,
 ordinem. Patrum demum, aut auorum nostro-
 rum memoria ab episcopalibus non tam functio-
 nibus, quàm sedibus, & primarijs quarundam
 opulentiorum basilicarum, siue ecclesiarum, ut
 vulgò vocant, cathedralium honoribus, quæ
 prelaturæ & canonicatus dicuntur, plebei (the-
 ologis, iureconsultis, & medicis aliquot exceptis)
 excludi cœpere. Quod iam ad Abbantias quoque
 & monasteria (ubi ex professo mundana omnia
 abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacer-
 ordo vestitu & cultu corporis à cetera multitu-
 dine: Sed & inter se non modò à ceteris sacerdo-
 tibus episcopi, & ab utrisque monachi, verum-
 etiam ipsæ inter se monachorum & monacharū
 sectæ partim figura, partim colore vestium, par-
 tim toto vite instituto distinguuntur. Quæ
 quoniam communia sunt Polonis cum ceteris
 Christianis populis, persequi hic prolixius ne-
 cesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reli-
 quam reifam. Polonicæ rationem paucis conclu-
 damus. In magna rerum omnium copia, ut fit,
 maior

Sacri ordi-
 nis distin-
 ctio.

Res nume-
 ria,

maior aliquanto fuit superioribus temporibus,
 quàm nunc est, argenti & auri, rei quæ numariæ
 penuria, præsertim cum auri & argenti metalla
 nulla extarent, & minus nota essent nostris ma-
 ioribus transmarina mercimonia. Neque pro-
 prium habebant numum Poloni, sed externis Moneta. &
 maximè Boëmicijs vsi sunt aliquandiu. Cæpit
 deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimi-
 ro magno rege, et argentum signari ad exem-
 plum Boëmorum. Aureos verò numos primus Aureus.
 omniū Sigismūsus rex huius Sigismundi Augu-
 sti pater nostra memoria signavit, bonitate &
 pōdere Vngaricorū. Tametsi Alexandri quoque
 fratris eius aureum numum vidimus. Sic au-
 tem crevit iam auri precium, ut prope duplo ca-
 rior nunc sit aureus numus, quàm fuit auorum
 nostrorum memoria. Id adeò, partim propter
 luxum, & crebriorem auri vsus, exportatio-
 nemque ad exteros, partim quia deterior nunc es-
 se fertur reliqua moneta, cum ponderis diminu-
 tione, tum etis admixtione. Est autem ea mul-
 tiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma Grossus.
 est cum admixto ere, olim vicesima octava,
 nunc, quinquagesima secunda vel tertia, imò

Copa.
Marca.
Florenus.
Ferto.
Scotus.

Medians.

Solidus.
Ternarius.
Obolus.

Mercimo-
nia.

iam quarta & quinta pas aurei Vngarici, sexa-
gene, siue copæ sexagesima, marcæ quadragesima
oçtaua, floreni tricesima, fertonis duodecima,
scoti verò dimidia. Sic vulgò dicuntur pondera
siue genera, quibus pecuniam numeramus &
computamus. Sunt & minores grossonumi.
Medians quidem grossi dimidium, nona ferè
parte superans cruciatum Germanicum, sed
iam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ter-
narius sexta, obolus verò decima oçtaua. Atque
hi quidem nunc çrei sunt inalbati: Superiori tẽ-
pore habuerunt admixtum argentum, vt eti-
amnunc habent grossi & mediantes. Argentei
verò sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex,
ille verò tribus grossis & stimatione par. Vtrum-
que primus signauit Rex Sigismundus senior,
Sed iam pauci extant: Exportantur enim, &
conflantur ab auaris Iudæis, mercatoribus, &
argentarijs apud gentes finitimas. Permagnus
est autem etiã nunc apud nos vsus externa mo-
neta, qua pro mercibus vndelibet importatur.
Magna sunt enim nunc, si vnquã aliàs, Polonis
variarum rerum cum ceteris gentibus cõmer-
cia: Quanquã commutatione mercium permul-
ta

ta peraguntur. Exportantur autem in primis, Quæ ex-
portantur. siligo, triticum, ordeum, auena, & alia legumi-
na, linum, lupulus, coria bouum, sebum, aluta, mel,
cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraq;
materies fabricandis nauibus, & ornandis do-
mibus apta: Cereuisia quoq; & herba quedã tin-
gendis lana & serico idonea. Iam verò & bouum,
ver uecum, & equorum permagna vis nō modo
finitimis, verum etiã remotioribus populis sup-
peditatur. Ac equi partim propter pernicitatē,
& laboris, incommodorumq; tolerantiam, par-
tim propter molliorem incessum à remotiori-
bus etiam populis expetuntur. Importantur au- Quæ alium-
de impor-
tantur. tem vicissim aliunde panni non modo sericei &
aurei, sed etiam lanei lineique subtiliores, aulaa,
tapetes, & alia parietum, equorum, & homi-
num ornamenta, quorum opificia minus exqui-
sita sunt apud Polonos, licet non desit materia,
& alijs gentibus suppeditetur. Margarita item,
& gemma, & pelles sabellinæ, pantherinæ,
sive lupiceruaria, hermellina, mardurinæ,
murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, vr-
sina, & aliarum ferarum, quarum maiorem
copiam produciunt interiores Septentrionis

*Orientisque sylux. Husiones quoque siue Mari-
ani, & haleces, & alia salsamenta, & vento vel
sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs,
orichalcum, & chalybs cum facta, tum infecta.
Boum etiam copiam auget vber pascuis Vala-
chia, siue Moldauia, & Bessarabia: sicut equorū
Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria &
Moravia: Ex Austria, Rhetia, Slauonia, Ita-
lia, Creta, & Græcia importantur etiam, sed
pauciora. Gdanum autem Renense & Gallicum
& Hispaniense, Canariense quoque, & Creti-
cum nauibus aduehitur. Porrò aromata, & va-
ria edulicorum condimenta atque cupedia, qua
vna cum vino, & pannis aureis ac sericeis gen-
tem hanc atque regnum vehementer exhauri-
unt, de longè ab oriente & occidente importan-
tur. Harum autem rerum atque mercium ex-
portandarum & importandarum commercia
sunt Polonis, maritima quidem cum accolis si-
nus Venedici & Oceani Germanici, Pomerani-
nis, Mechelburgensibus, Holsacijs, Danis, Fri-
sjs, Hollandis, Brabantis, & alijs Belgis, Callis,
Liouonibus, Moschis, Sueonibus siue Suetis,
Noruegijs, Anglis, Scotis, Hispanis etiam &
Lusita-*

Populi eū
quibus cō-
mercia sūt
Polonis.

Lusitanis. Itemq; per Pontum Euxinum cum
 gentibus Turcica ditionis : Terrestria verò
 cum Germanis, Moravis, Silesijs, Boëmis, Vn-
 garis, Italis, Moldavis, Moschis, Armenis, at-
 que Turcis. Sed iam hunc librum claudamus,
 altero reipub. Polonia rationem descripturi.
 Ac primum quidem de Magistratibus & mu-
 neribus publicis persequemur: deinde verò
 iudiciorum, comitorum, & bellira-
 tionem explicabimus, sic tamen,
 utrobiq; ut Prussos ad cal-
 cem operis vitanda
 perplexitatis cau-
 sare seruemus.

(:.)

O P O L O

POLONIAE
MARTINICROMERI
LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus
Polonorum.

Monarchi-
am Poloni
amplectun-
tur.

DE tribus primis & simplicibus
rerum publ. formis, quae vel uni-
us, vel paucorum imperio, vel
multorum omniumve qua-
dam aequabilitate iuris conti-
nentur, unius principatum Poloniae semper, pra-
ter duo quadam tempora, de quibus in historia
memorauimus, amplexi sunt, bonis plerunque
& moderatis, & à tyrannide alienis usi princi-
pibus. Fuitque contenta Polonia principis siue
Ducis nomine & imperio, donec Otto tertius
eius nominis Imperator Rom. Boleslaum cog-
nomento Chrobrum (Chabrum vulgò vocant)
paulò post susceptam religionem Christianam:
hoc est, anno post Christum natum millesimo
& primo, regio diademate & honore dignatus
est. Nec tamen ultra quartum regem tunc

Hist. Polo.
lib. 2.

Regni Pol.
origo.

Hist. lib. 3.

is honos mansit apud hanc gentem. Nam post alterum Boleslaum, prioris illius pronepotem, ducentis amplius annis, principes Polonorum regionomine abstinuerunt. Deinde verò anno Christi 1295. reuocatum & renouatum id in Premislo, manet in hanc diem : Et quidem ad externos plerunque liberis liberi populi suffragijs delatum, cum antea Poloni externum principem non habuissent : Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quàm ex ea, qua à Piasto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnavit perpetua successione Jagellonia magnorum ducum Lithuaniae progenies. Non hereditario tamen, sed electionis iure. Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adstrictus, infinitam non modo omnium rerum, sed etiam vitæ necisque omnium potestatem habens. Post susceptam verò publicè religionem Christianam, tempera rea cœpit primū pijs monitis atq; doctrina episcoporum & sacerdotum (quibus nūc præclara scilicet refertur gratia, tūc permagna erat eorum dignatio & authoritas) ac cæterorum Christianorum populorum

Hist. lib.

Regni re-
sumptio.
Hist. lib. II.Hist. lib. 14
& 15.Principis
potestas.

imitatione & moribus. Deinde verò bellatricis nobilitatis meritis & obsequijs: fortassis autem & contentionibus multa de suo iure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc sanè angustis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & utrique subiectos homines atque bona, circumscripta est: Ac in sacerdotes quidem iam inde ab initio suscepta religionis Christiana rex nihil prorsus iuris habet: De equitis verò capite & fama, non nisi in comitijs cum Senatu iudicat, certis aliquot causis exceptis: Senatu autem inconsulto neque bellum cuiquam facit, neque fœdus publicè cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia nova instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem ullam maiorem ad rempubl. pertinentem statuit, aut facit. Porro leges novas condere, pecuniam extra ordinem publicè imperare, monetam signare, successorem sibi designare, nec cum Senatu quidem potest absque consensu cateræ nobilitatis, siue equestris & militaris ordinis: De quo ferè magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ut uti penes eum ordinem nunc sit propemodum

Regia potestatis finis.

dum summarei publ. Itaque nunc regnum & res
publ. Polonorum à veteri Lacedemoniorum,
vel huius temporis Venetorum rei publ. ratione
non multum differt. Ius creandi regis penes Se-
natum est, de quo paulò post dicemus. Atque id
etiam equester ordo sibi vindicare cœpit, ita ut
tum demum in eo ratum sit senatus iudicium, si
assentiatur cetera nobilitas. Non temerè tamen
disceditur à stirpe regia mascula, si qua extat. A
novo rege iusiurandum exigitur in hanc senten-
tiam, Quod secundum leges & instituta maio-
rum regnaturus sit, & suum cuique ordini &
homini ius privilegiumq; & beneficium, à prio-
ribus regibus collatum, saluum conseruaturus,
neque de regni finibus & bonis quicquam dimi-
nuturus, quin amissa etiam ab alijs pro virili
sua recuperaturus. Vicissim autem senatus om-
nis in verba eius iurat. Inauguratur autem (si
tamen hoc verbo uti fas est) olim quidè in Gnes-
nensi, nunc verò in Cracouiensi basilica ritu so-
lenni Christianorum ab Archiepiscopo Gnes-
nensi sacris operante, ac duobus proximis epis-
copis: unctusque inter scapulas sacro oleo ante
aram maximam, ubi etiam sacrosanctam Eu-

Regis ele-
ctio.Iusiuran-
dum regis.

Coronatio

charistiam venerabundus accipit, & corona aurea redimitus, accepto in dextram sceptro, & in leuam pomo aureis, in editiore folio ex tempore p̄parato collocatur, omnibusq; ritè peractis coronatus in regiã reducitur. Postridie p̄pa itidẽ solenni coronatus in forũ urbis equo vehitur, senatoribus equestribus, episcopis quidem ponẽ sequentibus, profanis verò antecedentibus longo ordine. Equibus tres primores pomũ, sceptrum, & strictum gladium proximè ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum sublime cum ijs pedester conscendit, & in editiori folio collocatur. Sedentẽ senatus paulò inferior ordine circũsistet. Deindẽ assurgens ille, versus quatuor mundi partes gladium vibrat, rursumq; residens, eius contactu siue leni ictu inter scapulas cuiusq; nobiles & equites auratos creat: quod perinde est, ac si baltheo militari donet. Urbani autẽ & oppidani magistratus in verba noui regis iurant. Inde ritè peractis omnibus, in arcẽ cũ eadẽ pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diuersa est reginae inauguratio: qua fit presente, deducẽte, & postulante pro ea rege. Deducit autẽ eã coronatã etiã ad forum rex ipse quoq; coronatus

Regine coronatio.

tus cum simili pompa. Sed non iuratur in verba
 reginæ, nec ei defertur ulla potestas aut iurisdic-
 tio. Vestigalia principis aliquanto luculentiora
 et ampliora olim fuere, quam nunc sunt. Pen-
 sitabant enim ei omnes agrestes et adscriptitij
 quotannis tributum poradline, quod nos rastrale
 dicere possumus (Regale etiã vocatur) in iuge-
 rum, seu laneum & mansum, ut vulgò vocant,
 duodenos grossos, & quidem latos siue Pragenses:
 qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos
 vernaculos excedunt. Quin si bonitatem & pò-
 dus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum
 earum rerum periti affirmant, melior tunc erat
 grossus quam nunc est. Pensitabant & alias quas-
 dam cum numarias, tum pecuarias, frumenta-
 rias, auenarias, & aliarum rerum pensiones: nec
 modo agricola, sed et oppidani: Quin et equites
 siue milites non penitus immunes erant. Et iu-
 menta autem hi ei, quacumq; iter faciebat, alij se-
 cundum alios suppeditabant, & canes cum ve-
 natoribus eius alere necesse habebant. Ne mona-
 stica quidem & alia ecclesiastica bona initio
 prorsus erant libera ab huiusmodi oneribus ac
 tributis: Quorum appellationes videre licet in

Vestigalia
 principis.

Poradline
 siue rastra
 le tributũ.

Grossi Pra-
 geneses siue
 lati.

Pensionū
piscarum
nomina.

vetustis principum diplomatis: Nempe prę-
 vuod, po vuos, stroza, stan, po vuoloue, targoue,
 Croua, pod vuody, Voginia, Narzas, sep, pod-
 vuorouue, Opolia. Libera autem principi erant
 ubique piscationes atque venationes: Alijs non
 erant, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque
 peculiari principis indulgentia. Muletæ quoque
 maleficiorum principi dependebantur. Quæ
 cum ita essent, cumque permagna esset rerum
 omnium ad victum pertinentium vilitas, &
 necdum maritima cum externis populis com-
 mercia extitissent, aut vulgata essent, non di-
 straherentur fruges, & alij fructus pradiorum
 principis, quaq; ex pensionibus in cellam eius
 comportata erant, neque ad unum aliquem to-
 tius regni locum (quod non sine graui agrestium
 pressura futurum erat) conuehebantur: sed in
 prefecturis asseruabantur. Cumq; ad officium
 principis pertinere existimaretur, non desidem
 & uni alicui loco affixum herere, sed obire omne
 regnum, & fines eius tueri, & omnium vsibus se
 se exponere, querimonias afflictorum audire, ius
 dicere, tenuiores à potentiorum iniuriis vindi-
 care, quoquo is venerat cum equitatu & comi-
 tatu

Princeps
Poloniam
obibat.

ratu suo aulico, eius præfectura fructibus & pro-
 uentibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset,
 opus ue esset, siue quoad horrea cellaque suffice-
 rent, seu denique descriptis cuique præfecto pro
 ratione præfecturæ, & prouentuum certis tem-
 porum spatijs. Atque hoc illud est, quod scripto-
 res quidam externi rerum Polonicarum impe-
 riti ante nostram memoriam in eam partem ac-
 ceperunt, & literis mandarunt, quasi rex Polo-
 nus egestatis causa regnum suum obire perpe-
 tuò necesse habeat, quo à suis hominibus quasi
 precario sustentetur. Caterum postea cum prin-
 cipes vel certo se loco continere, vel bellis disten-
 ti peregrè diutius abesse cœpissent, detrabi cœpe-
 re fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua
 cuiusque familia moderatis usibus superessent.
 Remissa sunt deinde principum beneficentia sa-
 cro & equestri ordini, & utriusque adscripti-
 tis & subditis pleræque omnes pensiones & one-
 ra. Nunc sanè equestris & ecclesiastici ordinis
 homines nihil regi pensitare necesse habent. Ac
 ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscrip-
 titij, præter binos grossos vernaculos de manso,
 siue laneo (que idem sunt) pagano, & eo quidem

Error quorundam
 scrij to. u.

Vestigaliū
 imminutio.

Cmetones.

Rastrale fi-
 ue regale
 tributum.

solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus coluntur, itemq; suburbani & scultetorum (de quibus post attingemus) agri ab ea quoque pensione immunes sunt, Ne subseruiunt quidem principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani, praterquam ad arces tempore belli resciciendas, atque etiã nouas, si id è senatusconsulto fiat, cõdendas. Non ita pridem abbates & Praepositi monasteriorum certas pensiones, qua Stationes vulgò dicuntur, regi denuo pensitare cœperunt. Adscriptitij quoq; ipsorum ad colendos principi agros, subuectiones, & pensiones quasdam frumentarias reuocantur, quo praefectorum regionum presidio tutiores sint ab iniurijs improborum. His autem exceptis, soli praefectarũ adscriptitij in suis quiq; praefecturis agros colendo, & vectigalia pensitando rem familiarem principis sustinent: Qua nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quàm olim. Habet is etiã è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: Quarum impensa deducta, reliquum cedit principi. Omnium verò metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinae

Opera subditorum sacerdotum & equestrium.

Stationes.

Metalla.

Sed

Sed habet in iis equester ordo hanc prerogatiuā, Nobilitatis prerogatiua in talibus.
 ut in usum suum domesticum statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem, quam ceteri homines. Et teloniis quoque mercium & vectorum Telonia. prouenit vectigal principi. Ceterorum hominum nemo ius ullum habet instituendi & exigendi telonii, prater peculiarem regis indulgentiam: idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Ceterum nauulum à traiectu fluminum in suo cuiusque solo instituere licet. Duplex autem est telonium: Telonium vetus & nouum.
 vetus & nouum. Ac vetus quidem exile est, quod ab iis penditur, qui intra fines regni negotiantur. Nouum verò maius aliquanto, quod bouum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, cere, sebi, & aliarum mercium, que ad exterarum oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur nomine pensatur. Vtriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equester ordo, modo ne mercaturâ quis exerceat, hoc est, venum ea exportet, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boues emptos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi eius nati sint. Publicè quoque ciui-

tates nonnulla habent immunitatem veteris telonij. De nouo fuit superiori tempore controuersia inter equestrem ordinem atque regem. Hæc igitur nunc sunt perpetua principis vectigalia: Que distrahere, aut addicere cuiquam iure hereditario rex, Alexandri regis lege prohibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius reuocata, multos conturbauit, & non exiguos motus excitauit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi fortè à Iudæis, regi pensatur. Ex his autem vectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatus suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcuum præsidia, & sartatecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatus bellorum, præmia bene merentium de se ac de republ. & in alios usus impendit: Inde & senatoribus ferè, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotijs certi ac perpetui redditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia principum attributi, partim accepto in usus necessarios precio venditi. Et hætenus quidem de principe sue rege ac vectigalibus e-

Alienatio-
 nes regi in-
 terdictæ.
 Alexandri
 R. statutu.

Impensa
 principis.

ius. Iam de legibus. Legum scriptarū nullus fuit Leges Po-
lonorum.
 usus apud Polonos vetustioribus temporibus:
 Nec vlla extant antiquiores ijs, quas Cazimi-
 rus magnus rex condidit: Quæ sanè paucula
 sunt. Nec multa ijs à successoribus eius adiectæ
 sunt. Extremis demum ferè temporibus Sigis-
 mundi senioris, & regnante filio eius Sigismun-
 do Augusto magis ac magis exarsit, & longius
 progressus est pruritus & libido nouarum legum
 condendarum, & antiquiorum mutandarum.
 Quo fit, ut hæ propemodum exolescant, nouæ
 autem vix, aut ne vix quidem inolescant: sed v-
 træque, hæ quidem nouitate, illæ verò vetusta-
 te sua in contemptum vulgò veniant, maxima
 reipublice perniciæ. Earum autem condenda-
 rum potestas est simul penes regem, senatum, &
 nuncios nobilitatis nec nisi in comitijs. Statuta
 regni vocantur. Priscis temporibus viua lex e-
 rat Rex siue princeps: Qui cum vnus in tam
 amplo regno omnia neque præstare, neque pro-
 uidere, ac ne iudiciorum quidem difficultates re-
 ctè explicare posse videretur, & lubricus autem
 procliuisq; ad tyrannidem gradus in summa po-
 testate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores siue Consiliarij
siue Sena-
tores regni

Consiliarii, qui & consilia actionesq; eius ad salutem reipubl. & iudicia ad iustitiæ & equitatis trutinam dirigerent, & monitis consiliisq; salubribus, quasi viuis quibusdã legibus pro re nata cum animum eius informarent, tum potestatem modificarentur. Hic est Senatus Regius, multò amplior modo, quam olim, certo hominum numero constans, quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi iurati ad hoc collegium, & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus, quoad vivit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus, Archiepiscopi duo, septem episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnësis in maiore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi verò, Cracoviensis in minore, Posnaniensis in maiore Polonia. Vladislaviensis in Cuiavia & Pomerania, qui tamen iam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masovia, In Russia Præmisliensis & Chelmenensis: Camenecensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo servant

Senatorū
genera &
numerus.

Archiepiscopi.

Episcopi.

Senatorū
numerus
& ordo re-
centior ad
calcem o-
peris adscri-
ptus est.

in senatu, dicendaq; sententia, & in publicis celebratibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt

quidem præterea tres Russici & Græci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi Vladicas vocant, nimirum Leopoliensis, Premisliensis, & Chelmensis: qui una cum sectatoribus suis, & alijs Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiouienſi metropolitano, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni suum episcopum. Sed neque hic neque Russici pertinent ad regium consilium.

Superioribus seculis, cum latius paterent versus occidentem solem fines Poloniæ, Vratislaviensis quoque & Lubussensis episcopi, & Camenensis, in senatu sua loca habebant: Atque etiam nunc duo priores in prouincia Gnesnensi censentur. Et nostra memoria habuit uterque certa bona in Polonia. Nunc Camenensis episcopatus in ducum Pomerania, Lubussensis in Marchionum Brandeburgensium faucibus, Vratislaviensis in regum Bœmiæ ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini hoc ordine: Cracouiensis & Posnaniensis, alternis

Rufforum
Episcopi.

Palatini.

vicibus inter se priora & posteriora habentes
 loca & suffragia: Deinde Sendomiriensis, Calif-
 siensis, Siradiensis, Lenciciensis, Brestensis, Vv-
 ladislauiensis, siue Iuni-vladislauien. Leopoli-
 ensis siue Russia, Podolia, Lublinensis, Belsensis,
 Plocensis, Masouia, & Rauensis, Castellani,
 Cracouiensis, Voiniciensis, Sandecensis, & Bie-
 cens in satrapia siue Palatinatu Cracouiensi:
 Posnaniensis, Medirecensis, Rogosnensis, Sre-
 mensis, Pramentensis, Criuiniensis, & Santocen-
 sis in Posnaniensi, Sendomiriensis, Visliciensis,
 Radomiensis, Zauichostensis, Zarnouiensis,
 Malogostensis, Polanecensis, Cechouiensis in
 Sendomiriensi: Calisiensis, Gnesnensis, Lan-
 densis, Naclensis, Biechouiensis, Camenensis
 in Calisiensi, Siradiensis, Rospirensis, Spicimi-
 riensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi:
 Lenciciensis, Brexinensis, Ino-vulodensis, & Co-
 nariensis alius in Lenciciensi: In Brestensi, Bre-
 stensis, Crusuiciensis & Coualiensis: In Iuni-vu-
 ladislauensi, Iuni-vladislauiensis, Bydgostien-
 sis, & Conariensis item alius, itemq; Dobrinen-
 sis, Ripinensis, & Slonensis in terra Dobrinen-
 si: In Russia, Leopoliensis, Præmislensis, Hali-
 ciensis,

ciensis, Sanocensis, & Chelmenfis: In Podolia
 vnicus Camenecensis: In Lublinensi item Lub-
 linensis: In Belfensi Belfensis: In Plocensi Plocen-
 fis, Racianzensis & Siepercensis: In Masouia
 Cynensis, Vifnensis, Varsauiensis, Vissegra-
 densis, Zacrocimensis, Ciechanoniensis, & Li-
 uensis: In Rauensi Rauensis, Sochaciouiensis,
 & Gostinensis: In Silesia vnus Ofuencimensis,
 Palatinum ea non habet. Ex his Castellanis, qui
 primi in vnaquaque satrapia modo à nobis enu-
 merati sunt, eum inter se seruant ordinem, quo
 palatinos recensuimus, excepto Cracouiensi,
 qui ex quodam tempore palatinos omnes loco
 suffragioq; anteit. Voiniciensis item & huic pro-
 ximus Gnesnensis prerogatiua quadam inter
 Calisnensem & Siradiensem Castellanos inter-
 iecti sunt. Caterorum hic esse legitimus ordo ex-
 istimatur, vt Rauensi, qui superiorum extre-
 mus est, proximus sit Sandecensis: deinde Me-
 direcensis, Visliciensis, Biēcensis, Rogosnensis,
 Radomiensis, Zauichostensis, Landensis, Sre-
 mensis, Zarnouiensis, Malogostensis, Velu-
 nensis, Pramislensis, Haliciensis, Sanocensis,
 Chelmenfis, Dobrinensis, Polanecensis, Pra-

Castella
 norum or-
 do.

Voinicien-
 & Gnesn en
 Castellano
 rum loca.

Q menten-

mentensis, Criviniensis, Cechouiensis, Naclensis, Rospirensis, Biechouiensis, Osuencimensis, Brezimensis, Crusuiciensis, Bydgostiensis, Camenen-
 sis, Spicimiriensis, Inouulodensis, Coualiensis, Santocensis, Sochaciouiensis, Gostinensis, Vitz-
 nensis, Varsauiensis, Racianzensis, Siepercensis, Vissegrodensis, Rypinensis, Zacrocimensis, Cie-
 chanouiensis, Liuensis, Slonensis: extremis
 Conarienses: In quibus primum locum is, qui est
 in Stradiensi satrapia, medium qui in Len-
 ciciensi, ultimum qui in Inouuladistauensi, ob-
 tinet. Sunt item in Senatu Magistratus
 quidam & administri principis, quos officiales
 regni vocant: Nempe Marecallus, siue Mare-
 falcus, qui magnus dicitur, Cancellarius, Pro-
 cancellarius siue Vicecancellarius, ac thesaurar-
 rius. Est etiam vnus de magistratibus aulicis,
 seu curie principis, Marefalcus curia: Putatur
 etiam duo praefecti seu Capitanei, nempe maioris
 Poloniae, & Cracouiensis ad consilium pertinere. Sed
 perrarò vsu venit, ut ij nõ aliquo alio honore Se-
 natorio praediti sint. Horum autem omnium magistra-
 tuum loca & suffragia in consilio sunt secundum Ca-
 stellanos eo, quo hic à nobis conscripti sunt, ordine.

Magistra-
 tus perti-
 nentes ad
 consilium
 publicum.

Nisi si quo alio eminentiori honore ij cohonestentur: Quod fit plerunque. Hoc igitur est consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius siue regni, sex & nonaginta consiliarijs constans: Quorum alij vocantur maiores, alij minores consilarii. Sunt autem maiores, Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarij aliquot satrapiarum Castellani usq; ad Siradiensem fortassis: Cateri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consilijs secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarij. Verum de his & omni republ. Prussica separatim posterius persequemur. Accessere nuper (posteaquàm hæc nos conscripsimus) & Lithuanici cum antiqui, tum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adiecit. Eos quoque alii loco reservabimus. Porrò Secretarii admittuntur Secretarij. quidem & ipsi iurati in Senatum, sed ut auditores modo, & quasi seminarium quoddã senatus: Neque locum habent in confessu consiliariorum, neque dictionem sententia. Ex his autem unus primi siue maioris Secretarii nomen & Referenda honorem obtinet, de quo plura paulò post: rij.

Duo referendarij siue supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarij aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostij causa, idque in suo tantum quisq; territorio. Iam & Senatorum, primariorum praesertim, filios adolescentes admitti in Senatum non inusitatum est. Quanquam solent & ij sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consilijs. Conuocantur autem Senatores à principe ad consilium, praesentes quidem quoties opus est: qui verò longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicuius gratia, nimirum ad nuptias principis, seu liberorum eius, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba principis iuraturus sit. Cum ijs verò, qui adsunt, princeps pro re nata consultat. Nisi fortè res grauior ac difficilior incidat, qua plurium consilio & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitijs. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, maiores praesertim. Atque hac de genere, numero, ordine & officio senatorum siue cōsiliariorum regni suffecerint, si unum illud addiderimus, quòd subseruiunt ij quoq;

Consilij
conuocan-
di ratio.

Senatorū
communis
officia.

quoque principi & reipubl. quoties opus est, domi quidem in iudiciis cum aliis, tum recuperatorius, quas commissiones vulgò vocamus, foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publice cum dignitate peragendum est. Cum autem in certis magistratibus & honoribus praediti sint, habent etiam praeter commune senatorium munus, curamq; totius reipubl. peculiararia officia pro diuersitate magistratuum siue honorum attributa. Ac Archiepiscopi quidem & episcopi officia quae sint, nemini Christiano incognitum est: Nec ullum in peculiare habent in Polonia, praeter ceteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Max. legatione fungitur, & legatus nationis sedis apostolicae appellatur. Quo nomine ampliore habet iurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quod est antiquo gentis instituto, & prerogatiua primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, conuocandi senatum, senatusq; consulta definiendi & edicendi, absente rege, & regno vacante. Palatini munera sunt,

Archiepiscopus Gnesnensis legatus nationis.

Primas.

Palatini officium.

esse ductorem copiarum suæ satrapia in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, ut Voieuoda dicatur, quasi dux belli, siue copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen honosq; comitum palatinorum. Porrò in pace palatini est, in sua cuiusque satrapia conuentus nobilitatis instituire, iisque, & iudiciis præsidere: preciarebus venalibus præter tempus comitorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudeorum quoq; patrociniū & iudicia ad palatinum pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsidēs nobilitatis sub suo quisque palatino. Appellantur autē Castellani etiam vernacula lingua mutuato à latinis vocabulo, à castellis siue oppidis, eorumq; territoriis, quæ singuli singula habent attributa: non quòd dominatum, iurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationē tantū bellicā, cuius modo fecimus mentionem: plerique etiā certos redditus anniuersarios: Indeque suam quisque denominationem sumit, videlicet, ut Voiniciensis, vel Sremensis, vel

alius

alius cuiuspiam loci Castellanus vocetur. Vocantur etiam per sepe nomine vernaculo domini, loci appellatione in ki vel ski syllabam deflexa, verbigratia, pan Pohnanski, pan Ploski. Solus autem Cracouiensis Castellanus, præter nomen

Castellani
Cracoui-
ensis præro-
gatiua.

et reditus, nihil habet commune cum aliis: Sed liberum is honorem habet, absque ullo prorsus munere, præter commune Senatorium. Tam Palatinum autem, quàm Castellanium lege esse non licet quenquam in ea satrapia, in qua nul- lum proprium habet fundum, seu bona terre- stria. Vocanturque ii utriusque vulgò communi vocabulo dignitarii, quasi dignitate et honore præditi, addito ferè satrapie, seu terræ nomine.

De Palati-
nis & Ca-
stellanis
lex.

Dignitarii.

Magistratus verò siue officiales regni ab officiis et functionibus quibusdam publicis, quibus fun- guntur ad vniuersam rempubl. pertinentibus, hanc sumunt communem appellationem. Nam peculiariorum eorum nomina superius iam indica- uimus: Quibus singulis REGNI nomen ad- iungitur, ut, verbigratia, Marescalcus, et Cancellarius regni dicatur, eodemque modo ceteri.

Officiales
siue magi-
stratus reg-
ni.

Officia verò singulorum hæc sunt. Marescal- cus quidè magister est aulae regie, et administer

Marescalci
regni offi-
cia.

consilii publici, penes quem ius est conuocandi senatum iussu regis, vel primatis, praestandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicenda sententiae, legatos externos introducendi, eiciendi e consilio eos, qui ad id non pertinent, pronuntiandi decreta regia in causis infamiae & capitalibus, promulgandi ad populum senatusconsulta, moderandi pompis publicis, hospites illustres suscipiendi, compescendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum senatum & in publico, sed etiam in priuatis principis cenaculis & habitaculis, animaduertendi in delicta, quae in loco & oppido domicilii siue hospitii regni, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diuersoria distribuendi, & imponendi rebus venalibus precia: unde etiam vectigal seu tributum forale ipsi prouenit. Maresalci etiam est in aulicum regis comitatum & administratos mensa regia, aliorumque munerum aulicorum (profanos praesertim) iurisdictio, censura, & animaduersio: eoque gestat is in publicis conuentibus, & regi in pro-patulum prodeunti praefert erectum sceptrum ligneum, siue baculum. Cancellarius & Vice-

cancella-

cancellarius, nominibus & loco distincti, sed potestate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epistolis, & alijs scripturis regijs conscribendis atque signandis, quæque ad eum mittuntur accipiendis, & legendis præsumt. Itaque in potestate sua habent signa regia, Cancellarius quidem maius, Vicecancellarius verò minus. Authoritas eorum eo usque patet, ut multa inconsulto principe signare: quæ verò contra leges esse videntur, iubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi debet in senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaq; & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ij cognitores priuatarum querimoniarum, & prouocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumque iudicijs, ad regium tribunal deuolutarum: Secretarijs, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremonijsq; ecclesiasticis moderantur: is præsertim, qui est de sacro ordine. Lege enim, quamuis non antiqua, alterutrum ex ijs sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus solifere sacerdotes eo munere funge-

rentur. Sunt autem ij in proxima expectatione honorum sui uterque ordinis. Sed neque sacerdoticum episcopa, exceptis Premisliensi, Culmensi, Chelmensi, & Camenecensi, neque profano siue seculari cum ullo palatinatu vel Castellania retinere munus hoc licet, praeter peculiare indulgentiam, aut conuentioniam: Est autem vsitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius propter loci & sententiae dicenda prerogatiuam. Thesaurarius ipso nomine indicat munus suum. Est enim promus & condus thesauri regij, symbolorum siue insignium regni, quae sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius, suppellectilis & redituum regionum, scripturarumq; & monumentorum publicorum: author & moderator quorumvis questorum, curatorum, atq; dispensatorum principis, & rationum reddendarum exactor, monetariae officinae magister, stipendiiorum tam militarium, quam aulicorum solutor: reddenda principi rationi obnoxius. De Mare salco curiae, & praefectis, referendarijs, & secretarijs dicemus postea. Numerantur etiam inter Magistratus & officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & supremus exerci-

Thesaurarij officij.
Regni
symbola.

Duces ex
exercitus siue
capitanei.

exercituum regni capitaneus, alter campi ductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum principem, & vicarius principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies instruit, dat signum pugnae & receptus, commeatus & annonae curam in bello gerit, precia rebus venalibus imponit, ponderibusq; & mensuris earum modum statuit, & in deliquentes animaduertit. Campestris verò, huius est quasi Vicarius à principe datus, excubiarum potissimum explorationumq; curam gerit, & mercenarijs militibus, illo praesertim altero absente, praest. Neuter tamè in senatu locum habet: Quin temporarij esse perhibentur, neq; inter magistratus regni habiti superioribus temporibus. Longè minus autè alij quidam, qui & ipsi nostra ferè memoria p magistratibus regni haberi & appellari cœpere. Neq; tamè in Senatu locum habent, neq; functionem ullam ad uniuersum regnum pertinentem: Ii verò sunt, gladifer, pocillator sine pincerna, structor mensae, quæ incisorem vocant, dapifer, subdapifer, magister culinae, qui dapibus apparandis & cocis regis praest. Et certè aut

Magistratus quidam alij.

Officiales
seu magi-
stratus ter-
restres.

aut ea sola de omnibus nullos habet. Itaque nos quoque de sententia peritiorum inter terrestres honores & magistratus eorum officia expone-
mus. Dicuntur autem terrestres honores & magistratus, qui non uniuersi regni, sed terrarum atque satrapiarum sunt peculiare. Officia terrestria vulgo appellantur: & his qui pradii sunt, officiales terrestres. Sunt autem ii Succamerarius, Capitaneus, gladifer, vexillifer, pincerna, subpincerna, incisor, subdapifer, dapifer, tribunus, iudex, subiudex, notarius, thesaurarius, venator, agaso siue equorum curator. Habentq; certas suas functiones siue curationes antiquitus in sua quisque satrapia siue tractu; ac terra, ut vulgo loquuntur: quarum qualibet olim, discepto in multos dominatus regno suum ducem habuit. Eius autem hi fuerunt administri peculiare. Nunc magna pars solum nomen nudumq; honorem retinent. Quales sunt gladiferi, pincerna, subpincerna, incisores, dapiferi, subdapiferi, ac thesaurarii: nisi quod in extraordinariis iudiciis, quas commissiones vocant, regis mandatis subseruiunt, & in colloquiis assident. Tamen si etiam nunc ii peculiaribus suis mune-

muneribus fungi rectè posse existimantur in suo quisque tractu, à quo denominationem habet, quoties eum princeps adit: Nempe ut gladifer Gladiifer. Posnaniensis in Posnaniensi satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculum administret: incisor siue structor mensam apponat: dapifer dapes inferat: subdapifer dapiferum cum sceptro seu baculo præcedat, subpincerna potus curam gerat, thesaurarius condus ac promus pecunia sit ac suppellectilis eius. Ceteri sanè funguntur etiam nunc ferè suis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum Vexillifer. præfert exercitui suæ satrapie: Tribunus custos Tribunus. est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Ita que vacationem habet militiæ: Venator venationibus & sylvis præest: Agaso equitio siue armento equorum: Iudex causis & controuersis Iudex. privatis nobilitatis disceptandis & iudicandis præsidet unà cum subiudice: qui eius est socius, Subiudex. non vicarius, loco tantum inferior. Notarius Notarius siue scriba. scriba est & actuarius iudicii: Sed habet ipse quoque in iudiciis ius dicende sententiæ, consuetudine magis, quàm legum præscripto. Cæterum Succamerarius (ut eius partes postremò loco Succamerarius.

explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortassis praefuit cubiculo & cubiculariis principis in sua quisq; terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terrestriū praest: Quem itidem atque iudicem, subiudicem, & notarium iuratum esse oportet. Habetq; is ad id munus obeundum vicarios, & ipsos iuratos in

Camerarij. singulis territoriis singulos, qui camerarii vocantur, siue cubicularii, propterea fortassis, quod antiquitus ministri cubiculi principis ad id munus legabatur à succamerario. Nunc is eos sibi legit arbitratus suo ex equestri ordine eiusdem territorii, & iureiurando adigit, mutatq; quoties vult. Cracouiensis Succamerarius praeter ceteris ea prerogativa praeditus est, ut salinarum eius ipsius tractus arbiter sit & inspector. Capitaneorū officia statim exponemus. Ceterū hi, de quibus modo egimus, nō omnes in omnibus satrapiis sunt, neque in singulis singuli. Et Cracouiensis quidem satrapia succamerariū, gladiferū, dapiferum, tribunum, iudicem, subiudicem & notarium habet singulos: Posnaniensis ceteros quidem habet itidem singulos, Succamerarios verò, indices, subiudices, & notarios binos. Ha-

Succamerarius Cracouiensis.

Officiales Cracouiensis satrapiae.

Posnaniensis.

bet

bet enim hosce terra Vvſchouensis peculiare,
 que à Polonia quodã tempore ſeiuncta fuit. Sen- Sandomi-
renſis.
 domiriensis ſatrapia ceteros quidem & ipſa ſin-
 gulos habet, præter tribunum, quem etiã Priſſo-
 niense territorium nõ ita pridem ſuum habere
 cæpit. Califfiensis item eosdem omnes habet ſin- Califfien.
Siradien.
 gulos. Siradiensis ſtructore & ſubdapifero caret:
 gladiferũ, pincernã, dapiferum, habet ſingulos:
 ſuccamerarios, vexilliferos, iudices, & notarios
 binos. Habet enim hos Velunense territorium
 ſuos, ex quo tempore auulſum fuit à Polonia, ſi-
 cut arbitror. Tribuni item duo ſunt in eadem
 ſatrapia, Maior & minor. Lenciciensis gladife- Lencicien.
 rum, ſtructorem, & ſubdapiferum nõ habet, cæ-
 teros habet ſingulos. Itemq; Brestensis. In ovula- Brestenſis,
Iuovla-
discuien.
 diſlaviensis verò gladiferum unum habet, ſtru-
 ctorem & ſubdapiferum nullum: Reliquos om-
 nes binos. Habet enim Dobrinensis terra peculia-
 rem ſuccamerariũ, vexilliferũ, pincernã, dapi-
 ferũ, tribunũ, iudicem, ſubiudicem, & notariũ.
 Ruſſia quinos habet ſuccamerarios, vexilliferos, Ruſſicæ.
 pincernas, dapiferos, tribunos, iudices, ſubiudi-
 ces, & notarios: Nèpe Leopoliẽſem, Præmiſliẽ-
 ſem, Sanocẽſẽ, Halicienſẽ & Chelmẽſẽ: gladife-

- Podolica. *rum, structorem, & subdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos verò singulos, exceptis tribunis, quos duos habet,*
- Lublinen. *Cameneensem atq; Trbovuliensem. Lublennensis satrapia gladiferum, structorem, & subdapiferum nec ipsa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum singulos, ceteros binos. Lucouienſe enim territorium peculiareſ habet ſuccamerarium, tribunum, iudicem, ſubiudicem,*
- Belfenſis. *& notarium. Belfenſis ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, iudicem, ſubiudicem, & notarium habet ſingulos, ceteros non*
- Plocenſis. *habet. Plocenſis ſuccamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum ſingulos, Iudicem verò & ſubiudicem notarios binos (Habet enim hoſ Za-
vucrenſe territorium ſuos) Structore ac ſub-*
- Rauenſis. *dapifero ea ſatrapia caret: Ravenſis verò ſtructore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territoriis diſtinctos, videlicet Ravenſem, Goſtinenſem, & Sochaciouienſem. Maſovia iudices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cynnenſem Viſnenſem, Varſavienſem, Nurenſem, Vyſſegrodentem, Zacrocimeneſem, Ciechanouienſem,
Lomzen-*

Lomzensem, Ostrolencensem sive Zembrouiensem, Rozanensem, & Liuensem: Subiudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembrouiense enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos. Rozanense enim & Liuense, atque item Zembrouiense territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzense quidem: Subdapiferum autem neque hac ipsa, neque Nurense, neque Vissegrodense: Porro subpincernas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos habet Masouia, nempe quinque: Subpincernam item Rauensis satrapia habet: Brestensis: verò thesaurarium: Cetera omnes neutrum: Magistrum culinae nulla prater Cracouiensem, si modo non regni is est. Agasonem nulla, prater Russiam: Venatores sola Cracouiensis, Posnaniensis, Siradiensis atque Lenciciensis singulos: Sendomiriensis verò & Masouitica binos. Hac quidem Vixnen. & Lomzensem: Illa verò Sendomiriensem & Radomiensem. Habent & Osuencimensis & Zatoriensis terra suos iudices singulos: Habet etiam Seueriensis ab episcopo. Ceterorum terrestrium magistratum nullum habet Silesia, praefectis sive capitaneis exceptis:

Capitanei
sive praefecti.

De quibus iam dicendum est. Capitaneus, quem praefectum rectè dixerimus addito nomine arcis, cui praest, custos est ac defensor nō solum arcis regie, verum etiam pacis atq; tranquillitatis publica in sua quisq; praefectura, quam à virtutem debet praestare & vindicare, & furibus latronibusq; repurgare. Itaq; iurisdictionem coercionemq; habet latè patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verum etiā in equestri ordinis homines: Qua de re accuratius suo loco tractabimus. Adhuc omnium aliorum iudicium, ecclesiasticorum iuxta ac profanorum sententias ad extremum executioni mandat, si executores alij nolint, vel nō proficiāt. Gerit etiā curā cōmodorum & reddituum principis, qui ex re familiari, ac sensibus & pensionibus oppidanorum & agrestium proueniunt. Et omninò arces, & villa, seu rustica pradia cum suis sartis tectis, & oppida pagi, principis in ditione praefectorum sunt. Solus omnium Cracouiensis praefectus licet amplissimā iurisdictionem habeat, tamen sartorum tectorum arcis, & reddituum principis curā non habet. Est enim magnus procurator eius arcis, qui utrunq; hoc onus sustinet. Nā Posnaniensis praefe-

Cracouiē.
praefecti
privilegiū

Magnus
procurator
arcis Cra-
couiensis.

prefectus licet maiores etiã prerogativas & iurisdictionem in tota maiore Polonia obtineat, atq; ob id generalis maioris Polonię capitaneus vocitetur, curat tamen sarta tecta arcis Posnaniensis duntaxat, & reditus regio eiusdem territorij. Cetera enim territoria iurisdictioni ei subiecta, habent ferè suos curatores, quos etiã minus ppriè pfectos appellamus: de quibus post agemus. Oportet autem pfectum esse equestris ordinis, agros & fundos proprios in ea ipsa pfectura, cui pfectitur, habentem. Neq; cetero autem, neq; regio vel ducali genere orto conferrri pfecturam fas est. Nec duas cuiq; habere licet: Ac ne unam quidem, primariam duntaxat & iurisdictione pceditam, cum primaria Castellania vel Palatinatu eiusdem satrapie, Posnaniensi & Cracoviensi exceptis: In quibus nõ idem ius est. Ne Silesiæ quidem cadunt sub hęc legem. Habet pfectus quilibet suum vicarium, quem Vicecapitaneum vel burgrabium vulgò vocant: Nos subpræfectum fortassis non ineptè dixerimus, penes quem est vicaria pfecturæ totius potestas, & rerum iudicatarum executio. Habet & alterũ administrum statorum, ac certis temporibus peragi

Majoris
 Polonię
 generalis
 Capitaneus.

De pfecturis leges.

Vicecapitaneus.

Index ca.
strensis.

Notarius
castrensis.

Praefectura
totius Po-
loniae.

solitorum iudiciorum, quem iudicem castrensem dicunt. Vtrunque arbitratus suo creat & abdicat. Sed utrunque iuratum idem, atque ipsum praefectum, & ex equestri ordine esse, certaque bona terrestria in ea ipsa praefectura habere oportet. Nec eundem iudicem & suppraefectum, terrestremve & castrensem iudicem esse fas est. Habet item praefectura quaeque actuarium iuratum, quem notarium castrensem nominat. Non sunt autem satrapijs, verum arcibus ac territorijs ferè, quæ districtus vocantur distinctæ praefecturae. Nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur. Sunt verò haec totius Poloniae praefecturae: In maiore quidem Polonia unica generalis, Posnaniense, Costense, Vusshouen. Calisienne, Gnesnense, Pysdrense, Coninense, Kcinense, & Naclense territoria complexa: In minore autem Cracouiensis, quæ præter primum, alia tria territoria, videlicet Prossouiense, Xianzense, & Lelouiense in se continet. Præter eam sunt, Sandecensis & Biecensis praefecturae cum iurisdictione. In Sendomiriensi verò satrapia sunt: Sendomiriensis, Radomiensis (Stenzicense quoque territorium dudum complexa,)

quod

quod iam peculiarem præfectum habet. Corci-
 nensis, quæ & nouæ ciuitatis dicitur, Chenci-
 nensis, Opocinensis, Pilsnensis. In Lublinensi e-
 iusdem nominis præfectura est, & Lucouiensis.
 In Siradiensi Siradiensis, quæ Schadcouiense
 quoque & Radomscense & Petricouiese terri-
 toria annexa habet. Velunensis item & Ostres-
 fouiensis. In Lenciciensi unica est, tria habens
 territoria, nimirum Lenciciense, Brezinen-
 se, & Orłouense. In Cuiavia Brestensis, Crusuicien-
 se item & Cocaliense, & Predecense territoria
 adiuncta habens: Iuni-vladislauiensis cum an-
 nexo Bydgostiensis territorio: & Bobro-unicen-
 sis, Dobrinense, Ripinense & Lipnense terri-
 toria complexa. In Russia Leopoliensis, Premisli-
 ensis, Sanocensis, Haliciensis, Chelmen-
 sis, & Crasnostauiensis. In Podolia Camenecensis atq;
 Trebovuliensis. In Belsensi satrapia Belsensis,
 Buscensis, Grodzensis, & Grabenecensis. In Plo-
 censi unica cum tribus alijs territorijs, Zaru-
 crensi, Mlauensi, Srenensisiue & Srensensensi. In
 Masouia Cynensis, Vižnensis, Varsaviensis,
 cui Nurense quoque territorium paret, Vyss-
 grodensis, Zacrocimensis, Ciechanouiensis, Lō-
 zensis,

Zensis, Rozanensis (in qua est & Macouienſe ter-
 ritorium) & Liuenſis. In Rauenſi verò ſatrapia
 tres præfecturae ſunt, Rauenſis, Goſtinenſis, & So-
 chaciouienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis &
 Zatoriſis. Præter has præfecturas ſunt & aliæ
 de ſuperioribus ferè detractæ, quæ peculiariter,
 quamuis minus latine, tenuta, earumq; præfecti
 tenentarij vulgò vocantur: qui partim non ha-
 bent ſua territoria, partim habent, verum ſine
 ulla iuriſdictione in nobilitatem. Nam ea eſt pe-
 nes veros præfectos, quibus eſt. Quæ voluntate
 Regiæ ppter utilitatem, vel aliqua alia de cauſa
 detractæ ſunt. Sunt autem ij tenentarij curatores
 modo regionum prædiorũ atq; reddituum, & ca-
 ſtellarum plebisq; ſubiectæ, nõ diſſimili conditione
 magni pcuratoris arcis Cracouiſis. In ijs leges
 ex, quæ de præfecturis dudum cõmemoratæ ſunt,
 locum nõ habent. Omnium autẽ præfecturarum
 redditus partim ex agricultura, & re pecuaria,
 partim è molis frumentareis & ſyluis, partim è
 cenſibus, & penſionibus agreſtium & oppidano-
 rum pueniunt, & vel certo pacto præfectis lo-
 cãtur à principe, vel eorum fidei cõmittuntur,
 ita vt rationibus reddendis obnoxij ſint. Condo-
 nantur

Præfecturæ
 ſine iuriſ-
 dictione, ſi
 ue tenuta.

Præfectu-
 rarum re-
 ditus & ad-
 miniſtra-
 tio.

natur etiã interdũ ob eximia merita. Oppignori quoq; prefecturas nõ inusitatũ est, eas praefertim, qua iurisdictione carẽt, quaq; nõ sunt primarię cuiusq; satrapix. Sed ita demũ id legitimũ est, si rata redituũ portio quotãnis de capite deducatur. Quod cũ in desuetudinẽ abiisset superiori tempore, comitiorum decreto nunc reuocatum est. In iis verò prefecturis, qua iurisdictionem habent, si usus reipubl. oppignorationem requirat, etiam assensu senatus comitali opus est. Sola Sendomiriensis priuilegio quodam neque oppignerari, neque locari perpetua locutione potest. Habent & episcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & praefectos suos: Sed hoc nomine principi nequaquã obnoxios. Habet arx Cracouiensis peculiariter decem custodes, qui burgrabii, sumpto à Germanis vocabulo, appellantur, sine ulla potestate, praefecti auctoritati obnoxios: Qui pacis iuxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quando opus est, excubias per se, vel per ad ministros suos seruant: Habentque militia uacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinę & alia metalla

Sendomiriensis prefecturę priuilegiũ. Praefecti alij præter regios.

Burgrabii Cracouien-tes.

Zupparij siue salinatores.

habent suos curatores & administratos iuratos, & rationibus reddēdis obnoxios. Praest autē salinis Bochnensibus & Veliscensibus, earūq; administris & operis vnus salinator, quem Zupparium Craconiensem vocant. Russicis item vnus, quem Russicum appellant. Et est honorata hac vtraque curatio. Sed neque in regni, neque in curiae, neque in terrestribus magistratibus numeratur. Quemadmodum neque telona, siue quastores teloniorum, neque tributorum atque exactio-
 num publicarum exactores. Et ij verò vtriq; rationibus reddendis obnoxii sunt. Telona quidem, si non redemerint telonia: Quod faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum terrestrium magistratuū conuicere libuit, propterea quòd eorum curationes ad praefectorum officia non nihil accedunt. Scribam quoque siue notarium thesauri regii nihil vetat his aduicere, quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium adiungit. Est & scriba castrensis, quem etiam notarium campestem vocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum. Sunt etiam à terrestribus magistratibus non multum diuersa ministeria quadam in aula
 princi-

T4

Telonaz.

Exactores
tributorū.Notarius
thesauri.Scriba ca-
strensis.Officia cu-
iz.

principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum
 administri terrestrium plerorumq; & regni of-
 ficialium (quorum sunt cognomines) quotidia-
 nis ministerijs in aula principis funguntur, fi-
 demque suam principi ad suum quisque ministe-
 rium iureiurando obstringunt. Sunt autem ij:
 Marescalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurari-
 us, Succamerarius, Referendarij duo, pincerna,
 structor mensæ, subdapifer, dapifer, magister cu-
 linae, & præfectus curruum. Nuper etiam his
 accessere, Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ.
 Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus
 magistratibus & officialibus cognominibus suis
 distinguuntur: Nempe ut Marescalcus curiæ,
 thesaurarius curiæ, atque eodem modo alij dican-
 tur. Nec suo an & Secretarii in hunc ordinem
 referri debeant, licet nullum peculiare certum-
 q; munus attributum habeant, sed ad nutum
 principis præsto sint in obeundis eius nomine le-
 gationibus, in scriptionibus & lectionibus pu-
 blicarum & Regiarum scripturarum, in acci-
 endis ac deducendis ad regem, vel in senatum il-
 lustribus hospitibus & legatis principum, in ex-
 quirendis & referendis sententiis ægrotorum, &

Secretario-
 rû officia

à consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro principe locis, factis, & causis controuersis, regionum praesertim hominum & administrorum inter ipsos, vel cum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta, & cū dignitate coniuncta ministeria. Numerus eorū certus non est. In his eminet unus, qui appellatur

Primi Secretarij officium.

primus seu maior Secretarius. Is absentiu Cancellariae praesidium vicem supplet in aula & comitatu principis: Nec tamen, ut illi, gestat signū regium, sed quoties op^o est, petito ab ipso annulo signatorio tā diplomata publica, quā epistolas ipso praesente signat. Quod si is quoq; absit, peragit ea quispiā de ceteris Secretarijs, quē princeps iusserit. Habet autē primus quoq; Secretarius secundū Cancellariū & Vicecancellariū praerogatiuā capessendi honores publicos & magistratus, qui vacauerint: In arbitrio tamē regio positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Marescalco.

Marescalci curiae.

Marescalcus curiae absente Marescalco regni agit omnia, quae illius muneris sunt: A praesente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea, quae sunt maioris momenti peragenda, praesertim cum eò pariter

pariter principi erectum sceptrum. *Theſaurarius* item *Theſaurarij* regni absentis vices gerit, adhibeturque & ipse a presente ad pleraque omnia. *Succamerarius*, est magister cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumque domesticorum principis administrorum: Sub cuius potestate est suppellex ad lectum & cubiculum principis, cultumque corporis pertinens. *Ianitoribus* quoque idem preest. *Referendarij*, sup-

Theſaurarius.
Succamerarij.
Referendariorum.

plicum libellorum magistri sunt, & querimoniis hominum audiendis, *Cancellarij*que, ut verbo legis utamur, referendis praesunt. Quinetiam in litibus urbanis disceptandis praesto sunt eidem *Cancellarie*, eiusque permissu exponunt regi cum consilio causas & controuersias litigantium. Nuper adeo sententias quoque rogari ceperunt in regis iudiciis. Sunt autem duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. *Ductores copiarum*, *magistri stabuli*, *magistri culinæ*, & *praefecti curruum* quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. *Ceterorum munerum iam sunt explicata in terrestribus officiis & curationibus. Eadem enim sunt horum, atque illorum: Sed cedunt hi illis presentibus in sua cui-*

Alia mini-
steria auli
ca.

que satrapia siue terra. Hac autem omnia hono-
rata sunt ministeria. Minus illa, interioris cu-
biculari seruatoris, curatoris lecti, atque dispensa-
toris. Caterum stipendarii & aulici principise-
quites, Concionatores, & sacrifici, quamuis ho-
norato sint loco, tamen inter officiales non cen-
sentur: Multò minus stipendarios siue satellites,
cubiculariūque, & pueri: Sed perpetui sunt ad-
ministri principis, & præsto sunt ipsi iter faci-
enti, & quouis loco manenti. Ac sacrifici quidem
per vices operantur sacris quotidie presente re-
ge, Canunt etiam festis diebus, benedictionesque
& gratiarum actiones ritu Christiano ad men-
sam eius peragunt. Concionator sacris concioni-
bus fungitur. Aulici verò (sic enim vocantur)
equites equis stipendia merent, præsidii honorif-
que regi causa, & equestrem eum vel curru-
lem equestres ferè comitantur. Qui equitatus
numerosus est atque splendidus, nobili iuuentu-
te constans. In qua sunt complures magistrati-
bus & officiis non modo aulicis, verum etiam
terrestribus præditi. Ei verò Marsalci mode-
rantur. Cæteri ministri non habent necesse e-
quos alere. Itaque pedestres prodeunt in publi-

Aulici e-
quites.

cum principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatum est, ut equites quoque aulici pedestres equestrem principem antecedant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regius, vel oppidatim suppeditatis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his stipatores, praesidi causa sunt circum principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed auget maiestatem principis. Cubicularii & pueri praesto sunt ad quaevis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in acciendis in senatum & ad regem consiliariis, & perferendis quoquo versus, literis, mandatis, edictisque regis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato principis equi subministrantur: Quae subuectiones, & lingua vernacula poduoda vocantur: Cursum publicum latinum vocant. Incedentem in publico principem, aulici quidem antecedunt, stipatores praelongis securibus more peditum Germanorum armati latera eius cingunt, Cubicularii verò cum pueris subsequuntur: Sed ita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularii puerique, episcopis ac secretariis ecclesi-

Stipatores
sive satellites.

Cubicularij & pueri.

Cursus publicus seu poduoda.

astici ordinis proxima principi loca honoris causa concedant: Nisi fortè regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarii cum proceribus antecedunt: Reginam verò longus ordo sequitur nobilium matronarū & puellarū.

Viliora ministeria.

Hec igitur est ratio uniuersa aule & comitatus regii. Mitto enim cantores, abaci custodē, mapparium, canum venaticorum curatores, dimensorum distributores, ianitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora ministeria: Quae magna est turba, & sumptibus principis alitur. Et

Reginæ comitatus.

quoniam omnia persequimur: Volumus quidem certè: habet etiam regina suum comitatum, nec modo puellarum & matronarum, quae in gynaeceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum, & aulicorum, & in his peculiare administratio sine officiales. In primis magistrum curiae, qui omnibus praest, Reginamque prodeuntem cum sceptro antecedit: & magistram curiae, matronam gynaeceo moderantem: Deinde Cancellarium, vel Secretarium: Cuius sunt munera, literas nomine reginae conscribere, & signare, & legere, & cōpellatibus eā responsa dare. Quod quidem nescio an cū magistro curiae cōmune habeat.

Magister curiae.
Magistri curiae.
Cancellarius siue secretarius.

Est

Est autem & hic discrimen inter Cancellarium
 & secretarium, quòd hic non gestat signum regi-
 nae, sicut illæ: sed ab ea, quoties opus est, utendum
 accipit. Habet regina etiam thesaurarium su- Admini-
stri reginae.
 um, & pincernam siue pocillatorem, & structo-
 rem mensæ, & subdapiferum, & dapiferum, &
 culina ac stabuli magistros singulos: Itemq; dis-
 pensatorẽ, abaci custodem, mapparium, & iani-
 tores eodem, quo regij sunt honoris discrimine:
 Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes à
 rege præbentur. Indidem ipsius quoq; regina mē-
 sa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris,
 & iumenta comparantur. Quod si ea regi super-
 stes sit, vidua de suo, ac de fructibus & redditibus
 eorum bonorum, que rex ipsi dotis ac donationis
 propter nuptias nomine de amplissimi consilij Ecclesiasti-
ci honores
& magi-
stratus.
 sententia attribuerit, sese cum uniuerso comita-
 tu suo deinceps sustentat. Atque hac de magi-
 stratibus regni, terrestribus, & aulicis nobis
 decursa sunt. De ecclesiasticis magistratibus,
 honoribus, ministerijs & curationibus, quales
 sunt secundum Archiepiscopos & episcopos,
 suffraganeorum, abbatum, præpositorum, De-
 canorum, Archidiaconorum, scholasticorum,

cantorum, custodum, cancellariorum, vicariorum in spiritualibus, officialium, commissariorum, ministrorum, priorum, custodum sive guardianorum, pœnitentiariorum, parœcorum, quos etiam plebanos vocant, non est operæ precium hic nos persequi: Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conuentualium, vicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ ceteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rempubl. pertinent, exceptis Archiepiscopis & episcopis, & si quibus fortè præterea peculiariter quaedam reipub. munera, quorum superius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par est, honor eis & omnibus sacerdotibus habetur solo sacerdotij nomine: Maior etiam olim habebatur: id quod è vetustioribus literarum monumentis deprehēditur. Omnes autem ij episcoporum & Archiepiscoporum potestati & iurisdictioni subiecti sunt, præter, si qui pontificis maximi, cuius eximia potestas est, auctoritate exempti sunt. Plebes urbanae, oppidanæ, vicinæ, & agrestes partim principi parent,

Ecclesiastici ordinis dignatio.

Plebs Polona.

rent, partim proceribus & equitibus: partim certis sacerdotijs attributa sunt. Reguntur autem à suis quæq; dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex æquo & bono siue ex arbitrio magis, quàm certis legibus. Quanquam non carent tamen suo quæq; iure: Quod non est unius modi, quemadmodum posterius ostendemus. Præter dominos autem, eorumq; præfectos & procuratores, habet plebs quæque oppidatim, vicatim, & pagatim suos magistratus. Ac in pagis quidem scultetum, siue aduocatum hæreditarium vocant, qui est quasi deductor ac defensor coloniarum: qui vel ipse per se, vel per vicarium suum, quem & ipsum aduocatum, seu iudiciale, vocant, cum adiunctis aliquot ex aratorum numero scabinis (sic appellantur iudices, siue assessores iudicij) ius dicit. In ciuitatibus autem & oppidis & vicis præter hos, sunt etiam consules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos est ciuitatis cuiusque gubernatio & custodia: in delinquentes animaduersio: publicorum commodorum administratio, curaque adificiorum & sartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præsidet

Plebei magistratus.

Scultetus siue aduocatus hæreditarius.

Aduocatus iudicialis. Scabini.

Consules siue decuriones.

Magister
ciuium.

magister ciuium, quem vulgò proconsulem vocitant, qui eos, quoties opus est, conuocat, & in consilium adhibet. Nam leuiora sine illis ipse gerit. Consul non idem est ubiq; numerus. Habent item singulæ opificũ societates & contuber-

Magistri
contuber-
niorum.

nia in qualibet ciuitate & oppido suos magistrōs, & his adiunctos aliquot seniores. In maioribus

Aediles.

urbibus sunt etiam aediles unus & alter de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæstores, & sartorum tectorum curatores. In oppidis verò & vicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magistratus in oppidis præsertim, iuratos esse oportet, p̄ter aduocatos hereditarios. Nullos autẽ cõmunes magistratus pagi inter se, neq; ciuitates habent. Hæc de plebeijs magistratibus. Creandorum magistratuum, &

Magistra-
tuum creã-
dorũ ratio

honorum mādandorum in Polonia non una est ratio. Olim episcopi ex præscripto sacrorum cano-

Episcoporu
nũ electio.

num à collegijs primariorum sacerdotum, quæ capitula cathedralium ecclesiarum vulgò nominant, legebantur. Nunc princeps, umbratili quadã electione illis relicta, aut ne relicta quidẽ, solus arbitratiu suo edit episcopum, & pontifici max. cõmēdat, (quod fiebat etiã à collegijs) ut ei

Nomina-
tio.

autho-

*authoritate approbetur, p̄ficiatur, & ab alijs e-
 piscopis consecretur. Cœperunt autem sic editi si-
 ue nominati indulgentia vel conniuentia quadã
 admitti ad consilia publica, priusq̄ approbentur
 à pontifice: Non item ad functiones sacras, &
 iurisdictionem ecclesiasticam, & administrati-
 onem bonorum. Sed à morte episcopi collegium
 sacrum distributis inter se curationibus bona
 vacantia administrat: Excepta Gnesnensi dice-
 cesi, quæ peculiarem habet Oeconomum, etiam
 vivente Archiepiscopo. Ius autem dicit in ea iu-
 xta ac in alijs dicecesibus vacante sede unus ali-
 quis, quem collegium administratorem tempo-
 rarium renunciauerit. Abbatum & præposito-
 rum eligendorum ius collegia monachorum ha-
 ctenus retinere: Sed iam vix retinent, ab epis-
 copis primũ, deinde à regibus etiã labefactatum
 & violatum. Ad electionem quidem certè Regi-
 us assensus, & episcopi authoritas accedat oportet.
 Cæterum in sodalitiis & conuentibus fra-
 tum mendicantium neutrum horum requiri-
 tur. Ne in inferioribus quidem & quasi vicariis
 locupletiorum monasteriorum curationibus,
 quas ferè p̄posituras vel prioratus vocãt. Pre-la-*

Oecono-
mus Gnes-
nensis.

Admini-
strator.
Sacerdoti-
orum col-
latio.

Abbatum
electio.

Sacerdo-
tiorum co-
latio.

ti & canonici ecclesiarum cathedralium partim à pontifice max. partim ab ipsarum episcopis alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in unaquaque ecclesia prælatorum, & nonnullorum canonicorum edendorum, siue commendandorum, & ut vulgò loquuntur, presentandorum ius regi concessum est pontificum superiorum indulgentia. Indultum est idem ius etiam privatis quibusdam, præsertim episcoporum curatoribus, in alijs quibusdam sacerdotijs. In parœcijs verò & alijs minoribus sacerdotijs usitatum & legitimum est, ut ius edendi sit penes eos, unde profecta est dotatio cuiusque sacerdotii, vel in quorum bonis id, proventusq; eius siti sunt, sic tamen, ut penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, diiudicatio. Quod de illis quoque qui à rege, vel alio quopiam profano commendantur, siue presentantur intelligendum est. Vocantur autem patroni usitato vni pontificio nomine, collatores etiam vulgò, qui ius hoc edendi, siue presentandi habent: Quibus inuitis obtrudi sacerdotem siue beneficiarium per legem non licet, ne pontificis

ficis quidem maximi auctoritate: nisi ii sese in-
 dignos eo iure reddiderint, aut intra tempus le-
 gitimum uti eo neglexerint. Obtruso pœna est
 proscrip̃tio. Quæ sic obiter, & præter institutum
 propemodum hic nobis perstricta sunt. Ad pro-
 prios rei publ. Polonæ magistratus reuertamur.
 Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem
 Senatum regni princeps legit, & iure iurando
 obstringit sibi & regno siue rei publ. Idem confert
 præfecturas, ceterosque omnes magistratus, ho-
 nores & ministeria publica. Sed in magistrati-
 bus regni illud receptum est, ut non nisi in comi-
 tiis renuncientur. In iudice verò & subiudice, &
 scriba siue notario terrestribus ita est adstricta
 legibus potestas principis, ut nobilitas eius satra-
 pia siue territorii, cuius iudex, vel subiudex, vel
 scriba decessit, conuentu instituto auctore &
 præside palatino, quatuor patres familias equi-
 tes eligat: de quibus princeps unum, quem vult
 in locum vacantem surrogat. Abrogari verò
 magistratus, aut honor ullus nemini potest, ni-
 si per maximam vel mediam capitis diminutio-
 nem, hoc est, libertatis, ciuitatisue, siue nobilita-
 tis & bonæ famæ amissionem: aut si quis alium

Senatus &
 magistratu-
 um eque-
 strium cre-
 andorum
 ratio.

Iudicis, sub
 iudicis, &
 notarij ele-
 ctio.

Magistra-
 tus & ho-
 nores per-
 petui.

magistratum honorémue adeptus sit, quem cum priori retinere iure non possit. Ipse se quisq, abdicare arbitrato suo potest. Præfectura, & metallorum, teloniorumq, curatione princeps amovere quemlibet, quando vult, potest, nisi cui ipse promiserit, ac diplomate cauerit, ut ad certum tempus, vel quoad vixerit amoueri nequeat. Aulico item magistratu & ministerio amouere quemq, regi licet. Non temerè tamen id facit, nec ferè sine nota ignominix: nisi lex iubeat. Exactores tributorum annui ferè creantur à rege, vel

Plebeiorū
magistratu
um creatio

comitali placito. Plebeios magistratus partim domini, vel præfecti creant, partim ipsi sibi ciues & oppidani legunt, præter Cracouiam, ubi Palatinus ius legendi senatus habet, abrogandi non

Cracouien
fis consuli
creatio.

habet: Nec nisi morte, aut maxima mediæ capitis diminitione honoris amittitur: Ex omni etiam numero viginti quatuor consulum, quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos præsidentes vocant: de quibus certo ordine singuli sunt magistri ciuium in sex hebdomadas. Nec multum diuersa est ratio consulum in aliis quibusdam ciuitatibus & oppidis: Nisi quod præfecti in sua quisq, ditionis oppido unum

aut

aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiræ, Clepariæ, & Prossoniæ magnus procurator arcis Cracouiensis, cum in legendis consiliibus, tum in aliis rebus præfecti vicem obtinet. Idem aduocatum & scabinos iuris supremi Theutonici siue Magdeburgernsis legit. Cæteros autem ^{iudicium} scabinos, ipsi consules siue decuriones in sua ^{iuris supre-} ^{mi creatio.} quique ciuitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Cracouiæ aduocatum quoque iudiciale.

Cæterum Scultetus siue aduocatus hereditarius in quouis oppido, vico atque pago semel à domino constitutus magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, rei publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen ius fasque domino amouere scultetum, & aduocatum hereditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi precio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum estimationem emolumentorum atque adificiorum. Nisi quid enorme & priuatione dignum is commiserit. Quo quidem iure multi sic abuti cæpere ad augenda commoda sua, ut scultetis & aduocatis

Scultetus
siue aduocatus hæ-
reditarius.

Reditus
magistra-
tuum.

hereditarijs sine ulla culpa eiectis prorsus, vel in ordinem redactis, agros eorum praedijs suis adiunxerint, iudiciis verò iudiciales aduocatos arbitrato suo praeficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestrium verò & aulicorum nulliferè sunt. Ne urbanorum quidem & oppidanorum, & agrestium ulliferè certi sunt. Honorem Polonij satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum premium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunq; conseruantur. Sunt tamen certa mercedes, & quasi sportula, qua iudicibus iudiciorumq; administris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & praedijs, partim è salinis, vel telonijs, siue alijs quibusdam pensionibus à principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli per amplos habent, unde non modo ipsi commodè & cum dignitate viuere, & senatoria munera lautè sustinere, verum etiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & ministros suos rectè alere ac tueri, & omnem cultum diuinum cū dignitate administrare, & egenis denique

Episcoporum, & aliorum sacerdotum reditus.

que

que liberaliter subuenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Polonia consensu iam inde ab initio suscepta religionis Christiana attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatas, vel commutatas: indeque cum alijs quibuslibet sacrorum administris, tum paræcis, prelatiis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces, & territoria, partim præcorum itidem principum & regum, partim priuatorum munificentia adiecta. Ne abbatum quidem, ac cæterorum sacerdotum, primariorum præsertim, quos prelatos vocant, & monasteriorum, atque etiam paræcorum pijs & honestis vsibus male prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, vel empta aliunde bona, censusue sacerdotijs adiungendo, templorumque splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum diuinum redderent. Atque hæc omnia cum

Præcorum
Pol. diuina
cultus au-
gendi stu-
dium.

Benignitas
dei in pios.

ipsis adeò personis ecclesiasticis maiorum legibus
ac principum benignitate immunia sunt a ple-
risque omnibus muneribus & oneribus publicis.
Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem
sacrum munificentia superioribus temporibus,
hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo libera-
les erant, licet minus curæ laborisq; rei familiari
impenderent. Nunc passim in alienas donatio-
nes ac decimas inuaditur longè maiore auaritiæ
rapacitatisque infamia, quam egestatis releua-
tione. Atq; id tentatur etiam (proh nefas) placi-
to & authoritate comitiorum publica, quare-
frenari potius talis priuatorum hominum te-
meritas & iniustitia deberet: ut fuit refrenata
antiquioribus constitutionibus & magistratu-
um seueritate laudabiliter iuxta ac utiliter. O
tempora: ò mores. Nos ad institutum nostrum
reuertamur. Multi tamen è sacro ordine nullos
habent certos redditus: sed partim Episcoporum
& opulentiorum non modo sacerdotum, verum-
etiam profanorum stipendijs, partim cetera
multitudinis quotidiana beneficentia & quasi
stipe vitâ sustentant. Quales ferè sunt etiã ij, qui
vocantur mendicantiũ conuentus, siue collegia.

Sed

Sed nos honorum & magistratum omni fermè
 ratione explicata, ad iudicia transeamus. iudicia; Eo-
 rum autem ratio varia & perplexa est in Polo-
 nia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum Ecclesiasti-
 ca iudicia. & apud alios Christianos populos, sua, quibus
 cæteri quoq; homines, nobiles pariter ac plebeij
 obnoxij sunt aliquatenus in ijs præsertim causis,
 quæ cum religionis, aut personarum, rerumue
 sacrarum ratione aliqua ex parte connexæ sunt:
 Quales sunt, de institutis & ritibus religionis, Ecclesiasti-
 ci fori cau-
 sa. quæq; his aduersantur de impietate, heresi, schis-
 mate, magia, incantationibus, sænore, sacerdo-
 tiorum cauponatione, quam Simoniam vulgò
 vocant: Itemq; de decimis, & fundis, & quibus-
 us censibus ac redditibus ecclesiasticis, de cade, vi,
 & in iniuria sacris initiato homini, reiue, aut lo-
 co sacro, seu sacerdotii fundo illata. Ad hæc de
 iure patrociniij siue patronatus, quod vocant, &
 de sacerdotiorum iure quæuis controuersia, item
 quæ de iure matrimonij & natalium, & de mi-
 serabilium egentiumque personarum iniuriis,
 quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta,
 oriuntur. Testamentaria causæ profanorum
 hominum in hoc æquè ac profanis foris

disceptantur, dummodo extra iudicium testamenta sint condita. Aliter enim, in eo foro disceptantur, in quo sunt condita. Nisi quid fortè legatum sit pietatis ergò, & ad piam causam, ut vulgò loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumue ministris, aut egenis: Quæ causa propria est ecclesiastici iudicij. Est autem iudiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum vices gerunt ij, quos vocant vicarios in spiritualibus, Cancellarij, & officiales: Inter quos unus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab episcopis, eorumque vices gerentibus provocatio est ad Archiepiscopos: Et ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopoliensi Archiepiscopo: Idq; eo nomine, quòd ille est legatus perpetuus, siue, ut vulgò loquuntur, natus sedis apostolica. Pertinent autem ad eius provinciam hi Episcopi: Cracoviensis, Vladislaviensis, Poseniensis, & Plocensis in Polonia, Vratislaviensis in Silesia Bœmicæ ditionis: Lubussensis in Marchia Brandenburgensi, Vilnensis in Lithuania: & Medniciensis in Samogitia: Olim Culmensis quoque in Prussia, & Camenensis in Pomerania sub eo fuere. Sed auulsi sunt postea. Ad

Leopo-

Iudices ecclesiastici.

Archiepiscopi Gnesnensis iurisdictionis.

Leopoliensem verò, Pramisiensis, Chelmenfis, Camenecensis, Lucensis, siue Luceorienfis, atq; Kiouienfis. Extrematandem prouocatio est ad pontificem max. antiquissimo Christianæ religionis instituto. Omnes autem iudices ecclesiastici iudicant, siue ad eò iudicare debent è præscripto ecclesiasticorum & pontificiorum canonum.

Executio rerum iudicatarum ab ecclesiasticis iudicibus.

Et præter diras siue censuras & interdicta ecclesiastica, habent ius quoddam coërcendi fontes, in sui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem restrictius, ita vt contra hos ad executionem rerum iudicatarum, urbanorum, ac terrestrium magistratuum opem ad extremum implorare necesse habeant. Nec ij iure eis deesse possunt, aut debent. Habent & profani inter se nobiles iuxta ac plebey sua iudicia: quibus sacris initiatum aut sacerdotio præditum præesse non licet. Ac nobilitas quidem terrestribus iudicijs peculiariter subest: quæ à iudice, subiudice & notario terrestribus exercentur, alibi quidem quater, alibi sexies quotannis, alibi verò singulis mensibus: Nisi fortè iudex, subiudex, aut notarius desit: aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiæ (de quibus paulò post dicemus) inter-

Terrestria iudicia.

ueniant. Tunc enim silent iudicia nobilitatis, non terrestria modo, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia siue palatinatu certa oppida, in quibus ius hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona agrosq; habenti. Nec euocari quenquam è suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogatiua recesserit. Caterum qui nulla habet bona terrestria, conueniri hoc iure non potest. Ne sacerdos quidem, exceptis causis finium regundorum, & adscriptitii alieni profugi, cæsi, vel vulnerati: aut si ullo alio, quam sacerdotii nomine bona terrestria possideat, Oppida verò ac territoria iudiciaria hac sunt: In Cracouiensi quidem satrapia Cracouiensis arx, Prossouia, Xianzum, Lelouia, Biełzum, Cichouia, In quo oppido & Sandecense territorium indicatur: In Posnaniensi, Posnania, Costenum, & Vvschoua: In Sendomiriensi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Vislicia, Pilsna: In Calisiensi, Calisia, Gneźna, Pysdri, Coninum, Keina, Naclum: In Siradiensi, Siradia, Schadcouia, Petricouia, Radomsci, Itē Velunia & Ostressouia: In Lenciciēsi, Lencicia, Breżini, & Orlouia: In Brestensi, Breste, Crus-

Iudiciorū
terrestriū
loca.

Crusuicia, Couale, & Pradecia: In Inouuladis-
lauiensi, eiusdem nominis oppidum & Bydgostia:
Itemq; Dobrinũ, Ripinũ, & Lipnũ: In Russica
Leopolis, Premislia, Sanocũ, Halitia, & Chel-
ma: In Podolica, Camenecia, ac Treboulia: In
Lublinensi, Lublinum, & Lucouia: In Belsensi,
Belsum, Buscum, Grodlum: In Plocensi, Ploscũ,
Plonscum, Bielscum, Racianzum, ZawucrZe,
Mlawua ac Srenscum: In Masouia, Cyrscum,
Vižna, Varsauia, Nur, Vissegradum, Zacroci-
mmum, Ciechanouia, Lomža, Zembrouia, Roža-
num, & Liua: In Rauensi Rana, Gostinum &
Sochacionia. In Silesia verò Osuiencimense &
Zatoriense territoria suos utrunq; peculiare
habet iudices, quicum delectis de nobilitate ius
dicunt, prefecto presidente. Adeundem modum
& Seueriensis Episcopi Craconiensis ditro suum
habet. Olim in Silesia ipsi duces in sua quisq; di-
tione iudiciis presidebant. His iudiciis discep-
tantur plerq; omnes causæ nobilitatis priuatæ
ac ciuiles, quemadmodum loquuntur iurecon-
sulti, ac ciuilitate institute. Regundorum finium
controuerſia hoc ipso quidem iudicio primum
disceptatur inter equites, vel inter equitem

Terrestris
 iudicij cau-
 sæ.

Succame-
rarij iudici-
um.

Commiffa-
rialia iudi-
cia.

Capitaneo-
rum, feu
præfecto-
rum iudicio.

Et sacerdotem: Sed ad extremum ad Succame-
rarium terrestrem remittitur: Qui in rem præ-
sentem veniens, ipse per se, vel per vicarium su-
um camerarium illius territorii eam definit,
certisq; metis atque signis fines controuersos de-
signat. Atque hæc est unica Succamerariorum
iurisdictio. Cæterum si cum regis bonis equiti
sit controuersia, non apud terrestre Et Succame-
rarij iudicium ea disceptatur, Sed princeps e-
quite postulante edit recuperatores aliquot de
senatu ac terrestribus magistratibus siue offici-
alibus eius satrapix, in qua est controuersia:
quos commissarios appellamus. Inter quos etiam
Succamerarius esse solet: Qui in rem præsentem
venientes iudicium id per agunt. Idem fit, si sa-
cerdotalis fundus Et ager cum regio controuer-
sos fines habeat: Nisi quod episcopus quoque e-
ius diocesanos editis à principe recuperatoribus
vnum aut alterum de suis adiungit. Eademque
ratio est petendi recuperatores à principe in cau-
sa herciscundæ familiaræ, siue diuidunda heredi-
tatis inter fratres & propinquos. Quanquam
hoc iudicium etiam præfectus exercere potest.
Criminales verò causæ de stupro, incendio, la-

troci-

*trocinio, & vi armata alienis adibus illata ad
 prefectorum suæ capitaneorum in sua cuiusque
 prefectura iudicium pertinent. Civiles item,
 quæcunque aduersus eos equites instituuntur,
 qui certos agros & bonæ terrestriæ nulla habent,
 & qui, licet habeant, obligatione tamen sua ei
 foro obnoxios sese fecerunt, aut merent publica
 stipendia, aut sacris initiato homini damnum
 vel iniuriam intulerunt, aut alienum adscrip-
 titium detinent, aut obstaculis denique liberam
 fluij navigationem impediuerunt, aut si quis
 executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit au-
 tem ius prefectus in arce, aut alio loco publico
 suæ quisque prefecturæ sexta quaque septimana
 per se ipse, vel per vicarium suum iudicem ca-
 strensem. Atque hæc sunt iudicij castrensis causæ.
 Officij vero sunt, rerum iudicatarum executio:*

*Castrense
 iudicium.
 & officium*

*viduarum de bonis dot alibus eiectarum, & ali-
 orum spoliatorum restitutio: Itemq; in depre-
 hensos in scelere, & recenti, vt dicunt, crimine,
 aut si quis rem alienam apud se deprehensam non
 reddat domino repetenti: Adhæc in turbatores
 conuentuum & iudiciorum, & qui vetitis ar-
 mis vtuntur: in tolerantes censuras ecclesiasti-*

cas ultra annum in iniustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui iuri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos praterius ad forum ecclesiasticum euocant, animaduersionis. In quibus causis quouis tempore cuius querenti presto esse debet praefecti auctoritas per seipsum, vel per suppraefectum suum: Cuius iurisdictionis ad causas officij pertinet, si praefectus ipse ius non dicat. Denique, furti suspectos prehendendi, reosque iudicandi, & supplicio afficiendi ius habet praefectus & suppraefectus eius. Equestres tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati sunt. Porro status controuersae, hoc est, cum de genere cuiusquam ambigitur, & ea causa, qua infamia, confiscationis bonorum, vel capitis poenam (praeter eas, quas dudum praefectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de caede equitis, ad solius principis iudicium pertinent. De quibus is in comitijs demum cum senatu cognoscit. Praeter, si maleficium in loco domicilij principis ipsius, & sub aspectu eius patratum sit. Tunc enim, si author recentis & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur,

Regij iudicij
causae.

datur, absque citatione princeps eum ipse per se, vel per Marescalcum iudicat. De personalibus verò causis civilibus, aut civiliter institutis, quæ alioqui ad forum terrestræ vel castrense pertinent, princeps itidem quouis loco ac tempore cum ijs, quos ad manum habet, consiliarijs civitatum iudicat. Quæ citatio curialis, & post curiam vocatur. Sed eius usus ita restrictus est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in maiore tantum agros ac domicilium habet, non valeat: neque contra. Id autem iudicium regionum terminorum nomen habet, Vbi etiam in præfectos & administratos suorum bonorum & reddituum, quod ad munera eorum attinet, quicumque & undecunque ijs sint, princeps ipse sibi, instigatore ut vocant, officij petente, & cuius postulanti ius dicit: Ac de prouocationibus quoque ab officio castrensi ad se delatis cognoscit. Iniustus tributum publici exactor etiam apud episcopum, palatinum, vel Castellanum loci recte conuenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum silent omnia supra memorata fora, penes principem est ius omne, & iudicium eorum, quæ in castris & in ipsa expeditione

Citatio post curiam.

Regij terminum.

Exactores iniusti ubi conueniantur.

Jurisdictio bellica.

tionē flagitiosè aut sceleratè admittuntur. De iniurijs quidem damnisq; datis in expeditione bellica palatini vel castellani cuius querenti contra suę quisque satrapie, vel territorij homines ius dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porrò iudicijs nobilitatis prouocatio est ad principem: Nisi quòd ea, quę sunt à terrestribus iudicijs, in colloquijs ferè prius disceptantur. Appellatur autem colloquium, peculiare palatini cum dignitarijs, ut vocant, ac terrestribus magistratibus iudicium: Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia suę palatinatu exerceri debet, prouocationem à terrestribus & castrensi- bus eiusdem satrapie iudicijs disceptandarum causa. Quod etiam terminos generales vocant. Vbi & alienationes, & obligationes bonorum terrstrium rectè fiunt. Ab hoc itidem ad regem est prouocatio. Silesi soli colloquiorum usum nò habent, neque principem, sed vicinorum duorum triumue principatuum iudicia appellant, in eisq; acquiescunt. Verum id quoque iam exolescit, pleraq; omni nobilitate in ius terrestre Polonicum sese transferente. Fuit aliquando in co-

Appella-
 tiones seu
 prouocati
 ones.

Colloquia
 & genera-
 les termini

Silesiorm
 prouocati
 ones.

mitiis facta mentio instituenda in Polonia no-
 uæ iudicum decurie, quæ de omnibus prouoca-
 tionibus absque prouocatione cognosceret, quale
 est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed
 non placuit, summam iudiciorum cuiquam, præ
 ter principem concedere. Quo fit, ut principe Iudiciorū &
comperen-
dinatio.
 plurimis & variis iudiciis distento, & aliis mul-
 tis & grauibus tam ampli regni negociis distra-
 cto, lites in multos annos comperendinentur, nō
 sine dolore & querimonia multorum, præsertim
 augeſcente indies cupiditate hominum, nullaq;
 aut exigua certè temerè litiganti, & prouocanti,
 & iniusto iudici pœna imminente. Vnde capita-
 les existunt inter necessarios quoque & cognatos
 inimicitia, cædes innumerabiles patrantur, co-
 actisq; hominibus, & iustis propè exercitibus
 nonnunquam conſigitur, dum offensus longa
 iudicii comperendinatione, armis ius suū quis-
 que persequi ac tueri contendit. Sed ad prouoca-
 tiones redeamus. Earum duplex est ratio: Est e-
 nim appellatio, qua inter litigantes solos discep- Appella-
tio.
Motio.
 tatur iustè ne an iniustè iudicatum sit. Motio
 verò est, in qua iudex à quo prouocatum est, ne-
 cesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua

& legibus aduersa fuerit, ipse pude fiat, mulcteturq³. Quod tamen iam ferme exoleuit. Vtrobique autem Regio vel colloquiorum iudicio iniustum decretum rescinditur, vel corrigitur, vniuersaque causa disceptatur ac dijudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia prouocatum sit. Tametsi non temere admittitur eiusmodi prouocatio. Cognitionum quoque principis de prouocationibus non vna est ratio. Nam de ijs, qua fiunt à colloquijs, non nisi in comitijs cum frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modum de ijs etiam, quæ fiunt à terrestribus iudicijs. Nam de ijs quoq³ rectè à rege cognoscitur in comitijs, si prius ea instituantur, quàm colloquia. Itaq³ indiscriminatim prouocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris verè prouocationibus, quæ fiunt ab alijs iudicijs, etiam extra comitia cognoscit is cum ijs consiliarijs, quos ad manum habet, quouis tempore & loco: sed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum sistere se principi necesse habet vlla ex causa, exceptis fiscalibus. Tam in comitijs autem, quàm extra ea in iudicijs regijs adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magistri, siue Referendarii:

De prouocationibus
 vbi cognoscatur.

*darii: Itemque iudex, subiudex, & notarius eius
 satrapix siue territorii, in quo iudicium exerce-
 tur: præter, cum de prouocatione ab ipsorum iu-
 dicio facta cognoscitur: Habentque ii postremi
 omnium dictionem sententiæ. Atque his ferè fo-
 ris atque rationibus nobilitatis iudicia pera-
 guntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis
 Christianæ institutis alienus, prouocandi ad-
 uersarium ad singulare certamen, & ferro usq;
 ad necem vel deditiõnem de iure & iniuria, ve-
 roq; & falso decernendi, nihil habet commune
 cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel
 tantum à Sigismundo rege seniore admissum est.
 Cum autem liberrimus sit nobilitati Polona ar-
 morum usus, ad iudicium tamen terrestre & ca-
 strensè, & ad comitia nemini armato venire li-
 cuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum ob-
 soleuit. Ecce autem, dum nos hoc opus, typogra-
 pho alterã editionẽ parãte, recognoscimus, p̄diit
 in lucẽ noua forma supremorũ iudiciorũ, in pro-
 ximè præteritis comitijs Varsouiensibus p̄mulga-
 ta & edita. Iudicatur autẽ nobilitas suis legibus,
 quæ pauce sunt, & cõstitutiones vel statuta reg-
 ni vocãtur (Tametsi Masouij peculiaria habet)*

Referenda-
 rij, iudex,
 subiudex,
 & notarius
 terrestres
 in iudicijs
 regijs.
 Duellum,
 siue singu-
 lare certa-
 men.

Statuta
 regni, &
 Masouio:ũ

vel moribus, vel ex aequo & bono, sine adeò iudicium opinionione. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in simili causa à principe iudicata: Per magnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus preconum, quos ministeriales terrestres appellant, magnaq; eis fides habetur, ut idem ac tabellionibus in iure civili Romano & pontificio. Sed sunt uferè illiterati, plebei, & rustici homines, palatini vel delegati cuiuspiam Regii arbitrio, nec semper exquisito delectu creati. Verum in omni ferè functione sua unum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est poena, si causa cadat, vel eam non prosequatur: Ac ne litis quidem impensas reus soluit. Reus condemnatus si iudicatum non soluat, multatur & pigneratur. Condemnatur autem actori in civili causa, quancumque is litem iureiurando interposito aestimauerit. Licet tamen iudici ante iusiurandum eius aestimationem moderari. Si non paruerit rei iudicatae, reus condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exoluerit, praefecti regii eius ter-
 rito-

Res iudicata.

Preco siue ministerialis terrestris

Executio rerum iudicarum.

ritorij, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adiecta certa multa, quod vadium vocant, si is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, duplicatur multa: Sin tertium, triplicatur, quæ vadia duplicata & triplicata appellantur. Quæ tamen sublata iam sunt, Et post interpositum unum vadium, reus si pergat esse contumax, proscribitur. Proscriptus vero, si visese nihilominus suaq; tueatur, cuncta illius præfectura nobilitas cõtra eum armatur. Ac ipse quidem prehenditur, bona verò eius à præfecto possidentur, donec de redivibus eorum, non modo iudicatum, sed multa etiam & vadia solvantur. Indicta verò causa, hoc est, non citatum, neque cõvictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, prehendere nulli magistratui ac ne principi quidem licet, præter furem à servis pœna inter conscios & complices ter editum, aut in maleficio quovis deprehensum, aut qui satisfacere nolit, vel non possit. Præfecto remissiori in executione rei iudicata pœna est, abrogatio præfecturæ: Nisi fortè eam oppigneratam teneat.

Nobilium
prehenfio.

Capitanci
negligen-
tis pœna.

Tunc enim centum marcarum multa ipsi à

Z

princi-

principe irrogatur, detrahenda de summa eius capitali, quoties officium suum non fecerit. Oppidanis verò & plebeis magistratibus equitem etiam in scelere deprehensum sine præfecti auctoritate iudicare omninò fas non est. Sed sufficient hac nunc de iudicijs nobilitatis. Neq₃ enim omnem iudiciorum rationem & formam persequi hic nobis propositum est. Habet plebs peculiaris iudicia, in pagis quidem simplicissima, quæ vel ab aduocatis iudiciarijs, & scabinis, vel à scutetis, vel à præfectis siue dominis, eorumue procuratoribus & administris sine strepitu & figura iudicij exercentur. In urbibus verò & oppidis exactiora sunt: Quibus equites quoq₃, qui in ijs domicilia & ius ciuitatis habent, sunt obnoxij in causis ciuilibus duntaxat. Ea verò partim penes aduocatum & scabinos, partim penes decuriones siue consules & magistratum ciuium sunt, partim etiam penes magistros contuberniorum.

Plebis iudicia.

Rusticana.

Urbana.

Magistrorum contuberniorum iudicia.

Consulum iurisdictio.

Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu & figura iudicij iudicant, hi quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus siue senioribus de leuioribus causis, sui quisque generis opificum:

Consules verò de quibusuis, Proprietatis mo-

do

do & possessionis rerū soli, & hereditatis, itemq; capitalibus atq; sanguinarijs exceptis: *Que ad scabinorum & aduocati iudicium peculiariter pertinent. Parui momenti causas etiam magister ciuium solus cognoscit. A quo itidem, atq; à magistris contuberniorū, ad cōfessum consiliū est prouocatio. Ab his porrò ad Regē. Inoleuit tamē mu ltisin locis mos, ut prius præfectus, vel qui præfecti loco est, appelletur. Atq; inde demum ad Regem prouocetur: Idq; de regijs modo oppidis intelligendum est. Nam qua alii cuiquam subsunt, in iis prouocationes fiunt ad eorum dominos: Ab iisq; sine prouocatione iudicantur. Sed si quis aduersus eum, qui ipsi non subest, iniuste iudicauerit siue per se, siue per vicarium & procuratorem suum, vocari potest eo nomine in ius, cui est obnoxius. Porrò episcoporum & aliorum ecclesiasticorum hominum subditis opem superioris (nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis max.) contra vim & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato autem iudicio (sic enim vocatur id, cui scabini cum aduocato iurati præsident) accuratior seruatur processus iudiciarius. Exerce-*

Scabinorū
iudicia.

Nobilitatis & sacerdotum oppida non subsunt iurisdictioni regia.

Iuratum
iudicium.

turq; id ferè inter conciuēs quintodecimo quoque die, nisi is festus sit: Externis verò & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expositum. Est & tertium genus iudicij huius, quod magnum vocant, ac ter statis anni temporibus ob grauiores causas magistro ciuium presidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est prouocatio ad aliud quoddam iudicium primum urbium. Quod quidem duplex est, itidem ac leges, quibus oppidani & agrestes fere vtuntur. Neque enim iisdem i cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Masouia quidem, ubi ius Culmense viget, ad Varsauiensem, vel Plocensem, hinc porrò olim quidem ad Culmensem, nunc autem ad Torunensem in Prussia magistratū, atque inde demum ad regem prouocatur. In cæteris vero partibus Polonia, ubi iuris Teuthonici Magdeburgensis vsus est, olim ad Magdeburgensem ciuitatem prouocabatur. Sed Cazimirus magnus rex aliud quoddam iudicium in arce Cracouiensi instituit, quod iuris supremi Teuthonici siue Magdeburgensis appellauit. In quo aduocatus cum septem scabinis, magno pro-

Prouocatio
onum &
legum ia
tio quibus
oppidani
vtuntur.

Culmense
ius.

Magdebur
g-nie.

Iudicium
iuris supre
m. Theu-
thonici.

cura-

curatore eiusdem arcis presidente, non tamen iudicante, iudicant de prouocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumvis ciuitatum & oppidorum iudicijs. Inde verò prouocatio est ad aliud iudicium, quod sex ciuitatum dicitur. In quo eiusdem Caſimiri instituto bini certorum oppidorum decuriones siue consules Cracouiam conuenientes in arce ius dicunt sine prouocatione.

Sex ciuitatum iudicium.

De quo in historia fusius persecuti sumus. Cognoscit autem princeps de prouocationibus ijs, quæ ab urbanis & rusticis iudicijs veniunt; & omninò de controuersis plebeiorum sua ditionis atque etiam de querimonijs aduersus præfectos suos, ubi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult consiliariis. Sæpè etiam consiliarius & Referendarius, aut Secretarius earum cognitionem delegat, sed ita, ut ipse tamen ad extremum iis referentibus statum controuersix, decernat: præsertim si causa ad equitem pertineat.

Hist. lib. 12.
De prouocationibus ab urbanis iudicijs ubi princeps cognoscat.

Soli Cracouienses ciues hoc præditi sunt privilegio quòd a Senatu urbano non nisi ad principem est prouocatio, & quod eius, itemq; Caſimiriensis & Clepariensis ciuitatum cause ab eo non nisi Cracouiæ iudicantur. De quo disceptare non est

Cracouiensis ciuitatis priuilegium.

Scultetorū
iudicia.

huius loci. Habent & sculteti siue aduocati hereditarij pagorū & oppidorum nonnullis in locis inter se peculiaria iudicia. A quibus item ad ius supremum Teuthonicum, & inde ad sex ciuitates, vel ad principem promouatur. Iure autem suo quisque iudicatur, praeter, quod causa cædis & vulnerum Polonico tantum iure iudicantur,

Homicidij
iudicium
& pœna.

Quo reus actoris iureiurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehensus, eadem capitis luit supplicio. Post interpositam verò viginti quatuor horarum moram, ad certam & lege constitutam capitis aestimationem damnatur: quæ diuersa est equitis ac plebei: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & heredibus cæsi cedit multa: Pro equestri verò, solis liberis & hæredibus exoluitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masouiorum legibus carceris pœna soluitur is, qui profugus annum totum exulauerit. Cæterum plebeio equitem interfecisse, capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt aestimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capienda ex multa pecunia, ut crebrescant magis indies iur-

gia

giaccedesq. Executio rerum iudicatarum con- Executio
urbanorū
iudiciorū.
 tra oppidanos & urbanos penes magistratum
 est in sua quemque ciuitate, aut siis negligat, do-
 mini, vel praefecti auxilium imploratur. Et
 haec tenus quidem de iudicijs. Comitiorum ratio Comitio-
rum ratio.
 nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de
 causis ea habentur: propter consultationes de re-
 publ. & propter iudicia. Cum enim Polonis,
 quemadmodum supra memorauimus, ea potif-
 simum forma reipubl. placuisset, in qua penes u-
 num quidem esset iudiciorum, & rerum omni-
 um in bello & in pace summa, sed ut is rerum a-
 gendarum & iudicandarum consilia cum com-
 pluribus consiliarijs communicaret: hi porro
 cum propter alias functiones publicas, tum eti-
 am propter curam rei suae familiaris, ad latus
 principis assidui esse non possent, placuit, ut ii ad
 certū locū & diē cōuocaretur à principe, ad exer-
 cēda cū ipso iudicia, cōsiliaq. de republ. capienda.
 Haec sunt comitia publica: Quae etiam generales
 regni cōuēt⁹ vocāt. Qui olim simpliciorib⁹ & me- Comitia
vetusta.
 lioribus seculis bidui vel tridui spacio per agebā-
 tur. Augescētibus deinde iudicijs & rebus agēdis,
 extrahi cōepere in longius tēpus comitia: Sic ta-

men, ut pro re noua & insolita annotarit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est auorum ferè nostrorum memoria cum vniuersa nobilitate, & una de omnibus ciuitate Cracouiensi communicata sunt comitia: cæperuntque adhiberi legati nobilitatis, siue, ut vulgò loquuntur, nuncij terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, & ciuitatis Cracouiensis, principio quidem vnam ob rem, quemadmodum in historia ex Dlugosso retulimus: Nempe sciscendi in bellum tributici causa. Deinde verò, cum siue incuria principum, siue consiliariorum conniuentia, multa, quæ ad salutem & amplitudinem rei publ. pertinebant, negligi, & nobilitatis prerogatiua minui viderentur, ad alias etiam consultationes de republ. accedere cæperunt, non ut consilarii, sed ut monitores principis atque consiliariorum, & custodes libertatis, & prerogatiuarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile sanè & salutare in primis genti Polonæ (si eo rectè utatur) institutum, & ad optimè constitutarum olim rerum publ. Romanæ & Lacedæmonicæ

mores

Nuncij terrarum.

Hist lib. 77

mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera tribuni plebis principum & potentium libidini, inertiq; & inutili administrationi reipubl. obiecti erant. Nunc igitur sine nuncijs terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent institui, indicuntur prius à rege nobilitati conuentus, quos vocant particulares, ad certos dies certaq; oppida: Conuentus particularis. Maioribus quidem Polonis, hoc est Posnaniensis & Calisiensis satrapiarum equitibus Srodam: Cracouiensi verò satrapia Prossouiam: Sendomiriensi Radomiam: Siradiensi Schadcouiam, excepto Velunensi tractu, qui suum peculiarem conuentum Veluni habet: Lenciciensi Lenciciam: Cuiaviis Radeouiam: Dobrinenfes tamen separatim Ripini conueniunt: Russis Visnam, præter Chelmenfes, qui & ipsi Chelma suum habent: Podoliis Cameneciam: Lublinensi satrapia Lublinum: Belsensi Belsum: Plocensi Razianzum in eodem tractu: Masouiis Varsauiam, Rauensi nobilitati Rauam: Sochacouiensi Sochacouiam: Gostinensi Gambinum. His igitur locis (nisi iusta causa obstet) nobilitas cum consiliariis & magistratibus terrestribus, siue,

ut vulgò loquuntur, cum dignitarijs & officia-
 libus eiusdem satrapia, vel tractus ad templum
 conuenit, & implorata sacro publico ope diuini
 numinis, legationem regiam audit, ubi, quando
 & quibus de causis opus sit haberi comitia: De-
 inde praeventibus consiliarijs legatos suos siue
 nuncios deligit, eisq; vel peculiaria dat manda-
 ta ad comitia, vel vniuersè potestatem facit cu-
 randi ea, quaecunque in commune è republ. fore
 videbuntur. Lege autem ab hoc munere legatio-
 nis excluditur, qui priuatum habet negocium,
 & litem in comitijs. Finitur nunciorum potestas
 vnicis comitijs. Nec idem sanè est in omnibus sa-
 trapijs eorum numerus: Verum pro numero
 territoriorum esse debere existimatur. Nuncijs
 ita creatis in particularibus conuentibus, mox
 instituuntur alii conuentus, quos generales vo-
 cant. In maiore quidem Polonia Coli, in minore
 autem Corcini, quae etiam Nouaciuitas nuncu-
 patur. Et ad hunc quidem Cracouiensis, Sendo-
 miriensis, Russica, Podolica, Belsensis, & Lubli-
 nensis satrapiarum, Ad illum verò reliquarum
 proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate
 qui volunt, constituta itidem à principe die con-
 ueni-

Conuen-
 tus genera-
 les.

cuntur etiam de eo sententia à senatoribus, exclusis nunciis: interdum etiam non exclusis. In omnibus autem consiliis postremus omnium dicit princeps. Et quod ei placuit, decreti comitalis & legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatisq; aut sacri ordinis prærogatiuis ne aduersetur. Tunc enim refragari placito principis non solum senatui, sed etiam nunciis fas est. Itaque in eiusmodi consultationibus suspendit ferè sententiam suam Rex, donec inter nuncios & senatores, maioremve eorum partem conueniat. Sed hoc iam aliter modificatum est. Cætera autem consilia de republica, quæ legibus disertè excepta non sunt, nec prærogatiuis nobilitatis præiudicant, cum senatu solo princeps communicat. Quemadmodum iudicia quoque cum eo solo exercet, minimum biduo vel triduo singulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atque ii quotidie ferè, festis diebus exceptis, iudicant. Verum ab his quoque assessoribus (sic enim vocantur ii iudices) ad regem prouocatur. Atque ii statum controuersie cuiusq; decretumque suum in confesso reliqui senatus exponunt.

Judicia comitalia.

Senten-

Sententias tamen denuo non dicunt. Publica-
rum inter sacrum & militarem siue equestrem
ordinem controuersiarum arbitrium atque
transactio penes Regem est. Comititia quotannis,
nisi quid fortè impediatur, institui consuetum est.
Nihil tamen prohibet, quo minus vel rarius,
vel crebrius instituantur. Crebrius quidem ut
id fiat, requirit iudiciorum & prouocationum
disceptandarum multitudo: Tametsi extra hunc
locum ea nonnunquam in quartum & quintum,
ac sextum ferè mensem. Locus certus comitiis
habendis olim nullus erat. Sed ubi principi col-
libuerat, etiam sub dio, & in territorio, ea pera-
gebantur: Postea lege in unum conclusa sunt op-
pidum, in umbilico ferè & meditullio totius Po-
lonie situm Petriconiam. Sed iam ea in noua
lege in gratiam Lithuanorum Varsouiam trans-
lata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu,
iusta aliqua de causa alibi quoque ea instituere.
Nec illud pratermittendum est, Quod initio
comitiorum nuncijs nobilitatis singulis certa
pecunia in victum de publico numeratur. Sena-
toribus non item. Caterum non venienti ad co-
mititia senatori sine iusta causa, lege multa irro-

Contro-
 uersiarum
 inter eccle-
 siasticum
 & equestre
 ordinem
 arbitrio
 Rex.

Comitiorum
 locus.

Eng. lib. 11
 J. 101. 11

gatur: Sed ea vix unquam à rege exigitur. Ha-
 bet ecclesiasticus quoque ordo in Polonia sua co-
 mitia: quæ synodi græco, sed latinis non inusitato
 nomine appellantur. Quarum causas & uni-
 versam rationem è iure pontificio petat, qui vo-
 let. Hic illud modo annotandum est, quod licet
 Archiepiscopus Leopoliensis suam habeat pro-
 vinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipse,
 & socii, vel, ut vocant, suffraganei eius Episco-
 pi, Gnesnensis Archiepiscopi auctoritatem ag-
 noscunt, cum in prouocationibus & iudiciis, tū
 in Synodis: Ad quas ab illo euocantur. Est autem
 ius, mosque, Petriconia, Lencicia, aut Louicia
 prouincialem synodum tertio quoque anno, nisi
 res maiorem celeritatem aliumue locum episco-
 porum consensu postulet, institui: & adhiberi in
 consilium abbates & præpositos monasterio-
 rum, & collegiorum sacrorum primariorum
 (qua capitula cathedralia vocantur) legatos
 binos, vel singulos duntaxat. Sed nos à synodis
 & comitiis ad bellum transeamus. Id autem in
 hac gente à nobilitate geri usitatum & legiti-
 mum est antiquitus: Quæ cuncta equestris mili-
 tar, quemadmodum antea diximus, idq; promo-
 do

Synodi fa-
 cerdotum.

Gnesnen.
 archiepif-
 copi præ-
 rogatiua.

Belli gerē-
 di ratio.

do bonorum & redituum facere debet. Sed cum nulla publicè instituta sit bonorum æstimatio, modus hic fidei cuiusque creditus, labente in deterius disciplina & fide, arbitrarius factus est, non sine reipubl. totius incommodo & iniuria. Arbitrarium est & genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non possunt, pedestres militant. Sculteti quoq; sine advocati hereditarij, & quicumq; fundos terrestres hereditarios habent, non sunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, si quis paterfamilias a bello abfuerit, aut filium adultum, fratremve, qui ipse separata bona, & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit. Ceterum pupillis impuberibus, agrotis, senio confectis, & viduis per necessarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiae tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, vicarij ceterorum præfectorum iurisdictionem habentiu, Vicecapitanei & Burgabii, & qui republ. causa absunt. Habet item ordo cunctus ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hereditario, seu alio quovis, quàm sacerdotiorum iure & nomine obti-

Pœna non militantiu.

Militiæ immunitatem qui habeant.

uent. Euocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimissis quoque uersus per praefecturas literis signo regio consignatis: Quae deinde in pertica resti alligata (unde restium nomen acceperunt) à preconibus siue ministerialibus terrestribus ad dignitarios & officiales, siue magistratus, primoresq; nobilitatis cuiusque praefectura sublimes & conspicuae circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta uoce publicantur. Ter autem id fieri oportet interpolatis quater-nis septimanis: Nisi decreto comitali tempus id accidatur, binæq; testes coniungantur. Post tertias demum restes domo se quisque mouet ad sua satrapiae conuentum ad certum locum certamq; diem indictum. Inde porrò authore ac ductore palatino cum sui quisque territorij Castellano ad constitutum à principe prope fines regni locum pacati proficiscuntur. Verum hoc quoq; ut alia nonnulla rectè à maioribus instituta, auferente indies equitum licentia, conuentioniaq; magistratuum, in desuetudinem abiit, magno non modo sacerdotium, uerum etiam regionum, & ipsius nobilitatis praetiorum, & adscriptitiorum incommodo damnòque. Necessè autem ha-

Restas seu
 restium
 literæ.

Bellica
 leges.

bet

bet princeps equestris ordinis homines ab hostibus in bello captos redimere, ac damna amissorum equorum, quæ ij extra fines regni acceperint, exolvere. Captum verò hostem, nobilem præsertim, is qui cepit, principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vsu venit nonnunquam, ut hæc copix diuidantur à principe de sententia amplissimi consilij: Ac ceteris quidem aduersus hostem proficiscentibus, vnius aut alterius satrapix nobilitas, vel plurimum, si opus sit, ad præsidium eius oræ, unde item belli aliqua est suspicio, relinquatur. Hæc est apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militia, in equitatu situm. Hæ sunt opes & vires gentis: hæc copix, externis penè incredibiles, & cum quibus suis maximarum gentium opibus ac diuitiis comparanda: Quibus olim principes Poloni res magnas & præclaras gesserunt, non domi modo illata bella propulsando, sed foris etiam hostes vlciscendo, fines imperii longè lateq; proferendo, & amicis atque sociis succurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obsequio nobilitatis, eamq; crebrorum ac diuturnorum, minimeq; necessario- rum bellorum incommotis exercerent, lege cau-

tum est, intra hos ducentos annos, ut ne liceat regi bellum facere sine comitijs & assensu amplissimi consilij: & ut nobilitas fines quidem regni quoties & ubi opus est, absque ullo stipendio tueri necesse habeat, non sine principe tamen, praeterquam in interregno. Caterum extra fines ne ad ullam militiam educi possit inuita, nisi acceptis à rege in quemlibet hastatum equitem quinque marcis, quod perinde est hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus est ferè apud Polonos praeter mercenarium, si quem princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onustos cum peditibus: Verum is peditatus non multus est, & sternendis muniendisq; vijs, quàm armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & grauiori bello, euocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoq; & agrestes decimum quenque peditem decreto comitali armant & expediunt. Cum autem lentior sit expeditio hac vniuersa, & nonnunquam ciuibus & amicis magis, quàm hostibus incommodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarij pedestris & equestris ad subitarias Ta-

taro-

Bellica expeditio non indicitur sine comitijs. Nobilitas officium.

Oppidanorum munitur in bello.

Mercenarij milites.

sarorum, & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior & promptior. Quæ copię pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus ab alterutro duce exercitius longè laxiori potestate, & seueriore disciplina, quàm in expeditione publica reguntur. Est autē stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditem verò quaternorum florenorum antiquitus constitutum. Per exiguum id sanè est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad victum passumq; pertinentium copia & vilitate, longè leuius etiam precium rebus venalibus bellica lex imponeret, & charitas patriæ, studiumq; bellicæ virtutis & gloria, & spes adipiscendorum publicorū honorū magis, quàm vlla merces iuuentutem multitudine & ocio abundantem ad faciendam stipendia excitaret. In hoc verò stipendiū publicè confertur pecunia, tributo, quam exactiōnem vulgò vocant, agrestibus ac oppidanis, regi iuxta ac nobilitati subiectis, imperato. Quo illi non inuiti agrorum domorumq; suarū vexationem redimunt: si modo redimunt, merce-

S stipendia
 equitum &
 peditem.

Tributa sicut
 exactiōnes.

nariorum etiam militum, non contentorum sti-
 pendii suis, licentia & rapacitate indies magis
 ac magis progrediente, & nec sacerdotum, nec
 nobilitatis, atque adeo neque regis ipsius bonis
 abstinente. Id autem tributum ex agris quidem
 in laneum seu mansum (certus agri modus is est)
 ex oppidis verò ostiatim penditur. Quinetiam
 venalis cuiuslibet potus nomine in oppidis iux-
 ta ac in pagis pensitatur. Pendunt & molitores
 de moletrinis quiddam: & sculteti siue aduocati
 de suis agris, itemque equites ii, qui nullos ha-
 bent adscriptitios, & plebei, qui neq; domos, ne-
 que agros habent, & arte aliqua, vel opera sua
 victitant. Doctores, magistri, & scholastici, &
 qui literarum doctrineque studiis vacant, im-
 munes sunt. Est & aliud quoddam tributum, in
 magna necessitate aliquando plebi uniuerse, ex-
 ceptis scholasticis, imperatum: Quod quia de
 singulis capitibus pendeatur, capitale dictum
 est. Imponit nonnunquam & ipsa sibi nobilitas
 cum rege & proceribus tributum de agris, vel de
 censibus suis pensitandum, si usus & necessitas
 postulet. Non nisi in comitiis autem hac tributa
 sciscuntur ac decernuntur, & quidem consen-
 tienti-

Capitale.

tientibus consiliarus pariter & nunciis terre-
stribus. Cæterum ecclesiasticus ordo unà cum
bonis & hominibus suis iam inde ab initio sus-
ceptæ religionis Christianæ non modo militiæ
perpetuam, sicuti superius attigimus, vacatio-
nem, sed tributorum etiam publicorum immu-
nitatem habet in Polonia. Verum ipse superiori
tempore oppidanos & agrestes suos tributis, quæ
ceteris imperantur, ultro reipubl. gratia subie-
cit. Nunc iam pro lege habetur, ut quoties regiis
& equitum subditis tributum imperatur, nec
hi exortes sint. Pensitant ipsi etiam nonnunquã
sacerdotes cum Episcopis rogati, urgente neces-
sitate, & charitate patris suadente, de suis sacer-
dotiis certam redituum suorum portionem.
Qam pensionem contributionem appellant. E-
ius verò decernendæ ius est penes synodum pro-
vincialem. Exigendæ verò penes eos, quibus e-
piscopi cum primario suo collegio in sua quisque
diecepsi mandauerit. Superiorum autem illorum
tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati
imperantur, exactio plerunque regis arbitratur,
nonnunquam de senatus atque nunciorum sen-
tentia per satrapias compluribus imponitur:

Ecclesiasti-
 ci ordinis
 immuni-
 tas.

Quarta re-
g.orum
reddituum

Nec diutius id munus durat, quàm ipsum tributum. Dispensatio penes regem ferè & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa alijs comitiorum decreto mandatur. Nuper adeò, excogitata est noua ratio comparandæ in defensionem regni militemq; mercenariũ pecunia. Rex enim benigniss. Sigismũdus Augustus quartã partẽ reddituũ regiorum in eum usum perpetuo reipubl. concessit. Quæ pacis tempore in fiscum, in arce Rauensi constitutum, deponitur. Atque hac habuimus in præsens, qua de ratione belli, ac de vniuersa republ. Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus constitutionibus petatur. Prussia Regia nobis reliqua est, qua quamuis eodem cum Polonis regno contineatur, tamẽ quia peculiare consilium publicum, peculiare leges, peculiaria iudicia & comitia, arariumq; & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diuersam habet antiquitus, de his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortassè fuerit si de ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiae, quæ nunc ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo deuictis barbaris populis sub iugum Christi

De Prussia.

Ducalis
Prussia.

Christi

Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambienſi & Pomesaniensi ad noſtra uſque tempora ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui ſe de hoſpitali S. Maria militiæ Hieroſolimitana dixerent, paruit. Cuius ordinis præſes Magiſter generalis, ſocij uerò administrationis, & præfecti territoriorum præceptores & commendatores appellati ſunt. Qui cum pro amicis & ſocijs, Polonorum hoſtes facti eſſent, armis eorum adacti quodam tempore, una cum episcopis in uerba regis Poloni iurarunt, & aliquam diu maiestatem eius comiter conſeruarunt. Sed cum id deinde aliquoties, & ad extremum noſtra memoria Alberto Marchione Brandenburgensi Magiſtro, viro excelsi animi, & rei militaris perito, auctore detrectaſſent, Sigismundus rex ſenior, ut ſe & poſteros ſuos illa perpetua defectionum bellorumque moleſtia liberaret, & Poloniæ Lithuanique tranquillitatem maiorem præſtaret, fratris iſus bello, & ad neceſſitatem deditiōnis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu & religione abiecta manentibus, illum ipſum Albertum ſororis ſux filium ſingulari clementia pro Magiſtro Duce in Prussia iuſſit

Albertus
Marchio
Dux in
Prussia.

Prussia
feudalis
facta.

esse, hereditariumque principatum ipsicum fratribus, & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ij in verba regis Poloni ritu solenni iurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem, ac Magister habuisset. Extant pacta conuenta. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiae ampla & copiosa, duarumque episcoparum suppressione auctior, sub duce esse coepit, summam omnium rerum potestatem, regi tamen Polono obnoxiam, habente, & arbitrato suo consiliarios sibi legente, & praefecturas, magistratusque mandante. Vtinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de ducali Prussia. Regia vero, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde ferè deducta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem iuris, & reipublicae, sed leges tamen suas & instituta à Theutonibus ferè hausta, vel post subactos & ferè extirpatos priscos & barbaros Prussos, de ductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoque à senatu regni se iunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum guber-

Regia Prussiae respública.

gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Regiam autem appellamus, quæ Regi Polonorum immediate (ut vulgari verbo utar) subiecta est. Cuius partes primariae sunt, Culmensis, Marieburgensis, & Pomerania citerior. His annumeratur etiam Varmiensis episcopa. Quæ licet Episcopo suo & collegio sacro siue Capitulo prorsus immediate subiecta sit, nec omnia cum superioribus eius partibus habeat communia: quemadmodum paulò post explicabimus, non segregat tamen sese à Regia, privilegijs suis utens fruens. Utitur autem omnis fermè Prussia, ducalis iuxta ac regia, iure municipali, quod Culmense vocatur. Culmense ius. Quod tamen non satis certum est in hanc usque diem. Eruitur id quidem è tenebris, & colligitur, sed nondum in lucem prodit. Solæ Elbingensis, Brunsbergensis, & Fraumburgensis ciuitates Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis attulere. Lubecense Et quoniam utrunque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgense: indeq; etiam ad Romanum, quibus de rebus neque Culmensi aut Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico

Regiæ con-
stitutiones

*iure, neque plebiscitis ciuitatum, aut constitui-
 onibus regijs cautum est. Dedit enim constitui-
 ones & leges quasdam sapientissimus rex Sigis-
 mundus senior, partim toti Prussia Regiæ, par-
 tim Gdanensiciuitati peculiariter. Easq; auxit
 optimus eius filius Sigismundus Augustus, cum
 in ea vrbe esset anno post Christum natum 1552.
 Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita
 pridem etiam cum idem rex comitali decreto
 clarissimos & prudentiss. aliquot senatores ad
 Elbingensem & Gdanensem ciuitates corrigen-
 dorum quorundam erratorum, & abusu causa
 cum summa potestate delegasset, condiderunt ij
 leges nonnullas, rebus, locis, atq; temporibus ac-
 commodatas. Quas nuper is, qui fuit princeps
 eius legationis, vir amplissimus, Stanislaus
 Carncouius Vladislaiensis Episcopus in lu-
 cem edidit. Vectigalia Regia non ampla sunt in
 Prussia: Ea; proueniunt potissimum è ciuita-
 tum pensionibus, agris, & prædijs insularis, &
 prefecturis: Quarum tamen pleræq; donationi-
 bus, venditionibus, & hypothecis in impendra
 bellorum superioribus temporibus accisæ, aut
 prorsus alienatæ sunt. Quod itidem aliis quo-
 que*

Stanislaus
 Carncoui-
 us Episco-
 pus Vvla-
 dislaien-
 Vectigalia
 Regia Pru-
 fica,

que vectigalibus in ciuitatum ius translatis factum est. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam regis scitis vel decretis superiori tempore cōpensabantur. Metallorum ea regio ferax non est: Fruges non malignè profert, & linum, & lupulū: easq; merces trans mare mittit. Mittit & materiā fabricandis nauibus & vasis, exornandisq; domibus aptam, & cerā, & cinerem, & bubula coria, imò & carnes. Sed hac ei ferè suppeditat Russia, Samogitia, & Lithuania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium maiorem copiam eadem regiones, & Masouia ceteraq; Polonia ratibus & nauibus fluiuatilibus subministrant. Accipit autem ea vicissim transmarinis cōmerciis vina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum, telam item & pannos laneos iuxta ac sericeos, & quas præterea mittit Lusitania & India diues cupedias: Ea q; omnia Polonis & Lithuanis Prussia transmittit. Hinc est vulgò simul & nobilitati res lautior, vestitusq; & habitatio cultior. In victu quidē frugalitas prisca adhuc fermè retinetur. Vtinā compotationes essent moderatiores. Nascentia in Prussia. Prussorum commercia

ne vitium Septentrionalium populorum. Ea tamen computationes Prussis ordeacea cereuisia crassiore fermè peraguntur. Vini non magnus est vsus. Distinguuntur Prussi, itidem ac Poloni, sacro & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulò meliore est conditione plebs in Prussia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidè cum nobilitate iure, & ysdem legibus vititur, prærogatiuis modo quibusdam inferior: per quas tamen plebeij neque à bonis terrestribus, neque ab honoribus & magistratibus, neque à sacerdotijs, neque à consilio publico arcentur. Nec nobilitas modesta & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque unà cum sacro ordine nonnihil de immunitate sua reipubl. & concordix gratia. Sacerdotibus iustus honos habetur, à catholicis præsertim. Monachi & monache, cum nostra memoria præultore Luthero domicilia sua reliquissent, manent ea etiam nunc propemodum vacua & ruinosa, aliquot exceptis: quæ sanè infrequentia sunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis potestas in Prussia minus est restricta, quàm alibi. Senatus constat duobus

Nobilitas
& plebs
Prussica.

Ordo ec-
clesiasticus
in Prussia.

Senatus si-
ue consilij
Prussicæ.

Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis,

toti-

totidem Succamerarijs, & tribus primarijs Ciuitatibus: quarum non mediocris est potentia. Earum verò bini consules legati siue Nunciij pro singulis habentur, & alternis dicunt sententias. Episcopi sunt, princeps, senatus, & moderator, Varmiensis. In qua episcopa me Pius eius nominis quintus pontifex max. vltro petente D. Sigismundo Augusto Rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio (ipso libentissimè assentiente) ante sex annos Coadiutorem, ut vocant, dedit, successoremque designauit, & collegium sacrum acceptauit. Sed reuertamur ad institutum. Est ergo princeps senatus Prussici Varmiensis Episcopus: Huic proximus Culmensis, qui olim eum anteibat. Quorum hic Teuthonum Crucigerorum opera quodam tempore de Gnesnensi prouincia detractus, Rigensi addictus fuit, vehementer accisus redditibus, & episcopa, ecclesiâq; in ditionem ordinis ipsius redacta: Ille verò, Varmiensis inquam, initio quidem Rigensis Archiepiscopi metropolitica authoritatem agnouit, Nunc verò multis annis in nulla prouincia censetur, & soli subest in rebus ecclesiasticis Romano pontifici: Magistri & ordinis do-

Varmien-
fis & Cul-
menfis e-
piscopi.

minatum nunquam agnouit, amicitiam & societatem, cum & ipse plerumq; Germanici esset sanguinis, libenter coluit: nec sine malo ac detrimento suo, & ecclesia sua. Ad regnum verò Polonia post reliquam Prussiam peculiaribus pactis cum rege Caſimiro initis sese adiunxit. Vladislauensis Episcopus habet non contemnendas possessiones in Pomerania.. Atque ea tota ferme in diocesi ipsius est, indeq; Pomeraniæ quoq; Episcopi titulum is usurpat, sed ad Prussicum consilium non pertinet. Palatini sunt, Culmensis, Marieburgensis, qui ante hac Elbingensis dictus fuit, & Pomeranicus: Castellani, Culmensis, Elbingensis, & Gdanensis: Succamerarii itidem atq; Palatini: Ciuitates, Torunensis, Elbingensis, & Gdanensis, in singulis satrapis siue palatinatibus singula, eundem ordinem seruantes inter se in cōsilio, quem sui Palatini. Hoc est concilium Prussicum. Consiliarios terrarum Prussiae vocant: Quos & ipsos more aliorum iuratos esse oportet. Varmiensis tamen Episcopus diuersam ab aliis iusurandirationem & formulam pacto præscriptam habet. Nam is, si Rex est in Prussia, ipso presente: Sin minus, nonnullis magistratibus

Vladislauensis etiam Pomeraniæ Episcopus.

Varmiensis Episcopi iuramentum.

tibus Prussicis ad id delegatis in arce Marienburgensi, præeunte verba aliquo Episcopo, iurat. Ciuitatum delegati iniurati ad consilium admittuntur, aliquone privilegio, an per abusum, nescio. Habent autem consiliarii Prussici sua loca, & ius dicendæ sententiæ in amplissimo totius Regni Polonici consilio. Verùm ea loca ante aliquot annos post auctum Lithuanorum accessione senatum aliqua ex parte variata sunt, ita tamen, ut nihilominus Episcopi inter Episcopos, Palatini inter Palatinos, Castellani inter Castellanos consideant. Ad calcem operis huius ea singula secundum nouam constitutionem comitalem inter alios notata sunt. Palatinorum iurisdictio, & authoritas in Prussia maior est, quàm in cætera Polonia: Penes eos sunt multa, & supplicia delinquentium, rerumque iudicatarum executio. Tranquillitatem quoque publicam in agris & extra vrbes præstant. Castellani & Succamerarij eodem sunt iure, quo in Polonia. De Episcopis paulò post dicemus. Præter hos autem magistratus, habent Prussi thesaurarium, præfectos arcium, siue capitaneos, gladiiferos, iudices, & scabinos: verùm ii nõ pertinent

Consiliarij. Prussiae ad Senatũ Regni pertinent.

Palatinorũ potestas.

Magistratus Prussici.

Theſaurarius. *ad conſilium.* Theſaurarius eſt, qui pecuniam

omnem & rationes à præfectis & adminiſtris re
giorum bonorum & proventuum atque etiam
tributorum publicorum exigit, & vel ipſe admi-
niſtrat, vel theſaurario Regni tradit. Olim is
Oeconomus fuit ſeu procurator Marieburgen-
ſis. Gladiferos ſingulos habent Culmenſis & Po-
meranica ſatrapia. Iudices nouem ſunt. In Cul-
menſi quidem & Marieburgenſi ſatrapijs ſin-
guli: in Pomeranica verò ſeptem, nempe totidē,
quot territoria. Sunt autem ea, Slochouienſe,
Tucholienſe, Suecenſe, Derſauienſe, Zucouien-
ſe, Puſceniſe, & Mirachouienſe: Habent que ſin-
guli iudices in conſilio ſcabinos iuratos aliquot.

Gladiferi.

Iudices.

Pomera-
niae terri-
toria.

Præfecti.

Præfecti, arcium & redituum regionum in ſua
quisque præfectura curam & adminiſtrationem
habent: Iuriſdictionem nullam fermè habent,
præſertim in nobilitatem, neque in oppidanos
amplam: In agreſtes ampliorem. Solus Marie-
burgenſis neque redituum regionum curam ge-
rit, neque in agreſtes iuriſdictionem habet: arci
modò præſt, eiſque præſidio: quod perpetuum
eſt. Cæterum conſtitutione quadam, ampliores
iſ cæteris præfectis & magiſtratibus præroga-
tinas

Mariebur-
genſis præ-
fectus.

tiuas habet, velut generalis locum tenens Regis in Prussia. Reddituum verò & subditorum regiorum, & sartorum tectorum eius ipsius arciscurationem habet thesaurarius. Igitur primaria totius Prussia prefectura Marieburgensis est: Cui Polonus antiquitus præficitur: Nunc primus de Prussia, è Polonia tamen oriundus, ei præest, vir vigilantissimus, & omni genere virtutum ornatissimus, mihi que amicissimus, Ioannes Costka, nuper, Palatinus Sendomiriensis à Rege Henrico creatus. Secundum hanc in eadem satrapia sunt hæ præfectura, Stumensis, Gneuensis, Nouensis, & Stargardensis siue Starigrodensis. In Culmensi, Brodniciensis, Grudentina, Radinensis, Golubensis, RogoŹnensis, Brathianensis, Coualiensis, Copriuvnensis: In Pomeranica, Slochowiensis, Suecensis, Tucholiensis, Dersauiensis, & Puscensis. Torunensem verò, Elbingensem, & Gdanensem præfecturas ciuitates ipse sibi regia indulgentia, & ex pacto vendicarunt, & per magistratus urbanos administrant. Episcopi cum collegijs suis suos & ipsi habent arcium atq; territoriorum præfectos & burgrabios, suosq; iudices, & aduocatos, & op-

Ioannes
 Costka pa-
 latinus Se-
 domirien.

Præfecturæ
 Prussicæ.

pidanos magistratus. Habent & Cancellarios, & officiales suos in causis ecclesiasticis uterque Episcopus. Habent enim utranq; iurisdictionē & amplissimam potestatem in suos. Varmiensis quidem episcopa in nulla censetur satrapia: Vno autē, & non interpolato ambitu in modū principatus bona certis finibus peculiariter circumscripta, & arcibus atq; oppidis exculta habet: Eaq; sic diuisa, ut duas partes Episcopus, tertiā collegium siue capitulum obtineat. In his utriq; subiectam nobilitatem habent, & liberam iurisdictionem, ab omni Regionum magistratuum iurisdictione exemptam. Præterea pertinet etiā Elbingensis ciuitas cum suo territorio ad Varmiensem diocesim: Quamuis iam aliquamdiu heretica labe infecta conniuentibus regibus, & suffragantibus nonnullis magistratibus, ab ecclesiastica Episcopi iurisdictione sese subtrahere nitatur. Bartena quoq; terra & Natangia ante 200. annos eiusdem episcopi iurisdictioni subiecta fuisse, & supra sex millia mansorum tunc Episcopo Varmiensi per fraudem & iniuriam Cruciferorum detracta esse memorantur. Subditi episcopi & collegij Varmiensis eodem, quo ceteri Prusse

Varmien-
sis dicece-
scos ius &
prærogati-
ua.

Prussi iure municipali utuntur: Sed habent etiã
 peculiaria, inter se autẽ cõmunia instituta: *Que*
Lands ordnung hoc est, terra constitutiones vo-
 cant. Conuentus etiam communes habent. Ad
 eos autem nobilitas, ciuitates, & sculteti cum li-
 beris (de quibus postea dicemus) euocati, p se qui
 que binos vel plures etiã è singulis territorijs p-
 curatores siue legatos mittunt, ijs de rebus, quã
 in consultationem veniunt, cum episcopo & le-
 gatis collegij constituturos. Caterũ ea nobilitas
 omnis, & aduocatus, & ciuitates, pter iusurã-
 dũ, quo partim in episcopi, partim in sacri colle-
 gii verba iurant, nouo quoque Regi, ac deinde
 decimo quoque anno ei ipsi ex pacto fidẽ suã ob-
 stringũt. Tamen si de 10. anno in desuetudinẽ abi-
 it, sublata causa, hoc est, pacatis prorsũ reb⁹ Prus-
 sicis, & extirpato ordine Teuthonica militia.
 Iurãt etiã sacerdotes, quãdo certũ aliquod sacer-
 dotiũ adipiscũtur: Primarii tamen, qui p̄lati &
 Canonici cathedr. appellãtur, intra m̄sem, po-
 steaq̄ in id collegiũ cooptati sunt. Eos autẽ p̄t̄ifex
 quidẽ max. creat, collegiũ verò unã cũ Episcopo
 eligit alternis m̄sibus: Excepto Prapósito, qui à
 Rege editur, siue p̄sentatur, ab episcopo p̄ficitur

Canonicor-
 um & Præ-
 latorum
 Varmien-
 sis creatio.

Sed neque is, neque cæteri tres pralati locum & suffragium habent in collegio, siue capitulo, nisi sint etiam canonici. Culmensis ecclesie collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli à cateris unà cum episcopo cooptantur. Ipse autem episcopus à solo rege designatur, à pontifice max. creatur. Cæterum Varmiensis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propositis, unus ab eius ipsius ecclesie collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Actum demum sacris pontificalibus ad præscriptum ecclesiasticorum canonum initiatur. Magistratus terrestres in Prussia quoque, itidem ac in Polonia, à rege creantur: Iudex tamen ex aliquot à Palatino cum dignitarijs & cætera nobilitate de confessu scabinorum delectis, ab eo editur: Scabini soli à palatino cum cæteris dignitarijs illius loci creantur. Sunt autem & Prussici magistratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitrato mutari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi prospexerint. Ciuitates à decurionibus seu consulis, & quidem Germanicæ linguæ & sanguinis (Polonos enim pro externis habent, & ne-

Episcopo-
rum Prussi-
corum cõ-
designatio.

Magistratu-
um Prussi-
corum cõ-
ferendorū
ius.

Ciuitatum
Prussicarū
magistra-
tus & ad-
ministra-
tio.

que

que ad artes mechanicas perdiscendas admittunt) reguntur: Quorum non idem ubique, certus tamen est numerus. Et ipsi ius habent cooptandi, quos volunt, in sua collegia, quoties vacat locus, eoque maiore sunt dignatione & auctoritate, quando volunt, & obsequentiore[m] habent plebem. His president magistri civium, à decurionibus, ac de numero ipsorum delecti, & ipsi, itidem atque decuriones perpetui, in primarijs quidem urbibus quaterni, in cæteris verò oppidis bini, per vices annum gerentes magistratum. Habent item singulæ civitates iuratos iudices, siue scabinos, qui à decurionibus siue consulibus leguntur: Et ipsi autem perpetui sunt, nisi fortè in numerum consulum cooptentur. Neque enim eundem consulum & scabinum esse licet, præter Elbingam & Brunsbergam: ubi pars consulum loco scabinorum iudicia exercet. Cæterum unus è consulibus eis præficitur, quem scultetum vel iudicem vocant. Primariæ tres civitates etiam præfectos habent singulos, ut dudum memoravimus, quos vocant burgrabios, & eos quidem annuos ferè: Qui tranquillitatis urbanæ, ac totius territorij curam gerunt, cau-

Consules.

Magistri
civium.

Scabini.

Scultetus.

Burgrabij
civitatum.

sasq; priuatarum iniuriarum & sanguinarias iudicant, & pro iis multas irrogant. Hunc solum magistratum rex in ciuitatibus creat, sed non nisi unum è sex vel octo è numero consulum eiusdem ciuitatis ab ipso collegio delectis, iidem autem consules ex omni ciuium numero, Gdani quidem centum viros, alibi verò pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis, & quasi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam consilia de republica, & ex ijs cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis, propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in seditionem erumpant, ut nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis iudices terrestres cum suis scabinis, presidente palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamia tamen causa, & status controuersia, itidem ac in Polonia, ad regis iudicium pertinet. A terrestribus iudicijs prouocatio est ad consiliarios Prussia: inde verò ad Regem. In oppidis verò iudiciaria potestas ferè omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad burgrabios vel

Capita
multitudi-
nis.

Iudiciorū
ratio.

Iudicia vr-
bana.

vel

vel palatinos pertinentes: Sed eam ipsi consules, quod ad priuatorum hominum inter ipsos controuersias attinet, cum iurato iudicio, cuius mentionem dudum fecimus communicarunt.

Abeo verò iudicio in primarijs quidem ciuita-
 tibus ad consules ciuitatis cuiusq³, in cateris au-
 tem oppidis ad consilium totius Prussia: inde por-
 rò utring³ ad regem prouocatur. Rex verò de
 quibusuis prouocationibus ubilibet, & cum qui-
 bus uult cognoscit. Plerunq³ etiã cognitionẽ dele-
 gat Cancellariis & iureconsultis. Alioqui pri-
 uatũ neminem è Prussia regi euocare licet, excep-
 tis iis causis, quæ sunt fisci, & iudicii regi ppria.
 Magistratus terrestres iuxta ac urbanos euocat
 de iis duntaxat, quæ in magistratu perperam &
 p̄ter officium suum egerint: vel, si mauult, consi-
 liarius Prussicis eas delegat, in comitiis cognos-
 cendas. Delegat etiã vel iisdẽ, vel quibus uult,
 causas fisci sui, finium regundorũ cum suis bonis, ac
 diuidenda inter fratres & cognatos hereditatis:
 Quasuis itẽ alias ab aliis ordinariis iudicib⁹ p̄ p-
 uocationẽ ad se deuolutas. Comitibus quotãnis
 habetur in Prussia statis tẽporib⁹ Maio qdẽ mẽ-
 se Marieburgi, Septẽbri aut extremo Grudẽti.

Prouoca-
tionum
ratio.

Comissa-
ria iudicia.

Comitia
Prussica.

Ex iustis tamen causis ea quoque loca mutari possunt. In ijs comitiis à consiliariis de republ. in commune consultatur, siue ultro, siue ex praescripto regio: de prouocationibus terrestrium & oppidanorum iudiciorum cognoscitur: & omninò iudicia vel à rege delegata, vel si qua sunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Prussis, seu ducis ipsius legatis nonnunquam Elbinge exfœdere, vel Marieburgi, constituta certa die, conuentus habentur, & consultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controuersis. Non ita pridem in Prussia quoque nuncii nobilitatis & minorum ciuitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributis sciscendi causa: cuius decernendi potestatem neque rex, neque consilarii soli usurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeò mitti cœperunt. Sciscitur autem cereuisiarium tributum plerunq; in usus publicos, vel in gratiam regis: vocaturq; id vulgò cisa vel accisa. Nonnunquam etiam de censibus, agris, domibus, bonis, & facultatibus, & estimatione facta, certa portio pensitanda decernitur. Varmicensis episcopa subditi nihil habent negotii cum comitiis. Solutus iis interest, & praest Episcopus,

Nuncij.

Tributum
apud Pruf-
los accisa.Varmica-
sum liber-
tas.

ac deinde de ijs, quæ ibi constituta sunt, ad peculiarem conuentum suorum refert: de tributo præsertim. Nec temerè ij dissentire solent ab episcopi sui & conuentus Prussici sententia. Nihil tamen vetat, ipsos quoque arbitrati suo, auctoritate episcopi & Capituli præeunte, peculiare leges, & ut vocant, ordinationes sibi condere, tributumq; sciscere. Quinetiam magistratus primariarum ciuitatum non rarò imperant ciuibus suis tributum peculiare, & operas, aliaq; onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia, Regia quidem Gdanensem & Elbingensem, Quorum hic in Habum lacum, ille rectè in mare procurrit: ducalis verò Regiomontanum siue Kænixbergensem, quæ Pragola fluiuis in Habum influit. Atque hic quidem cum portorijs & omni iurisdictione & impendijs in ducis, duo verò reliqui in ipsarum ciuitatum, quibus adiacent, & magistratus potestate sunt. Verum istamen, magistratus inquam, sine permissu vel mādato regio claudendi & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoq; decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad

Portus.
Prussicæ.

Belli ratio
apud Pru
cos.

Liberi.

bellum attinet, si qua vis hostilis ingruat Prussia, domesticis communibusque plebi cum nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem cum proceribus equestris militat, Sculteti item et liberi: (Quos ita vocant, propterea quod et ipsi ab operis et laboribus, quos rustici dominis suis praestant, gratuitam immunitatem habent, medijs quodam modo inter nobiles et rusticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem) Ciuitates equitatum atque peditatum suppeditant: Rustici peditatum tantum. Hec ante institutam coadunationem (qua necdum maturuisse videtur) de Prussia, et in uniuersum de Polonia nobis $\sigma\alpha\phi\epsilon\gamma\epsilon\sigma\upsilon\upsilon$, quod aiunt, $\kappa\alpha\iota$ $\alpha\mu\alpha\theta\epsilon\gamma\epsilon\sigma\upsilon\upsilon$ sunt exposita. Quae cum ciuibus nostris, tum externis non ingrata fore speramus.

Sic autem fiet, ut minus peregrinentur in historia nostra.

FINIS.

PER Æ precium nobis visum est,
 coronidis loco hic adijcere nomencla-
 turas & ordinem amplissimi Senatus
 Regu, quemadmodum in comitiis Lublinsen-
 sibus ante quatuor annos constitutus est, & non-
 nihil ab antiquo (quem priore libro recensui-
 mus) mutatus, posteaquam Lithuani sese cum
 Polonis penitus coniunxere, & in unum repu-
 blica corpus coaluere. Qui tamen ordo non
 tam accuratè in confessu, quàm in dicendis sen-
 tentiis, & ferendis suffragiis servatur.

Et

Senato-

Senatorum Regni Poloniae cum coniunctis
ei ditionibus dignitates & ordo, secun-
dum constitutionem Comitalem
Lublinensem, anno M. D.
LXVIII. editam.

<i>Archiepiscopi duo.</i>		
Gnesnensis.		Palat. } Califfiensis.
Leopoliensis.		} Trocensis.
		} Siradiensis.
<i>Episcopi 13.</i>		Castel. Trocensis
Cracouiensis.		Palat. Lenciciensis.
Vladislaviensis.		Capitaneus Samogitig
Vilnensis.	} alternatim.	Brestensis
Posnaniensis.		Kiouiensis
Plocensis.	} alternatim.	Iniuvladislaviensis
Varmiensis.		Russiae
Luccoriensis		Volynensis
Præmislensis		Podoliae
Samogitiae siue Mednicensis		Smolenscensis
Culmenfis		Lublinensis
Chelmenfis		Polocensis
Kiouiensis		Bellsensis
Cameneccensis		Palat. } Nouogrodensis
		} Plocensis
		} Vitepscensis
		} Masouiae
		} Polesensis siue Pod-
		} lassenfis
		} Rauensis
		} Brescensis
		} Culmenfis
		} Mscislaviensis
		} Marieburgensis
		Brasla-
<i>Palatini cum quibusdam alijs exi-</i> <i>mijis inter eos intersertis 35.</i>		
Castellanus Cracouiensis.		
	Palat. }	Cracouiensis.
		Posnaniensis.
		Vilnensis.
		Sandomiriensis.
Cast. Vilnensis.		

Braslauenfis
 Palat. { Pomeranicę
 Minscensis
~~Veneticis~~
 Castellani maiores 30.
 Posnaniensis
 Sandomiriensis
 Califfiensis
 Voiniciensis
 Siradiensis
 Lenciciensis
 Samogitię
 Brestensis
 Kiouiensis
 Iunivuladislauiensis
 Leopoliensis
 Volynensis
 Camenecensis
 Smolenscensis
 Lublinensis
 Polocensis
 Belsensis
 Nouogrodensis
 Plocensis
 Vitepscensis
 Czernensis
 Polesensis siue Podlascensis
 Rauenfis
 Bresciensis
 Culmensis
 Mscislauiensis
 Elbingensis
 Braslauenfis
 Gdanensis
 Minscensis

Sandecensis
 Medirecensis
 Visliciensis
 Biectenfis.
 Rogoznensis
 Radomienfis
 Zauichostenfis
 Landensis
 Sremensis
 Zarnouiensis
 Malogostenfis
 Velunensis
 Premisliensis
 Califfiensis
 Sanocensis
 Chelmenfis
 Dobrinenfis
 Polanecensis
 Pramentensis
 Criuiniensis
 Czechouiensis
 Naclensis
 Rospirensis
 Bięchouiensis
 Bydgosciensis
 Breziniensis
 Crusuiciensis
 Ofuienzimensis
 Camienensis
 Spicimiriensis
 Inovulodensis
 Coualiensis
 Santocensis

Sohaciouienſis
Varſauienſis
Goftinenſis
Viſnenſis
Raciaznenſis
Sieprcentis
Viſſogrodentis
Ripinenſis
Sakrocziemenſis
Ciechanouienſis
Liuenſis
Slonenſis
Lubaciouienſis
Conarienſis in Siradienſis Palatinatu
Conarienſis in Lencicienſi
Conarienſis in Iunivuladiſlauenſi.

Officiales Curia 10.

Mareſcalcus Regni Poloniae
Mareſcalcus Lithuaniae
Cancellarius Poloniae
Cancellarius Lithuaniae
Vicecancellarius Poloniae
Vicecancellarius Lithuaniae
Theſaurarius Poloniae
Theſaurarius Lithuaniae
Mareſcalcus Curiae Polonicae.
Mareſcalcus Curiae Lithuaniae.

